

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM
VAZIRLIGI**

**NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI**

Xasanova Shaxnoza Toxtasinovna

TASVIRIY FAOLIYATGA O‘RGATISH

O‘QUV QO‘LLANMA

**5111800 - Maktabgacha ta‘lim bakalavriat ta‘lim
yo‘nalishi talabalari uchun**

Toshkent 2020

Annotatsiya

Ushbu o‘quv qo‘llanmada tasviriy faoliyatga o‘rgatishning umumiy asoslari, maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriy faoliyatiga rahbarlik qilishning maqsad va vazifalari, badiiy faoliyat qobiliyatlari va ijodini tarbiyalash, oilada va maktabgacha ta’lim muassasasida bolalarning tasviriy faoliyatiga rahbarlik qilish usullari, rasm chizish, loy ishi, applikatsiya va qurish-yasashga o‘rgatish metod va vositalari kabi masalalar yoritilgan. O‘quv qo‘llanma pedagogika oliy o‘quv yurtlarining maktabgacha ta’lim yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalari, magistrleri, maktabgacha ta’lim muassasasi mudira va tarbiyachilariga mo‘ljallangan.

Taqrizchilar:

Nizomiy nomidagi TDPU, “Maktabgacha psixologoya va pedagogika” kafedra mudiri, p.f.n. M.N.Azamova

Nizomiy nomidagi TDPU, “Maktabgacha ta’lim metodikasi” kafedra mudiri, p.f.n. G.E.Djanpeisova

Mas’ul muharrir:

Nizomiy nomidagi TDPU, p.f.d, prof. B.S.Abdullaeva

MUNDARIJA

Kirish	4
1. Tasviriy faoliyatga o'rgatishning umumiy masalalari.	5
2. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tasviriy qobiliyati va ijodkorligini rivojlantirish..	12
3. Tasviriy faoliyatga o'rgatishning maqsadi va dastur tamoyillari. .	32
4. Tasviriy san'atga o'rgatish metod va usullari.	39
5. Maktabgacha yoshdagi bolalarni rasm chizishga o'rgatish..	49
6. Maktabgacha ta'lim muassasalarida loy..	65
7. Maktabgacha yoshdagi bolalarni applikasiya ishlariga o'rgatish..	89
8. Maktabgacha ta'lim muassasalarida qurish-yasash.	101
9. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida bolalarni maktabga tayyorlash..	120
10. Maktabgacha ta'lim muassasalarida tasviriy faoliyat mashg'ulotlari jihozlariga qo'yilgan talablar.	149
Mavzu yuzasidan savollar	160
Izohli lug'at	164
Testlar	170
Adabiyotlar ro'yxati.	187

Kirish

O‘sib kelayotgan yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalash borasidagi mavjud muammolarni hal etish ta’lim va tarbiya samaradorligini zamon talablari asosida ta’minlash, uni dunyo talablari darajasiga olib chiqishga erishish, yosh avlodga ta’lim tarbiya berishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayanish orqali ta’lim tarbiyaning mohiti mazmunini shakllantirish va takomillashtirish, maktabgacha tarbiya tizimida xalqimizning boy tajribalari asosida boyitib borish va uning yangi qirralarini izlash bugungi kunning dolzarb muammolaridir. «Kadrlar tayyorlash milliy darsturi», «Ta’lim to‘g‘risida» O‘zbekiston Respublikasi Qonuni talablariga muvofiq holda tayyorlangan bo‘lib, milliy tarbiyani, ta’lim tizimidagi jaxon miqyosidagi yutuqlar asosida yuksak siyosiy hayotga mustaqil ravishda mo‘ljalni to‘g‘ri ola bilish qobiliyatiga ega bo‘lgan kadrlarni yangi avlodni shakllantirishga yo‘naltirilgandir.

Ushbu qo‘llanma maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning estetik tarbiyasi badiiy mehnat malakalarini, estetik tasavvurlarining shakllanishini va bolalar badiiy ijodkorligining rivojlanishini ko‘zda tutadi. Qo‘llanma tasviriy faoliyat jarayonida bolalarning badiiy ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish mezon, prinsiplari bilan maktabgacha ta’lim muassasasida rasm chizish, loydan narsa yasash, qirqib yelimlash, qurish-yasashga o‘rgatish vazifalari, mazmuni, uslubiyoti bilan tanishtiriladi. Talabalarni tanlagan kasblariga qiziqishlarini uyg‘otish, olgan bilimlarini rivojlantirish, tasviriy faoliyat orqali olgan ko‘nikma va malakalarini shakllantirishga xam keng axamiyat berilgan.

1. TASVIRIY FAOLIYATGA O'RGATISHNING UMUMIY MASALALARI.

1.Maktabgacha ta'lim muassasalaridagi tasviriy faoliyatning nazariy va amaliy asoslari.

Maktabgacha ta'limning bosh vazifasi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash, shuningdek, bola shaxsini shakllantirish, uning bilimga qiziqishini, madaniy-ahloqiy ehtiyojlarini, dastlabki mehnat ko'nikmalarini tarkib toptirish, ilmga muhabbat qo'yish hissini tarbiyalash, ularda olam haqidagi dastlabki tasavvurlarni shakllantirish, salomatligini mustahkamlashdan iborat. Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda ularni tabiatni, undagi hodisalarni estetik idrok etish malakalarini tarkib toptirib borish ham ularni maktab ta'limiga tayyorlashning muhim omili hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tizimiga qo'yiladigan zamonaviy talablar uning pedagogik jihatlarini yangilash, maktabgacha yoshdagi bolalarga beriladigan ta'lim-tarbiya ishlarini jamiyatda yuz berayotgan o'zgarishlar, ilgari surilayotgan ijtimoiy talablar asosida yangilab, takomillashtirib borishni taqozo etadi. Bunda, birinchi navbatda, jarayonning nazariy va amaliy asoslarining mantiqiy bog'liqligi, yosh avlodning intellektual, ma'naviy-axloqiy, jismoniy va estetik jihatdan hayotga tayyor kishilar bo'lib yetishishlari uchun pedagogik sharoit hamda ta'lim mazmunini taqdim etish jamiyat taraqqiyotining muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash tizimining samarali ishlashiga erishishni ta'minlash uchun maktabgacha ta'lim muassasi va oilada ularning keng qamrovli faoliyatini ta'minlaydigan pedagogik sharoit yaratish zarur. Bu esa bolalarda atrof-olam hamda undagi voqea va hodisalarni anglash ko'nikmalarini tarkib toptirish vositasida ularning maktab ta'limiga tayyor bo'lishlarini, bu jarayonda lozim bo'ladigan sobitqadamlik, g'oyaviylik, o'rtoqlari, tengdoshlariga do'stona munosabat, ularni tushunish, mehnatsevarlik kabi ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Ayniqsa, tasviriy faoliyat mashg'ulotlari bu borada keng imkoniyatlarga ega.

Bolalarni rasm ishlash texnikasiga o'rgatish hech qachon birdaniga amalga oshmagan. Bolalar bop rasmlarning dastlabki tadqiqotchilari - Korrodo Richchi, Liberti Tedd, V.M.Bexterev kabilar bolalar ijodiyoti rivojlanishining o'ziga xos jihatlarini ta'kidlagan holda, ularni rasm ishlashga o'rgatishning zarurligini uqtirib o'tgan .

Bolalarga rasm ishlash texnikasini maxsus mashqlar tizimi orqali o'rgatish g'oyasi birinchilardan bo'lib italiyalik san'atshunos Korrodo Richchi tomonidan qo'llab-quvvatlangan bo'lib, ularsiz hatto kattalar ham bolalarning bilim saviyalari darajasida qolishi mumkinligini ta'kidlagan.

Filadelfiyadagi badiiy ishlab chiqarish maktabining direktori, akademik Liberti Tedd qo'lining chaqqonligi, uning harakatchanligini tasvir mazmunini ifodalashning muhim sharti sifatida qaragan. Uning fikrini qo'llab-quvvatlagan holda ta'kidlash joizki, qo'lining chaqqonligi rasm ishlash texnikasini egallash, keng ma'noda bolalarda tasviriy savodxonlik elementlarini shakllantirish, ko'pgina faoliyat turlaridan asqotadigan rassomlik mahoratini rivojlantirish uchun zarur. Shularni e'tiborga olgan holda Liberti Tedd rasm chizishda qo'l harakatlari uchun maxsus mashqlar tizimini ishlab chiqdi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun mo'ljallangan bu mashqlarni bolalar jon-dillari bilan bajaradilar. Bu mashqlar tizimida faqatgina geometrik shakllarni chizdirish bilan kifoyalanib qolmasdan, balki tabiiy unsurlarni chizdirish va bu orqali bolalarning ona tabiatga bo'lgan qiziqishlari, kuzatuvchanliklarini rivojlantirish lozimligini ta'kidlaydi. Bu omil O'zbekiston sharoitida bolalarni amaliy san'atning naqqoshlik turi asoslarini o'rganish orqali olamni anglash ko'nikmalarini tarbiyalashda samarali qo'llanishi mumkin. Zero, naqqoshlikning islimi turi aynan tabiatni estetik o'zlashtirish asosida shakllarni stilizatsiyalash (badiiylashtirish) vositasida yaratiladi.

Kezi kelganda ta'kidlab o'tish lozimki, bolalarning tasviriy faoliyati borasida, ularning tasviriy san'atning nazariy va amaliy asoslarini egallashlari yuzasidan mutaxassislarning turlicha qarashlari mavjud. Ayrim olimlarning fikricha, bolalarning tasviriy faoliyatlariga kattalarning aralashuvi mumkin emas. Bunda o'quvchilarning o'ziga xos qobiliyatlari o'z ta'sir kuchini yo'qotishi mumkin, deb

hisoblaganlar. Bu ta'limot "erkin badiiy tarbiya" deb atalib, XX asrning boshlarida umumiy o'rta ta'lim tizimidagi "Rasm" (hozirgi "Tasviriy san'at") darslariga tatbiq etishga urinishlar ham bo'lgan. Bir guruh pedagoglar, xususan, K.M.Lepilov, Y.V.Rezigroyev, V.I.Beyerlar bolalarga ta'lim berishda rasm chizish texnikasini o'rgatishni ma'qullaganlar. Bolalarga ta'lim berishda rasm chizish texnikasini o'rgatishga qarshi bo'lgan olimlarga javob tariqasida K.M.Lepilov shunday deb yozadi: "Ba'zi birovlar bolalar - tugal rassomlardir, deb aytishadi. Agar ana shu nuqtayi nazardan qaraydigan bo'lsak, menimcha, ularni umuman o'qitish kerak emas. O'z holiga tashlab qo'yilgan bola ma'lum bo'sag'ada turib, o'zlari uchun aniq, sevimli bo'lgan mavzu va chizmalarda to'xtab qoladilar, ilgari ketmaydilar. Boshqa tomondan ular grafik savodxonlikka ega bo'lmaydilar". Bolalarni nimagadir o'qitish kerakligi haqidagi fikrni rivojlantirar ekan, u rahbarning bolalarni har xil materiallarning o'ziga xos xususiyatlarini egallashlari, ular bilan ishlash ko'nikmalarini o'zlashtirishlariga yordam berishi lozimligini ta'kidlaydi. Masalan, bolalarning qo'lga mo'yqalam, bo'yoqni berib, ular bilan ishlash va bo'yoqlarni qanday aralashtirish, qog'ozga surtishni, albatta, uning texnikasini bilgan mutaxassis amaliy ko'rsatishi va jarayonni izohlashi lozim.

Tasviriy faoliyat badiiy obrazli hamda grafik usulda amalga oshiriladi. U harakatlar yordamida mos asboblardan (qalam, mo'yqalam) bilan amalga oshiriladi va bir qator maxsus ko'nikma va malakalarni qamrab oladi. Ular boshqa mavjud malakalar kabi muayyan xususiyatlarni o'rganib, bilib olib, harakatlar tartibini amalga oshirishni ko'zda tutadi. Bolalar rasm ishlashga oid harakatlarda umuman harakatlarni tavsiflaydigan, ularning xususiyati esa tasviriy faoliyatning texnikaga oid tomonlarining o'ziga xos xususiyatlarini, bu jarayonda qo'llaniladigan qurol va asboblardan foydalanishning elementar asoslarini o'zlashtirgan bo'lishi lozim. Hozirgi vaqtda qator mamlakatlarda bolalarning atrof-muhit haqidagi tasavvurlarini ifodalash maqsadida tasviriy ko'nikma va malakalarning ahamiyati ortib borayotganligi bois bolalarning tasviriy bilimlarini, ijodini rivojlantirish, ularning tasviriy faoliyat borasidagi malakalarini shakllantirishning muhim shartlaridan ekanligi tan olinmoqda. Nemis olimi R.Myuller badiiy tarbiyani

yaxlitligicha yaxshilash ishlarini va jumladan tasviriy faoliyatni rivojlantirish imkoniyatlari haqidagi masalani tahlil qilib, buning uchun bolalar bilim, malaka, iqtidorlikni doimo uyg'unlikda egallashi kerak, degan xulosaga keladi. Bu uyg'unlikka muallif bolalarning ko'rganlarini tasvirlashni bilishi qobiliyat sifatida e'tirof etadi. Tasvirni hosil qilish uchun bolalarda narsalar va atrof-muhitdagi hodisalar haqidagi tasviriy xususiyatlarini, kuzatuvchanliklarini rivojlantirish, predmet va hodisalardagi muhim ahamiyatga ega bo'lganlarini ajratish, u yoki bu predmetning o'ziga xos xususiyatlarini eslab qolishning uddasidan chiqish zarur. Ana shu asosda bolalarda nimalarning rasmini chizish lozim bo'lsa, shuni tasavvur qilishga intilish sifatlari shakllanadi. R.Myuller fikricha, yuqorida aytib o'tilgan komponentlarni tasvirlash uchun qobiliyatni rivojlantirishning o'zi yetarli emas. Bola muayyan tasvirni hosil qilishni uddalay olishi uchun, u texnika va materiallarni, bo'yoqlarning qo'llanilishini badiiy-texnik usulini va ulardan foydalanish tartibi, texnikasini bilishi lozim. U shuningdek, bolalar qo'l harakatlarini o'rganib, bilib olishi, ularni boshqarishni o'rganishi kerak, deydi. Chizish texnikasi va usullarini bilish va ularni qo'llay olish bolalarni ifodali vositalardan foydalanishga yordam berishi lozim.

Tasviriy faoliyatni o'rganib, bilib olish uchun deyarli yaxshi namuna bo'ladigan bu yo'lni nemis pedagog olimlaridan biri Regel ham e'tirof etgan. U badiiy tasvir muammosining uchta tomonini: 1) butun borliq, voqelikni ko'rsatish, tasavvur qilish; 2) yaratiladigan (chiziladigan) rasmning bir butun, yaxlitligini ko'rsatish, tasavvur qilish; 3) badiiy-texnik vositalarning vazifasini to'g'ri talqin qilish, ularning qo'llanishiga ko'ra bir-biridan farqlash.

Nemis olimi R.Mayne bolalar ijodini real san'at nuqtai nazaridan qarab, bolalarning tasviriy faoliyat malakalarini egallab, o'rganib bilib olishlarini rivojlantirish ularning badiiy-texnik qobiliyatlarini shakllantirishning muhim shartidir, deb hisoblaydi. U unga tasviriy harakatni kiritib, ular maqsadga qaratilgan faoliyat jarayonida rivojlanishini ta'kidlaydi. Nemis pedagogining fikricha, bolalardan harakatlarning yuqori maqsadga yo'naltirilganligi va faoliyatning onglilik darajasiga erishish uchun ularning oldiga mazmunli,

ta'sirchan va asosli talab, vazifalarni qo'yish kerak. Badiiy ijodda oxirgisini rivojlantirish uchun kichik yoshdagi bolalar oldiga qiziqarli va muayyan harakatlarni bajarishni talab etadigan keng miqyosdagi vazifalarni qo'yish maqsadga muvofiq. Tasvirni yaratish jarayonida bola bilan maslahatlashib olish mumkin, diqqatni ishning o'xshashligiga, shuningdek, ularni bir necha bor qaytarilishiga ongli ravishda e'tibor berishini talab qilish lozim. Bolalar shu yo'l orqali o'zlarining harakatlarini ko'rib, nazorat qilishni o'rganadi.

Ta'limning, ayniqsa, badiiy ta'limning muhim jihatlari xususida E.Eysner (AQSh), S.Sezo, S.Tada (Yaponiya), R.Shokar (Fransiya) va boshqalar bu sohaga alohida e'tirof qaratish lozimligini ta'kidlaydilar. Ayniqsa, yapon olimlarining badiiy tarbiya sohasini, xususan, maktabgacha ta'lim va tarbiya muassasalari va maktablarda tasviriy faoliyatdan ta'lim berilishi diqqatga sazovor. Barcha bolalar ham juda kichik yoshligidan qo'lga qalam yoki ruchka tushib qolsa, albatta, duch kelgan joylarga chizib ketaverishadi. Ularda tabiatan ijod qilish ehtiyoji va qiziqishi bo'ladi. Bu sifatni rivojlantirish, shakllantirish esa pedagog-tarbiyachi va ota-onalarning burchidir. Har bir bolaning 100 xil qirradi mavjud bo'ladi, ular qobiliyatsiz bo'lib tug'ilishmaydi. Ularning qobiliyatini yuzaga chiqara olish yoki chiqara olmaslik mumkin, xolos. Bu degani barcha iqtidorli, qobiliyatli degani emas. Faqatgina aqlan sog'lom bo'lib tug'ilgan bolalarni nazarda tutish mumkin.

Yaponiyaning badiiy tarbiya pedagogikasida turli perseptiv harakatlarni shakllantirish asosida estetik bilimlarni rivojlantirishga katta e'tibor beriladi. Ular bolalarni atrof-muhitga, borliqqa diqqat bilan qarashga, mahliyo bo'lib tomosha qilishga, ba'zan mayda-chuydalarga, lekin ajoyib xususiyatlarga ega bo'lgan hodisalarni detallarigacha diqqat-e'tiborni jalb qilishga o'rgatiladi. Masalan, qotib qolgan suv tomchisini, quyoshga hamma ranglar bilan singayotgan kamalakni havas bilan, zavq bilan tomosha qilishni, shamolning esishidan barglarning shitirlashini eshitishini, yomg'irning shov-shuvi va boshqalarni tavsiya qiladi. Bularning hammasi tabiat hodisalarini anglash jarayonida realistik asosda amalga oshiriladi. Ana shu taassurotlarning amaliy yechimi sifatida naturaga qarab rasm

ishlashga katta ahamiyat beriladi. Yuqoridagi yo‘nalishlarda tasavvurlarni shakllantirish bolalarda naturadan rasm chizish uchun nazariy asos bo‘ladi.

Fransuz pedagogi P.Shokar bolalarning tasviriy ijodini rivojlantirishda qo‘l grafik ifodaning eng asosiy vosita hisoblanishini qiziqarli chizma, mundarijasini ifodalab beradi. "4 yoshdan 5 yoshgacha onalarga tegishli maktablardagi bola" kitobida bolalarni grafik ifodaga o‘rgatish zarurligini ta’kidlab, P.Shokar bu jarayonda uchta bosqichni ajratadi. Birinchi bosqich - o‘z-o‘zidan yuzaga keladigan (tashqi ta’sirsiz) razm solish jarayonidan iborat bo‘lib, bu jarayonda pedagog bolani kuzatadi, uning tasvirlashga oid ko‘nikmalarini aniqlaydi, uning faoliyati mahsuldorligini baholab, fikr bildiradi. Ikkinchi bosqich - ishlov berish davri deb atalib, o‘zida bolaga tasvir usulini o‘rgatishni ifodalaydi. Bunda rahbarlik rolini tarbiyachi olib boradi. Faqat ana shundan keyingina uchinchi bosqich - erkin rasm chizishga o‘tiladi. Bu davrda tarbiyachi bolalarning rasm chizishdan tajribasini oshirishga harakat qiladi. Bu uch bosqichni o‘tab bo‘lgach, bolalarning rasm chizishlari ijod qilishga qarab yuksaladi.

Bolalarning tasviriy faoliyatini katta yoshdagilarning nazorat qilishi, rahbarligi zarurligini AQShning bir qator olimlari (B.Djefferson, E.Kramer, E.Eysner va boshqalar) e’tirof etdilar. Haqiqatan ham, E.Kramer katta yoshdagilarning rahbarligi, ularning madadi, qo‘llab-quvvatlashi bolalarning umumiy rivojlanishi va ijodning gurkirashi uchun juda muhimligi haqida yozadi. Albatta, bolalarga ko‘mak, dalda berib, ularga yo‘nalish ko‘rsatib, faoliyatini boshqarib turish lozim.

Keyingi yillarda ayrim pedagog tarbiyachilar tomonidan maktabgacha ta’lim va tarbiya muassasalari uchun bir qancha bir-biriga bog‘liq dasturlar yaratildi. Xususan, 2004-yilda rossiyalik olimlar M.A.Vasilev, V.V.Gerbova, T.S.Komarovalar tomonidan tayyorlangan tipovoy dastur, asosan, har tomonlama aniq vazifalar asosida topshiriqlar berishga, maktabgacha ta’lim yoshidagi barcha bolalar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, bolalarni maktabga tayyorlashni ko‘zda tutadi.

L.V.Kutsakova tomonidan yaratilgan «Konstruirovaniye i ruchnoy trud v detskomsadu» dasturi, asosan, bolalarning konstruktorlik qobiliyatini va tasvirlashdagi ijodiy qobiliyatlarini, har xil metodlar asosida modellashtirish va

konstruksiyalash bilan tanishtirishdan iborat. Bu dastur noan'anaviy usullar asosida turli materiallar yordamida konstruksiyalashni amalga oshirishni, unda qog'oz, karton, qurilish, tabiiy, tashlandiq va boshqa materiallar bilan ishlashni nazarda tutgan.

Maktabgacha ta'limning eng istiqbolli yo'nalishlaridan biri ta'lim mazmunini integratsiyalash asosida bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash sifatini oshirish, ayni paytda bu jarayonning uzviylik prinsipi asosida kechishini ta'minlash mumkin. Zero, integrativ tarzda bolaning emotsional hissiyotiga ta'sir o'tkazish samarasini orttirish imkoniyati ortadi.

T.G.Kazakova tomonidan "Integratsiya" dasturi yaratilgan bo'lib, bunda maktabgacha yoshdagi bolalarga tasviriy faoliyatning barcha turlari asosida, ya'ni rangtasvir, qalamtasvir, haykaltaryoshlik, amaliy san'at, dizayn bo'yicha mashg'ulotlarda, asosan, integrallashtirilgan, bir butunlikda, bir-biriga bog'langan holda olib borishni nazarda tutgan.

T.A.Kopsevaning «Priroda i xudojnik» (Tabiat va rassom) dasturi maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning tasviriy faoliyatining turli qirralarini atrof-muhit bilan - o'lka tabiati, me'moriy yodgorliklari, muzey eksponatlari umumiy mavzu asosidagi kompleks mashg'ulotlarning mazmunli o'tishini ta'minlaydi, bolalarni tabiatni, undagi voqea va hodisalarni, bir so'z bilan aytganda, dunyoni anglashlarini osonlashtiradi. Zero, dunyoni anglash bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning asosiy shartlaridan biridir.

Maktabgacha ta'lim muassasalari uchun joriy etilgan dasturlardagi qurish-yasash mashg'ulotlari dizaynerlik g'oyalarini yechish yo'lida izlanishlar qilish uchun yetarli imkoniyat bermaydi. Shu ma'noda, T.G. Kazakova, I.A. Likova, G.N. Panteleev, L.V. Panteleevalar tomonidan ishlab chiqilgan dasturda an'anaviy qurish-yasash mashg'ulotlari o'rniga "Dizayn faoliyati" shaklidagi mashg'ulotlar tizimining berilishi zamon talabiga mos tushadigan yondashuv sifatida baholanishi mumkin.

Ye.N.Lyubimova maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga o'z ish faoliyatida ko'p yillar davomida tasvirlashning har xil noan'anaviy usullaridan,

ya'ni barmoqlardan foydalangan holda rasm chizish, qo'lda ranglarni bajarib tasvirlashni tavsiya qilgan. Bunda u barmoqlar bilan chizishda bosqichlar asosida ketma-ket bajarishga intilgan. Shu tariqa ranglar bilan tanishib chiqishni ham nazarda tutgan.

V.M.Baxterev bolalarning 2 yoshligidan qalamni to'g'ri ushlash kerakligini aytadi. 2-3 yoshli bolalarda tasviriy san'atga nisbatan qiziqish uyg'otish, bolada rasm va illustratsiyalarda tasvirlangan holat mazmuniga mos hissiy idrokni tarkib toptirish lozim. Qalam, flomaster, mo'yqalam, bo'yoq (akvarel) va loy bilan ishlashda qo'llanadigan turli harakatlarga qiziqish uyg'otish, unda qalam, flomaster, guash bo'yoq bilan chizish va bo'yash, loydan turli narsalar yasash mumkinligi haqida tasavvur uyg'otish lozim.

2-3 yoshli bolalar muayyan bir narsa tasvirini chizishga intiladilar. Sensor belgilar (rangi, hajmi, shakli)ga ko'ra narsalarni tasniflashga harakat qiladi. Shunga ko'ra, uni og'zaki ko'rsatma yoki namunaga ko'ra tasviriy faoliyat mashqiga o'rgatish lozim. Asosiy rang turlari (qizil, ko'k, sariq rang) ga va oq-qoraligiga, shakl: dumaloq, kvadrat, uchburchak, to'g'ri burchak, yassiligiga hamda hajmi katta-kichikligiga ko'ra narsalarni guruhlashga o'rgatish tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida tarkib toptiriladigan sifatlar sirasiga kiradi.

Rasm chizishda bolalarni rangli qalam, flomaster, mo'yqalamni farqlay bilishga, turli rasm va tasvirlar chizishga o'rgatish, bunda bolalar diqqatini tasviriy materiallarning qog'ozda muayyan iz qoldirishi, qog'ozda nima chizilgani, turli chiziqlar va ularning o'zaro birlashib ketishi natijasida nima tasvirlaganiga qaratish kerak bo'ladi. Bolalarni qalam yordamida egri chiziqlar, doiralar, gorizonta, vertikal, uzun-qisqa chiziqlarni chizish, mazkur chiziqlar yordamida turli timsollar (qorparchalar, bayram kunlari bezak-tasmalari) ni chizishga o'rgatish kerak. Bolalarni chiziq va tasvirlar orqali atrof-borliqdagi mavjud hodisalarni anglash va farqlashga tarbiyachi bilan birga yoki individual yakka o'zi rasmlar "daraxt barglari to'kilmoqda", "daraxt barglaridan qurish-yasash" ishlarini amalga oshirish "daraxt butoqlarida qor", "qorli kunlarda biror tasvirni topish" kabilarni o'rgatish bolalarda kuzatuvchanlik va sinchkovlikni oshirishga zamin yaratadi.

Bolalarni dumaloq shaklli narsalar tasvirini chizishga o'rgatish, masalan, "Porloq quyosh nur sochmoqda", "Koptok yo'lka bo'ylab dumalab ketmoqda" kabi mashg'ulotlar bolalarda tasviriy savodxonlik elementlarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning maktab ta'limiga o'tishi hamisha uning hayoti, xulqi, qiziqishi va kundalik munosabatlarida anchagina jiddiy o'zgarishlarni yuzaga keltiradi. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolani maktabgacha ta'lim muassasasida yoki uydayoq maktab ta'limiga tayyorlash jarayonida uncha qiyin bo'lmagan bilim, tushuncha, ko'nikma va malaka bilan tanishtirish kerak bo'ladi. Bunday tanishtirish, o'z navbatida, bolada kechadigan moslashuv davrining jiddiy qiyinchiliklarsiz o'tishiga yordam beradi. Bolaning maktabga qadam qo'yayotganida nechog'liq bilimga ega ekanligi emas, uning yangi bilimlarni egallashga tayyorligi, atrof-olamga moslashish ko'nikmasi, voqea-hodisani mustaqil ravishda tahlil etishi va harakat qilishi muhimroq hisoblanadi. Shuning uchun ham tasviriy faoliyat mashg'ulotlariga bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning ishonchli vositasi sifatida qarash lozim. Zero, maktabgacha ta'lim muassasalaridagi tasviriy faoliyat mashg'ulotlari bolalarni atrof-muhitni estetik o'zlashtirishga ustuvor tarzda qaraladi.

Bolalarning tasviriy faoliyatlarining rivojlantirish vazifalari.

O'z navbatida boshqa ta'lim–tarbiyaviy ish bo'lishlarining vazifalari bilan chambarchas bog'liq. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini o'tishda tarbiyachi bolalarning boshqa faoliyatlarida olgan bilimlarga tayanadi.

Bolalar tasvirlamoqchi bo'lgan predmet xaqida tasavurga ega bo'lsalar, rasm, loy, applikatsiya ishlarida samarali natijalarga erishish mumkin. Tasviriy faoliyat turlarining bolalar o'yini bilan bog'liqligi. O'yin bola xayotida katta o'rin egallaydi. Maktabgacha ta'lim muassasasidagi turli xil o'yinlar o'tkaziladi: mazmunli–rolli, dramalashtirish, didaktik va harakatli.

Har qanday o'yin bolaga zavq bag'ishlaydi. Shunday ekan, tasviriy faoliyat ham o'yin bilan bog'lab borilsa, u bolalarga qiziqarli va yoqimli bo'ladi va emotsional javobni uyg'otadi, bu esa bolalar ishlarini sifatini yaxshi ta'sir etadi. Mashg'ulotlarda o'yinli xolatlarni tashkil etish yaxshi natijalar beradi. Bolalar

bunday mashg'ulotlarda erkin harakat qiladilar. O'yin usuli barcha guruxlarda qo'llaniladi. Bu usul yordamida yengil quvnoq muxit yaratadi. Bolalarning mashg'ulotga qiziqishi ortadi, tasviriy faoliyat ko'nikma va malakalari samaralilik egallaydi. O'yin shaklida o'tadigan mashg'ulot bolalarni qamrab oladi, ularning estetik, axloqiy jixatdan tarbiyalanishlariga yaxshi ta'sir ko'rsatadi.

Rasm, loy, qirqib yopishtirish o'yinchoq orqali o'yin bilan bog'langan bo'ladi. O'yinchoqni chizish, yasash, qirqib–yopishtirish barcha yosh gurux bolalarida zavq uyg'otadi, o'yinchoqlarni tasvirlash bo'yicha mashg'ulotlar yil davomida bir necha o'tkazilishi mumkin. Lekin ularning shakli turlicha bo'lishi zarur. Bolaning xayotida mazmunli–rolli o'yinlar muhim o'rin egallaydi. Shuning uchun tasviriy faoliyatning o'yin bilan bog'lanishi bolalar tarbiyasida katta ahamiyatga ega. Mazmunli–rolli o'yinlarni mashg'ulot mazmuniga kiritish bolaning tasvirlash faoliyatga qiziqishini, bajarayotgan ishining sifati yaxshilaydi.

O'yin obrazlarini tasviriy, quruq rasm chizish, loydan yasash, qirqib yopishtirish ishlaridan ko'ra bolalar uchun qiziqarlidir. Bolaning kechinmalariga o'yin bo'yoq beradi. Bola o'z o'yinli rasmlarida to'la va yorqin ifodalanishiga intiladi. Tarbiyachi esa bolaga bunda yordam berishi kerak. Rasm, loy, qirqib yopishtirish bilan drammalashtirib, o'yinlarini uyg'unlashtirib olib borish, bolalarni har tomonlama rivojlantirishdek, vazifani amalga oshirishga katta imkoniyat yaratadi. Drammalashtirish o'yinlar uchun ko'pgina narsalarni bolalarning o'zlari yasashlari mumkin: dekoratsiya yoki uning qismlari, kostyum detallari, maskalar. Tarbiyachining rasm, qirqib–yopishtirish mashg'ulotida bolalarga o'ynagan o'yinlarini tasviriy topshirig'ini berish, ularda tasviriy faoliyatga jonli qiziqishini uyg'otadi. Tasviriy faoliyatning drammalashtirish o'yini bilan birlashtirib, olib borish o'rta guruhdan boshlanadi. Rasm, loy, qirqib–yopishtirish mashg'ulotlarida bolalarga qaxramonlar obrazlarini ifodalab berish vazifasi topshiriladi. O'ynagan harakatli o'yinlarini tasviriy taklifi bolalarda zavq uyg'otadi. Bu o'yinlarni mazmunini faqatgina rasmda emas, balki qirqib yopishtirish uchun ham oson tasviriy mumkin. Didaktik o'yinlar jarayonida bolalar predmetning belgilari, rangi, shakli, to'zilishini, kattaligini va boshqalar xaqidagi

bilimlarini mustaxkamlab boradilar xilma–xil sensor tajribaga ega bo‘ladilar, tevarak–atrof xaqidagi tasavvurlari boyidi. Didaktik o‘yinlarning o‘zi ham tasviriyning mazmuni bo‘la oladi. Bolalar qiziqish bilan didaktik materialni tayyorlaydilar. Tasviriy faoliyatning bolalarning tabiat bilan tanishtirish, nutq o‘stirish, musiqa mashg‘ulotlari bilan bog‘liqligi. Tabiat hamma vaqt tasviriy ijodiyotning mazmuni bo‘lib xizmat qiladi. Bolalarning rasmlari tabiat xaqidagi bilimlarini aniqlashtirish, mustaxkamlash uchun yordam beradi, bundan tashqari bolalarda o‘sha kasbga nisbatan estetik xis–tuyg‘ularni uyg‘otadi, bu esa xayotlarini yanada mazmunli va qiziqarli qilishga yordam beradi.

Rasm, loy, qirqib yopishtirish mashg‘ulotlarining nutq o‘stirish bo‘yicha olib boriladigan ish bilan o‘zaro bog‘liqligi juda muximdir. Nutq o‘stirish mashg‘ulotlarida bolalarga ertak, xikoya o‘qib berishadi, she’rlar yod oldiradilar. Bolalarda bu ishlar davomida obrazli tasavvur shakllanadi va ular ertak va she’rdagi obrazlarni o‘zlaricha tasvirlab, unga nisbatan munosabatlarini bildirishga intiladilar. Bunda tasviriy faoliyat mashg‘ulotlari qo‘l keladi, bu mashg‘ulotlar davomida bundan tashqari nutq boyligini o‘stiriladi, uni obrazli ifodalar boyitib boriladi.

Tasviriy faoliyat va musiqaning uzviy bog‘liqligini ham bolalarning estetik, ijodiy taraqqiyotiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bog‘cha yoshdagi bolalarga musiqali asarni tasvirlab berishni taklif etilsa, bu taklif ularda jonli qiziqishni uyg‘otadi. Bu bolalarda ijodiy izlanish, mustaqillik kompozitsiyasini tuzish qobiliyatlarini o‘stiradi. Bolalarning tasviriy faoliyatlarini tasviriy san’at asarlari bilan uyg‘unlashtirib olib borish muxim ahamiyat kasb etadi. Bolalar tasviriy san’at namunalarini kuzatib borar ekanlar, ular rassomlarning ijodi bilan kengroq tanishib qolmay, surat chizishda mazmun, rang, shakl tanlashda muxim ko‘nikmalarni egallab oladilar, san’at go‘zalligini, boyligini ko‘ra bilishga o‘rganadilar. Shunday qilib, maktabgacha ta’lim muassasasida tasviriy faoliyatni boshqa faoliyat turlari bilan qo‘shib olib borish bolalar xayotini boyitadi va tarbiyaviy ish samaradorligini yanada oshiradi. Yana bir muhim tomoni shundaki,

o‘yinlarda, zal va guruh xonalarini bezashda bolalarning ishlari kerak, ya’ni bolalarning ishlari ularning xayotida kattagina joy egallashi kerak.

Maktabgacha yoshdagi bolalar tasviriy faoliyatlarining o‘ziga xosligi.

Ijodkorlik qobiliyati odamning o‘ziga xos xususiyati bo‘lib, uni hayvonot olamidani ajratib turadi, u faqat borliqdan foydalanishni emas, balki, tasvirda olamni o‘zgartirish imkonini ham beradi. Katta maktabgacha yoshdagi bolalarda idrok maqsadga yo‘nalgan bo‘ladi. Ularning ko‘pchiligi ko‘rish hissiyotlariga asoslanadi, ularning yordamida bola rang, o‘lcham, shaklni idrok qiladi. Lekin idrok yetarli darajada rivojlanmaganligi tufayli, ko‘rish - tasvir to‘liq bo‘lishi uchun lozim bo‘lgan tasavvurni yaratib bera olmaydi.

Tarbiyachining yana bir vazifasi – bolani olamni ko‘rishga o‘rgatish. Bu degani bolada kuzatuvchanlik, ko‘rgan narsasini anglashga o‘rgatish bu orqali tafakkur, analiz, fikrlash operatsiyalarini rivojlanlantirish lozim.

5-6 yoshli bola atrofdagi ob‘yektlarni idrok qilar ekan, ularning qobiliyatlarini ajratishga, analiz qilishga, umumlashtirishga harakat qiladi. Lekin ular yuzaki. Odatda bolalarning e‘tiborini ikkinchi darajadagi, ko‘pincha rasm chizishda uncha ahamiyatga ega bo‘lmagan yorqin, jo‘shqin detallar tortadi. Bu ularning tasavvur xarakterida, predmetning rasmdagi tasvirida va loy ishida aks etadi.

Katta maktabgacha yoshdagi davrga kelib, bolalarda tafakkurning analiz-sintez qismi tobora rivojlanib boradi, bu bosqich tasvir ishlash jarayoni uchun muhim ahamiyatga ega. Faoliyatda bora-bora hayol kata rol o‘ynay boshlaydi. Lekin kichik yoshdagi bolalarda hayol hali beqaror, fragmentar bo‘ladi, bu ularning rasmlarida ham ko‘rinadi. Yil sayin bolalarda hayol boyib boradi va bolalarga o‘z ishi mazmunini mustaqil tuzish va yangi obrazlar kiritish imkonini beradi.

Tasviriy faoliyatga qiziqish uyg‘otuvchi yana bir ahamiyatli vosita-bu kayfiyatdir . U diqqatni va bola xissatlarni jamlaydi va hayolni kuchaytiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga tasviriy bilimlarni va ko‘nikmalarni o‘zlashtirish qulay. 2-3 yoshda bola qalam ushlab, mo‘yqalam bilan ishlash malakalarini oson o‘zlashtiradi va foydalanadi. 6 yoshga kelib, bolada anchagina kerakli malakalar to‘planib qoladi, bolalar ularni anglagan holda mustaqil yangi predmetlarni

yaratish chog`ida foydalanadi. Ilmiy izlanishlarda, bolalar ijodiga oid savollarga bolalarda boshlang`ich ijodiy faoliyatning mavjudligini xarakterlovchi bir qator qirralarni keltirishadi. Bular faoliyatning namoyon bo`lishi, o`zlashtirilganlarni qo`llashda mustaqil bo`lishva tashabbus ko`rsatish, qo`yilgan masalalarni hal etishda yangi yo`llarni topish, turli tasviriy vositalardan foydalanib o`z hissiyotlarini ifodalashdir. Boshida tasviriy faoliyatda atrof-olamni anglash tasviriy qobiliyatlar bilan bog`liq bo`lmaydi va jihoz xususiyatlarini anglashdan iborat bo`ladi bola ular orqali faoliyat yuritadi: qalam v abo`yoqlar qog`ozda iz qoldiradi, loy yumshoq undan yasash mumkin.

Bu davr keyinchalik tasviriy faoliyat yuritish uchun muhim rol o`ynaydi, chunki bola bu davrda o`z tasavvurini obrazlarda namoyon etishga yordam beruvchi qurollar bilan tanishadi.

Shunday qilib, ijodiy faoliyatning birinchi bosqichi bo`lmish, g`oyaning tug`ilishi, bolalar faoliyatida ham mavjud. Biroq rassom g`oyani amalga oshirish uchun uzoq vaqt rejalashtirsa, odatda bolalarda bu jarayon bo`lmaydi. Bola qanchalik kichik bo`lsa, u shuncha tez ishga kirishadi. U hali ish natijasini va bajarish ketma-ketligini oldindan ko`ra olmaydi. Oldindan o`ylash, ishni rejalashtirish bajarish jarayoni bilan qo`shilib ketadi. Shuning uchun ham mazmunning o`zgarishi, tasvir obrazlariga xos bo`lmagan detallar tez-tez uchrab turadi. Katta maktabgacha yoshdagi bola ayrim elementlarni va mazmunni, bajarish qurollarini oldindan o`ylab chiqishga qodir. U mustaqil qaror qabul qila oladi, nima chizishni hal qiladi, tasvirdagi asosiy va qo`shimcha detallarni ajratadi, vositalarni tanlay oladi. Jarayon davomida bola rejani bajaradi va mazmuniga ko`ra to`ldiradi.

Bola tasviriy faoliyati natijasida yaratgan obrazni rassomning obrazi bilan tenglashtirib bo`lmaydi, bola hali katta odamdek umumlashtira olmaydi. Ular tomonidan yaratilgan obrazlar qobiliyatning umumiy rivojlanish bosqichiga bog`liq holda, ozmi ko`pmi ta`sirchanlikka ega bo`ladi.

Tasviriy faoliyatning boshqa faoliyatlar bilan o`zaro bog`liqligi. Rasm chizish, loydan buyumlar yasash va applikasiya-bu tasviriy faoliyat turlari bo`lib,

ularning asosiy vazifasi-tevarak atrofni obrazli aks ettirish hisoblanadi. Masalan: yozuvchining she'ri va rassomning asari. Tasviriy faoliyat maktab yoshidagi bolalarni har tomonlama tarbiyalashda katta ahamiyatga egadir. Tasviriy faoliyat - bolalarni ongli tomondan tarbiyalashda katta ahamiyat kasb etadi. Birorta predmetni chizish yoki yasash uchun albatta u bilan oldindan tanishish yoki kuzatib chiqish, uni shakli, katta-kichikligini, qismlarning joylanishi, rangipi bilish kerak bo'ladi. Bu jarayonida ko'rish, sezish, qo'l harakatlari ishtirok etmay qolmaydi. Bolalar predmet va xodisalarni kuzatish va ko'rib chiqish jarayonida bolalar predmetni katta-kichik guruxlarga bo'lish, uni shaklini o'zgartirish, rangini turli-tumanliti bilan tasvirleydilar. Shuningdek, tasviriy faoliyat jarayonida bolalar turli xil material (qog'oz, mel, bo'yoqlar) bilan ularning o'ziga hos xususiyatlari, ular bilan ishlash texnikasi bilan tanishadilar, bu esa bolalarni aqlan o'sishiga sabab bo'ladi. Tasviriy faoliyat jarayonida bolalarda fikr yuritish operatsiyalari (taxlil, sintez, taqqoslash umumlashtirish) ni rivojlanishga imkon beradi, bu o'z navbatida bolalarni oqilona o'sishiga olib keladi. Bu jarayonida bolalarning nutqi rivojlanadi. Sensor tarbiyani amalga oshirishda tasviriy faoliyatining ahamiyati katta. Chunki bolalar predmetlar bilan uzviy bog'lanadilar, ularning o'ziga hos sifatlari, shakli, rangi bilan, katta-kichikligi bilan tapishadilar, ularni farqini, o'xshashligini aniqlaydilar, bu esa bolalarni sensor tarbiyalashga, ko'rgazmali, obrazli fikr yuritishga imkon beradi. Tasviriy faoliyat bolalarni ahloqiy tarbiyalaydi. Chunki, bolalar o'z ishlarida bizning hayotimizda, jamiyatda bo'layotgan voqea-xodisalarni aks ettiradilar, ulardan mamnun bo'ladilar, hayajonlanadilar.

Tasviriy faoliyat jarayonida bolalarda irodaning sifatlari-boshlagan ishini oxiriga yetkazish, oldiga maqsad qo'yib, o'shani bajarishga tomon intilish, qiyinchiliklarni yengish, o'rtoqlariga yordamlashish kabi xususiyatlar tarbiyalanadi. Jamoa ishini yaratish jarayonida bolalarga bir-biriga yordam, kelishib ishlash kabi sifatlari tarbiyalanadi. Bolalar, ishni baholash jarayonida, bolalarni o'rtoqlarining ishga nisbatan xaqqoniy munosabatda bo'lish to'g'ri baholash, o'z ishidan va o'rtoqlarining ishidan xursand bulish kabi axloqiy sifatlar

tarbiyalanadi. Tasviriy faoliyat-bu bolalarni o'z oldiga qo'ygan maqsadlarini bajarishda tinmay mehnat qilishga undovchi faoliyat hisoblanadi. Bolalarda mehnat ko'nikmalarini o'stirish, tarbiyalash kerak, faqat navbatchilik orqali ba'zi bolalarda emas, balki, har bir bolada. Tasviriy faoliyat bolalarga estetik tarbiya berishning asosiy vositasi hisoblanadi. Har bir predmetning katta-kichikligini, rangini, shaklini, fazoda joylashishini ajratish bu estetik sezgini bo'laklari hisoblanadi. Bolalarda estetik sezgining rivojlanishi-bu rangi, ritmi, proporsiyani chuqurroq sezish bilan bog'liqdir. Bolalar rangni, shaklni, uning xilma-xilligini sezsa, yoki aks esa u shunchalik ranglar aralashmasining xilma-xilligidan zavq oladi, bahramand bo'ladi. Bolalarda estetik sezgining rivojlanishi, ularda predmetga va uning ba'zi sifatlariga nisbatan estetik baho berishga o'rganadilar. Ularda tasviriy san'at asarlarini tushunishga, ularga nisbatan his-tuyg'uni, munosabatni tarbiyalaydi. Tasviriy faoliyat bolalarda badiiy ijodiy o'stirishda muhim rol egallaydi. Bolaning badiiy ijodiy o'sishi-bu obrazli fikr yuritish, estetik idrok etishni va obraz yaratishda zarur bo'lgan malaka, ko'nikmalarni egallash hisoblanadi. Masalan: tabiatga yoki istirohat bog'iga sayr, ko'z faslida ekskursiya uyushtirish. Tarbiyachi bolalarni predmet yoki tevarak atrofni ko'zatiishda kelib chiquvchi estetik his-tuyg'u orqali, tevarak-atrofga, kishilar mehnatiga to'g'ri baho berish, vatanga nisbatan muhabbat kabi sifatlarni tarbiyalash mumkin. Bolalarni o'z ishini yana ham chiroyli va yaxshi bajarish, boshqalarga yoqadigan, ular ko'rganda quvonadigan qilib yaratish-bu badiiy, axloqiy tarbiyalashning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Maktabga bolalarni tayyorlashda tasviriy faoliyat katta ahamiyat kasb etadi. rasm, loy, qurish materiallari bo'yicha bilim, malakalarini egallash maktabda tasviriy faoliyat darslari va mehnat darslarini muvaffaqiyatli egallashlariga asos bo'ladi. Ularni o'quv faoliyatiga tayyorlaydi: pedagogni tinglashga, uniig ko'rsatmalarini bajarishga o'rgatadi. Oldiga qo'yilgan vazifani hal etishda, uning asosiy va muhim hal etish yullarini-izlab topish bu o'quv faoliyatning asosiy sababchilaridan biridir. Tasviriy faoliyat jarayonida o'z ishini nazorat qilib borish, maktabda vazifalarni bajarida ham rol o'ynaydi. Shuningdek bola tasviriy faoliyat

jarayonida psixologik jihatdan ham tayyorlanib boradi. Maktabda: qiziqishga hohish, yangiliklarni bilishga intilish, maqsad sari intilish, tartibli holda shug‘ullanish va shu kabilar.. Shunday qilib, tasviriy faoliyat jarayonida olgan malakalar bolalarni maktab hayotiga tezda kirishib ketishiga asos bo‘ladi.

Maktabgacha ta’lim muassasasida tasviriy faoliyat bolalar bilan olib boriladigan butun ta’lim-tarbiyaviy ishning bir qismi xisoblanadi. Shu sababli u xilma–xil faoliyat va mashg‘ulotlar turlari bilan bog‘liq bo‘lishi muhimdir. Bunga bola tasviriy faoliyatining harakterining o‘zi imkoniyat yaratadi. Rasm, loy, qirqib yopishtirish ishlarida bolalar o‘zlarining tevarak atrofidagi narsa xodisalar, badiiy asarlar, qo‘shiqlardan olgan taasurotini aks ettiradilar. Rasm, loy, qirqib yopishtirish va qurish – yasash ishlarining boshqa mashg‘ulotlari va faoliyat turlari bilan bog‘likligi bolalar bilan olib boriladigan ta’lim tarbiyaviy ishning samarasini, bolalarni turli mashg‘ulotlarga qiziqishni oshiradi.

Maktabgacha ta’lim muassasasidagi tarbiyaviy ish bolalarning har tomonlama rivojlanishi, ularda turli qobiliyatlarni shakllanishi uchun xizmat qiladi. Barcha faoliyat turlarining bog‘liqligi bolalarda kuzatuvchanlik, qiziquvchanlik, fikrlash, xayol, estetik xis tuyg‘u badiiy did, shu bilan birga axloqiy sifatlar, mexnat qilish xoxishi va ko‘nikmasi, boshlangan ishni oxiriga yetkazish, qiyinchiliklarni yengish xissining rivojlanishigi imkoniyat yaratadi. Bolalar bilan tasviriy mashg‘ulotlarda o‘tkaziladigan suxbat ularda rasm chizishga, loydan narsa yasashga qiziqishlarini uyg‘otishi zarur. O‘tayotgan jarayon bilan bog‘liq bo‘lmagan yuzaki talablar bolalarning ijodiy emotsiyalarini so‘ndiradi. Tasviriy faoliyat mashg‘ulotlari jonli, emotsional, ertakli syurprizli elementlar bilan o‘tilishi lozim. Ta’lim jarayonini yengil bolalar sezmaydigan qilib o‘tkazish maqsadga muvofiqdir. Tasviriy faoliyatning boshqa faoliyatlar o‘yin, badiiy o‘qish va xikoya qilish, musiqa va xokazo. bilan bog‘likligini sismavzuli olib borish kerak. Dastavval rasm, loy qirqib yopishtirish mashg‘ulotlarining o‘zaro bog‘liqligini ta’minlash zarur. Bu bolalarning estetik tarbiyasiga katta ta’sir ko‘rsatadi.

**2. MAKTABGACHA YOSHDAGI
BOLALARNI TASVIRIY QOBILİYATI VA
IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH**

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tasviriy qobiliyatlarni rivojlanishining o‘ziga xosligi. Bolalarda qobiliyatlarni aniqlash va ularni to‘g‘ri rivojlantirish – asosiy pedagogik vazifalardan biridir. Uni xal etish jarayonida esa bolaning yoshi, psixofizik rivojlanishi, tarbiya sharoitlari va boshqa bir qator olimlarni hisobga olish zarurdir.

Boladagi tasviriy san’atga bo‘lgan qobiliyatlarni rivojlantirish, pedagog tamonidan rasm chizish reja va tizimlashtirilgan holda o‘rgatilgandagina o‘z mevasini beradi. Aksincha holatda esa bu jarayon turli yo‘llar bilan borib, ijodiy qobiliyat boshlang‘ich darajada qolib ketishi mumkin.

Ijodiy qobiliyatni rivojlantirish birinchi o‘rinda atrofdagi predmet va hodisalardagi o‘ziga xosliklarni kuzatish malakasi xarakterni belgisini ajrata olishni o‘rgatishdan boshlanadi. Bunda albatta bolaning yoshini hisobga olish lozim, chunki 3-4 yoshli boladan murakkab syujetni sur’atni talab qilib bo‘lmaydi, xatto bolani juda erta o‘qitish boshlangan bo‘lsa ham. Uning tafakkuri ham katta bog‘cha yoshidagi bola bemalol xal qila olishi mumkin bo‘lgan vazifani qilish darajasida rivojlanmagan.

Shu narsa aniqmi, bir xil yoshdagi bolalar doim ham bir xil rivojlanishda bo‘lmaydi. Pedagog hech qachon buni unitmasligi lozim, zero, individual yondoshuv samarali ta’lim tarbiyaning oltin kalitidir. Tasviriy qobiliyatning rivojlanishning birinchi bosqichi bolaning ilk bora tasviriy faoliyat qurollari bo‘lmish-qalam, qog‘oz, loy bo‘lagi kabilar bilan tanishgan davrdan boshlanadi. Pedagogik adabiyotlarda bu davr “tasvirlashgacha” bo‘lgan davr deyiladi chunki xali biror bir predmetni tasvirlashga xoxish ham, tasvir g‘oyasi ham bo‘lmaydi. Bu davr juda ahamiyatli rol o‘ynaydi. Bola bu paytda material xususiyatlari bilan tanishadi, turli ko‘p harakatlarini o‘zlashtiradi tasviriy shakllarni yaratish uchun zarur bo‘lgan bilimlarni egallaydi. Agar material 5-6 va 3-4 yoshli bolalar qo‘liga berilsa, katta bolalar malakani tez o‘zlashtiradi chunki atrof olamni bilish jarayoni ularda ko‘proq.

Tasvirlashgacha bo‘lgan davr bolaning keyingi qobiliyatlarining shakllanishida katta ahamiyatga ega kamchilik bolalar zarur malakalarni mustaqil

ravishda shakllantiradi. Tarbiyachi bolalarning ixtiyorsiz harakatlarini cheklab, ularni harakatning turli shakllariga o'rgatishi keyin ortirilgan tajribaning anglangan holatda chizish va loy ishi jarayonida qo'llay olishni nazorat qilish lozim.

Sekin-asta bolada predmetlarni ularning ifodali harakatlarini ko'rsatgan holda tasvirlash ko'nikmasi paydo bo'ladi.

Bu keyinchalik qobiliyatlarning rivojlanishidan darak beradi. Bolalar assotsiatsiya (solishtirish) orqali sodda o'xshashliklarni aniqlaydi. Bunday assotsiyatsiyalar bolalarda ixtiyorsiz ravishda paydo bo'lishi mumkin, bu qachondir bolalardan biri uning loy bo'lagi qandaydir predmetga o'xshashini

sezganda sodir bo'ladi, bolalar bir tasvirning o'zida bir necha xil predmetni ko'rishadi.

Uning ongida rasm chizish davomida hosil bo'lgan umumiy tasavvur, xotira, tafakkur, hayol chuqur iz qoldirmaydi. Chizilgan oddiy shakl turli predmetlarni eslatishi mumkin. Assotsiatsiyalar bolalarga g'oya asosida chizishga o'tishga yordam beradi. Shunday o'tishning bir yo'li tasodifiy chizilgan shaklni chizishni takrorlashdir.

Tasvirlangan rasmda biror bir predmetni topganidan so'ng, bola shu predmetni yana tasvirlash niyatida shu rasmni chizishni takrorlaydi. Odatda birinchi chizilgan rasm tasavvurdagi predmet bilan uncha ko'p o'xshashliklarga ega bo'lmaydi, chunki tasavvur tasodifan hosil bo'ladi. Ikkinchi rasmda esa bola tasavvuridagi rasmni o'xshatish maqsadida birinchi rasmni takrorlaydi. Albatta, ikkinchi rasm ijodiy qobiliyatlar rivojlanishning yuqoriroq bosqichida ekanligidan darak beradi chunki u g'oya asosida chiziladi.

Ba'zida bola birinchi rasmni to'liq takrorlamaydi, u tasavvurdagi predmetga qo'shimcha detallar kiritadi: odam qiyofasiga-quloq ko'zlar, mashina tasviriga-g'ildiraklar. Bu jarayonda eng katta rol tarbiyachi o'ynaydi. U bolaga "nima chizding?", "qanday chiroyli koptok, uni yana bir bor chiza olasanmi?" kabi savollar berib, tasvirni anglashga yordam beradi. Anglangan rasmlar paydo bo'lgandan keyin qobiliyat rivojlanishining "tasvirlash" davri boshlanadi. Faoliyat ijodiy xarakterga ega bo'la boshlaydi. Bu davrda uzluksiz ta'limning masalalari

qo'yila boshlanadi. Ilk rasmlar va ilk yasalgan loy ishlari juda sodda bo'ladi. Ularda nafaqat qo'shimcha detallar balki, asosiy belgilarning bir qismi ham bo'lmaydi. Bu kichkina yoshdagi bolalarda analiz sintez jarayonining xali to'liq shakllanmaganligi bilan ta'riflanadi.

To'g'ri qo'yilgan ta'limiy-tarbiyaviy ishlar ta'sirida kattaroq yoshdagi bolalar, predmetga harakterli bo'lgan shaklni saqlagan xolda uning asosiy belgilarini ko'rsatish qobiliyatiga ega bo'lib boradi. Keyinchalik bolalar tajriba orttirishi va tasviriy belgilarga ega bo'lishi bilan, ularning oldiga yangi vazifa qo'ysa bo'ladi. Bir turga mansub predmetlarning hususiyatlari ifodalash, masalan, yosh va qari daraxt, har xil kiyimdagi odamlar va x.k.

Bolalarning birinchi ishlari disproporsiyali bo'lishi bilan xarakterlanadi. Bu bolalarning diqqat va tafakkurlari faqat bir qismga qaratilganligi bilan ta'riflanadi. Qismlar o'rtasidagi aloqa rivojlanmaganligi tufayli ular o'rtasidagi nisbat bir-biriga to'g'ri kelmaydi. Bola har bir qismni bir-birining ichiga sig'adigan qilib tasvirlaydi. Nisbatlarni to'g'ri ifodalash qobiliyatining rivojlanishi tafakkurning analiz qismi bilan bog'liq bo'lib, bu faqatgina predmetlarni solishtirib qay biri kattaligini aniqlabgina qolmasdan, balki tasvirlash jarayonida ularning doim nisbatga bog'liqligini yodda tutishdir. Ta'lim ta'sirida asta-sekinlik bilan bolada predmet va uning qismlari o'rtasidagi nisbatlarni to'g'ri yetkazish qobiliyati shakllanadi. Ba'zida bolalar ihtiyoriy ravishda nisbatlarni buzishadi, ular obrazga shaxsiy munosabatlarini bildirishni xoxlaydilar. Bu ular tasviriy malakani egalladi, endi mustaqil ishlashlari mumkin degan emas. Ammo bu ihtiyoriy buzishda ijodkorlikka qarab birinchi qadam qo'yiladi.

Pedagog bunga e'tibor berishi shart. Tasviriy vazifalardan murakkabrog'i bu harakatlarni yetkazishdir. Boshida bolalar predmet harakatini grafik emas, o'yin, nutq va jestlar orqali tushuntirishadi. Harakatsiz (jonsiz) tasvirlarni ishlash tasvirlash jarayonini yengillashtiradi.

Ammo chinakam harakatdagi obrazni yaratish qiyindir, chunki bolalarda xali idrok rivojlanmagan bo'ladi. Ularga harakatdagi predmet tashqi ko'rinishidagi o'zgarishni ko'rish va tushunish, ayniqsa uni qog'ozda yoki loyda

aks ettirish qiyin jarayon sanaladi.

Asta-sekinlik bilangina ularda predmetlarning o'zgarishini ko'ra olish, ularni tasvirlash qobiliyati rivojlanadi.

Rasm chizishda yanada murakkabroq masala- tasvirda predmetning fazoviy joylashuvini ko'rsatishdir. Loy ishida bu masalani predmetni aniq bir maydonda yaqinroq yoki uzoqroq joylashtirish yo'li bilan xal etiladi. Tasviriy faoliyatda tasvir tekislikda ishlatilganligi sababli, bo'shliq o'ziga xos usullar bilan ifodalaniladi. Xaqiqiy katta bo'shliq tasvirini yaratuvchi shartlarni tushunish bolaga qiyinchilik tug'diradi. Tasviriy qobiliyat rivojlanishning ilk bosqichida bolalar predmetlarning joylashuvi ustida bosh qotirmaydilar.

U predmetlarni butun qog'ozni to'ldirib, yoki qog'ozni o'ziga qulay xolda joylash tirib chizadi. Predmetlar aniq bir joylashuvni ular o'rtasidagi aloqa oldindan belgilandagina oladi. Masalan: uy va uning yonida o'suvchi daraxt. Ularni birlashtirish uchun bir chiziq ko'rinishidagi yer chiziladi. Predmetlarning bunday joylashuvi "friz" deb ataladi. Tarkib rivojlanishi bilan friz ham murakkablashadi. Qog'ozning tepasida osmon ma'nosini beruvchi chiziq tasvirlanadi, ko'pincha u yerga quyosh, yer ma'nosini beruvchi chiziq esa o'tlar bilan yopiladi. Barcha predmetlar bir qatorda tasvirlanadi. Har bir predmet alohida chiziladi va hech biri ikkinchisini to'smaydi.

Rivojlanishnig bu bosqichida bola predmetlarni aslida qanday bo'lsa, shunday tasvirlashi muhim.

4-5 yoshli bolalar bir rasmning o'zida ko'p predmetlarni tasvirlashni yaxshi ko'rishadi. Ularni qog'ozga joylashtira olish maqsadida ikkinchi chiziqni chizishadi (ikkitali friz) Bundan tashqari, ularda predmetlarning joylashtirishning yana bir usuli bo'lib, unda predmetlar butun qog'ozda tabiiyroq ko'rinishga ega bo'ladi, masalan, yashil qog'ozda gulli maysazor tasvirlanadi. Osmon va yer chiziqlarini chizish bu yerda talab etilmaydi.

5-6 yoshli bola fazoni murakkabroq, xaqiqatga yaqinroq usullar bilan tasvirlaydi. U ayrim predmetlarni yaqin va uzoqqa joylashtirish, osmon chegarasini yer kurrasi bilan tutashtirish vazifalarini uddalaydi.

Bolalarda predmetlarning uzoqda yoki yaqinda joylashganligida bo‘ladigan o‘zgarishlarni tasvirlay olish qobiliyati rivojlanmagan bo‘ladi. Ular uzoqroqda joylashgan predmetlarni orqada kichikroq, yaqindagilarni esa kattaroq qilib chizishadi. Asta sekin uzoqlashib boruvchi predmetlarni kichkinalashtirib borishadi, ular bir qatorda joylashadi. Bu xatoni bolaga tushuntirish – juda qiyin chunki, rivojlanishning bu bosqichida masofaga bo‘lgan bilimlarni anglash mavjud emas.

Bolalar ishlarida o‘ziga xos “rentgen” rasmlarni uchratish mumkin. Ular tasvir haqiqiy va to‘liq bo‘lishi uchun ko‘zga ko‘rinmaydigan predmetlarni tasvirlashadi, masalan, avtobus ichidagi odamlar va x.k.

Bunday hususiyatlar fazoviy munosabatlarni tasvirlash tasvirlash qobiliyati ning rivojlanishida bu bosqich majburiy emas. Odatda ta’lim to‘g‘ri olib borilganda ular bo‘lmaydi.

Ko‘rinib turibdiki, tasviriy qobiliyatlar rivojlanish jarayonida bir necha bosqichlarni bosib o‘tadi.

Ijodkorlik qobiliyati odamning o‘ziga xos xususiyati bo‘lib, uni hayvonot olamidan ajratib turadi, u faqat borliqdan foydalanishni emas, balki, tasvirda olamni o‘zgartirish imkonini ham beradi. Katta maktabgacha yoshdagi bolalarda idrok maqsadga yo‘nalgan bo‘ladi. Ularning ko‘pchiligi ko‘rish hissiyotlariga asoslanadi, ularning yordamida bola rang, o‘lcham, shaklni idrok qiladi. Lekin idrok yetarli darajada rivojlanmaganligi tufayli, ko‘rish - tasvir to‘liq bo‘lishi uchun lozim bo‘lgan tasavvurni yaratib bera olmaydi.

Tarbiyachining yana bir vazifasi – bolani olamni ko‘rishga o‘rgatish. Bu degani bolada kuzatuvchanlik, ko‘rgan narsasini anglashga o‘rgatish bu orqali tafakkur, analiz, fikrlash operatsiyalarini rivojlanlantirish lozim.

5-6 yoshli bola atrofdagi ob‘yektlarni idrok qilar ekan, ularning qobiliyatlarini ajratishga, analiz qilishga, umumlashtirishga harakat qiladi. Lekin ular yuzaki. Odatda bolalarning e’tiborini ikkinchi darajadagi, ko‘pincha rasm chizishda uncha ahamiyatga ega bo‘lmagan yorqin, jo‘shqin detallar tortadi. Bu ularning tasavvur xarakterida, predmetning rasmdagi tasvirida va loy ishida aks etadi.

Katta maktabgacha yoshdagi davrga kelib, bolalarda tafakkurning analiz-sintez qismi tobora rivojlanib boradi, bu bosqich tasvir ishlash jarayoni uchun muhim ahamiyatga ega. Faoliyatda bora-bora hayol kata rol o'ynay boshlaydi. Lekin kichik yoshdagi bolalarda hayol hali beqaror, fragmentar bo'ladi, bu ularning rasmlarida ham ko'rinadi. Yil sayin bolalarda hayol boyib boradi va bolalarga o'z ishi mazmunini mustaqil tuzish va yangi obrazlar kiritish imkonini beradi.

Tasviriy faoliyatga qiziqish uyg'otuvchi yana bir ahamiyatli vosita - bu kayfiyatdir. U diqqatni va bola xissatlarni jamlaydi va hayolni kuchaytiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga tasviriy bilimlarni va ko'nikmalarni o'zlashtirish qulay. 2-3 yoshda bola qalam ushlash, mo'yqalam bilan ishlash malakalarini oson o'zlashtiradi va foydalanadi. 6 yoshga kelib, bolada anchagina kerakli malakalar to'planib qoladi, bolalar ularni anglagan holda mustaqil yangi predmetlarni yaratish chog'ida foydalanadi. Ilmiy izlanishlarda, bolalar ijodiga oid savollarga bolalarda boshlang'ich ijodiy faoliyatning mavjudligini xarakterlovchi bir qator qirralarni keltirishadi. Bular faoliyatning namoyon bo'lishi, o'zlashtirilganlarni qo'llashda mustaqil bo'lish va tashabbus ko'rsatish, qo'yilgan masalalarni hal etishda yangi yo'llarni topish, turli tasviriy vositalardan foydalanib o'z hissiyotlarini ifodalashdir. Tasviriy faoliyatda atrof-olamni anglash tasviriy qobiliyatlar bilan bog'liq bo'lmaydi va jihoz xususiyatlarini anglashdan iborat bo'ladi bola ular orqali faoliyat yuritadi: qalam va bo'yoqlar qog'ozda iz qoldiradi, loy yumshoq undan yasash mumkin.

Bu davr keyinchalik tasviriy faoliyat yuritish uchun muhim rol o'ynaydi, chunki bola bu davrda o'z tasavvurini obrazlarda namoyon etishga yordam beruvchi qurollar bilan tanishadi.

Shunday qilib, ijodiy faoliyatning birinchi bosqichi bo'lmish, g'oyaning tug'ilishi, bolalar faoliyatida ham mavjud. Biroq rassom g'oyani amalga oshirish uchun uzoq vaqt rejalashtirsa, odatda bolalarda bu jarayon bo'lmaydi. Bola qanchalik kichik bo'lsa, u shuncha tez ishga kirishadi. U hali ish natijasini va bajarish ketma-ketligini oldindan ko'ra olmaydi. Oldindan o'ylash, ishni

rejalashtirish bajarish jarayoni bilan qo‘shilib ketadi. Shuning uchun ham mazmunning o‘zgarishi, tasvir obrazlariga xos bo‘lmagan detallar tez-tez uchrab turadi. Katta maktabgacha yoshdagi bola ayrim elementlarni va mazmuni, bajarish qurollarini oldindan o‘ylab chiqishga qodir. U mustaqil qaror qabul qila oladi, nima chizishni hal qiladi, tasvirdagi asosiy va qo‘shimcha detallarni ajratadi, vositalarni tanlay oladi. Jarayon davomida bola rejani bajaradi va mazmuniga ko‘ra to‘ldiradi.

Bola tasviriy faoliyati natijasida yaratgan obrazni rassomning obrazi bilan tenglashtirib bo‘lmaydi, bola hali katta odamdek umumlashtira olmaydi. Ular tomonidan yaratilgan obrazlar qobiliyatning umumiy rivojlanish bosqichiga bog‘liq holda, ozmi ko‘pmi ta’sirchanlikka ega bo‘ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy tasavvuri va tasviriy faoliyatini rivojlantirish. Maktabgacha bo‘lgan yoshda bolada har tomonlama uyg‘un rivojlanish kuzatiladi. Psixologlar va pedagoglar shunday xulosaga kelishdiki, maktabgacha yoshdagi bolada ijodga bo‘lgan layoqatni erta rivojlantirish kelajagidagi omadga qo‘yilgan garovdir. Estetik tarbiya – bu davomli hamda murakkab jarayon bo‘lib, bunda bolalar san‘atga bo‘lgan ilk taassurotlarini xosil qiladilar, ijodiyot bilan to‘qnashadilar, ijodiy faoliyatning turlari bilan shug‘ullanadilar. Bundan ijod faoliyat turlari orasida tasviriy san‘at, ganch, applikatsiya, loyixalash yetakchi o‘rinni egallaydi. Erta yoshdan bolada ajoyibot xissi, estetik zavq rivojlanishi muxim, san‘at asarlarini, ona tabiyatning go‘zalliklarini tushunish hamda baxolay olishi lozim. Bu esa o‘z navbatida xar tomonlama rivojlangan boy ruxiy shaxsni shakllantirishga yordam beradi. V.A.Suxomilinskiy yozishicha “Bola tabiatan sinchkov tadqiqotchi, olamning ixtirochisi. Shunday ekan ular qarshisida ajoyib dunyo yorqin ranglarda, yorqin va xayajonli ovozda, ertaklarda hamda o‘yinlarda, shaxsiy ijodda, odamlarga egulik ulashuvchi xolatda namoyon bo‘lsin. Ertak, fantaziya, o‘yin orqali, bundan tashqari bolaning takrorlanmas ijodi orqali bolaning qalbiga to‘g‘ri yetib boriladi”.

Tasviriy faoliyat bolalar uchun qiziqarli va jozibadordir, bunda qalam, bo‘yoq, plastilin, loy bo‘lagi yoki qog‘oz parchasi orqali bola atrofdagi xodisa

xaqiqatlar xaqidagi o‘z ta’ssurotini yetkazib bera oladi. Bu jarayon unda xursandchilik va ajablanish xissini uyg‘otadi.

“Ijodiyot” tushunchasi bu - yakunida bola yangi, takrorlanmas, o‘z xayolotini ishga solgan holda orzu niyatlarini shuning vositasida amalga oshirsa bo‘ladigan jarayon sifatida qaraladi. Ijod qilish istagi – bolaning ichki extiyoji bo‘lib u mustaqil yuzaga chiqadi va samimiyligi bilan ajralib turadi.

Mualliflik ishlarini ko‘rib chiqar ekanmiz, maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda tasviriy faoliyatga noan’anaviy yondashuvni tadbiq etish imkoniyati bilan qiziqdik. Noan’anaviy tasvirlash texnikasi jixoz va asboblarning noodatiy birlashuvini namoyish qiladi. Ularning bajarilish texnikasi kattalar kabi bolalar uchun xam birdek qiziqarli va oson.

Bolalarni yassi qog‘oz bo‘lagi bilan rasm chizishga, xavo oqimini puflashga, qattiq mo‘yqalam bilan nam fonda chizishga, matoga chizishga, g‘ijimlangan qog‘oz bo‘laginiing izi bilan chizishga o‘rgatish mumkin. Turli materiallardan foydalanganda erkin tanlov yuzaga keladi bu esa ijodiy faoliyatda muximdir. Tasviriy faoliyatning turli ko‘rinishlari bolalarda ma’lum sifatlarni rivojlantiradi. Ganch bilan ishlashda bola buyumning xajmini o‘rganadi, bo‘laklari bilan ishlaganda ikki qo‘llab ishlash ko‘nikmasi paydo bo‘ladi, xarakatlarini muvofiqlashtirishni o‘rganadi, qo‘llarning mayda muskullari faol ravishda rivojlanadi bu esa o‘z navbatida tafakkurni, ko‘z bilan chamalashni, makonga oid fikrlashni rivojlantiradi. Bolalarga plastilin yasash yoki u yordamida tasvirni tasvirlash texnikasini taklif qilish mumkin. Bunda faqat karton qog‘ozgagina chizilmaydi. Agar bunda organik oynadan foydalanilsa tasvir xaqiqiydek bo‘lib chiqadi.

Tuzli xamirdan buyumlar tayyorlash texnikasi plastilin va loydan yasash texnikasi bilan bir hil lekin bunda xomashyoni bolalar o‘z qo‘llari bilan suv va undan tayyorlashadi. Tuzli xamirdan turli bumlar va tasvirlarni paydo qilishda foydalansa bo‘ladi.

“Applikatsiya” tushunchasi turli materiallardan ularning xususiyati hamda o‘ziga xosligiga ko‘ra foydalangan holda san’at asarini yaratishni anglatadi. Ular:

qog'oz, somon, quritilgan o'simliklardir. Bunda po'stloqlar fonga turli yelimlar yordamida yopishtiriladi; mato, charm va jun tikiladi; terakning pari, paxta duxoba matoga yelimsiz biriktiriladi.

Bolalar uchun tabiat ashyolari bilan ishlash qiziqarlidir, o'simliklardan, somondan, paxtadan, pista po'chog'i va boshqa po'stloqlardan applikasiya yasash, qarag'ay g'oddasidan xajmli buyumlar yaratish jarayoni bolalarda ijodkorlikni rivojlantiradi. Keraksiz buyumlar bilan ishlashda: polivinil plenkalardan, yupqa plastmass, qadoqlash qutilaridan foydalaniladi. Mato va shunga o'xshash materiallardan matodan va iplarni bo'laklab applikasiyalar yaratish mumkin. Bundan tashqari, katta yoshdagi bolalar kollaj, qog'ozli plastika, origami va boshqa shunga o'xshash tasviriy ijod faoliyatida qatnashishlari mumkin.

O'z qo'li, mehnati bilan yaratilgan buyum o'z mehnati natijasi, uning go'zalligidan lazzatlanish xissini, badiiy didni, zamon va makon tafakkurini, fantaziyasini, qo'l motorikasini hamda bilishni rivojlantiradi. Tasviriy san'atda, ganch va applikasiya ishlarida ijodkorlikni shakllantirishda badiiy so'z, musiqa, tasviriy san'atning o'zaro ta'siri muxim rol o'ynaydi. Bolani ijod dunyosiga qiziqtirish orqali biz unda mehnatsevarlikni, sabrni, badiiy didni, tasavvurni, fikrlashni, dunyoga ijobiy yondoshgan holda qarashini shakllantiramiz.

Bularning barchasi bolani maktabga tayyorlaydi, o'quv faoliyatiga ko'nikma xosil qiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar xayotiy zarur elementar bilimlarni egallaydilar, turli materiallar, ya'ni qog'oz, karton, iplar, kleenka, plastilin, tuzli xamir va boshqalarda qo'l mehnati bilan ishlash ko'nikmasi va maishiy buyumlarni dizayni elementlarini o'rganadilar.

Bolalar badiiy obraz yaratishda uni nimadan xosil qilishni o'zlari mustaqil hal qiladilar.

Individual o'ziga xoslikdan kelib chiqqan holda kommunikativ qobiliyatlar barcha bolalarda birdek rivojlangan bo'lmaydi, shunga ko'ra men mashg'ulotlar davomida har bir bolaga aktiv qatnashishi, o'ziga, kuchiga ishonishi uchun sharoit yaratib beraman.

Tasviriy san'atning noan'anaviy texnikasi jixozlar materiallarning o'zaro noodatiy uyg'unligini namoyish qiladi. Shubxasiz bunday texnika ularning universalligi qimmatini ta'minlab beradi. Ularning bajarilish texnikasi kattalar kabi bolalarga xam qiziqarli xam yengildir. Bolalar ijodkorligini rivojlantirish muammosi xozirgi kunda xam nazariy xam amaliy doirada muximdir. Bunda asosiy masala shaxs rivojlanishining ilk bosqichlaridayoq unga kerakli imkoniyat va sharoitni yaratib berishda.

Kuzatishlar davomida shunday muammoga duch keldik: bolalar o'ziga ishonchi yo'qligi, ularning qo'lidan bu ish kelishiga ishonmaganliklari tufayli tasvirni yaratishda qiynaladilar. Bu ularda tasviriy faoliyat malakasining yaxshi rivojlanmaganligi, shakl chizish xarakterlarining yetarli darajada emasligidadir. Bolalarda mustaqillik va o'zlariga bo'lgan ishonch yetarli emas. Ish tajribasi shuni ko'rsatadiki, tasviriy faoliyatning noan'anaviy texnikasini egallash agar u bolalarning yosh va faoliyatiga ko'ra tadbiiq qilinsa maktabgacha yoshdagi bolalarga xaqiqiy xursandchilik olib keladi.

Shunday qilib, turli sharoitlarda o'z bilimlarini va maxoratini ko'rsata oladigan ijodkor shaxs tarbiyalanadi. Noa'naviy texnika bilan tasvir yaratish qiziqarli va o'ziga maxliyo etuvchi faoliyatdir. Bu bolalarga o'ylashga, sinab ko'rishga, izlash, tajriba orttirish va eng muximi o'z – o'zini namoyon qilishga katta imkoniyatlar eshigini ochadi.

3. TASVIRIY FAOLIYATGA O'RGATISHNING MAQSADI VA DASTUR TAMOYILLARI

Tasviriy faoliyat – bolalarga estetik tarbiya berish vositasi. Tasviriy faoliyat – bolalarga estetik tarbiya berishning asosiy, vositasi hisoblanadi. Har bir predmetning katta-kichikligini, rangini, shaklini, fazoda joylashishini ajratish bu estetik sezgini bo‘laklari hisoblanadi. Bolalarda estetik sezgining rivojlanishi – bu rangi, ritmi, proporsiyani chuqurroq sezish bilan bog‘liqdir. Bolalar rangni, shaklni, uning xilma-xilligini sezsa, yoki aks etsa, u shunchalik ranglar aralashmasining xilma-xilligidan zavq oladi, bahramand bo‘ladi. Bolalarda estetik sezgining rivojlanishi, ularda predmetga va uning ba’zi sifatlariga nisbatan estetik baho berishga o‘rganadilar. Ularda tasviriy san’at asarlarini tushunishga, ularga nisbatan his-tuyg‘uni, munosabatni tarbiyalaydi.

Tasviriy faoliyat bolalarni badiiy ijodiy o‘stirishda muhim rol egallaydi. Bolaning badiiy ijodiy o‘sisini – bu obrazli fikr yuritish, estetik idrok etishni va obraz yaratishda zarur bo‘lgan malaka, ko‘nikmalarni egallash hisoblanadi. Masalan: tabiatga yoki istirohat bog‘iga sayr, kuz faslida ekskursiya uyushtirish. Tarbiyachi bolalarni predmet yoki tevarak-atrofni kuzatishdan kelib chiquvchi estetik his-tuyg‘u orqali, tevarak-atrofga, kishilar mehnatiga to‘g‘ri baho berish, vatanga nisbatan muhabbat kabi sifatlarni tarbiyalashi mumkin. Bolalarni o‘z ishini yana ham chiroyli va yaxshi bajarish, boshqalarga yoqadigan, ular ko‘rganda quvonadigan qilib yaratish – bu badiiy-axloqiy tarbiyalashning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Maktabga bolalarni tayyorlashda tasviriy faoliyat katta ahamiyat kasb etadi. Rasm, loy, qurish materiallari bo‘yicha bilim, malakalarini egallash maktabda tasviriy san’at darslari va mehnat darslarini muvaffaqiyatli egallashlariga asos bo‘ladi. Ularni o‘quv faoliyatiga tayyorlaydi: pedagogni tinglashga, uning ko‘rsatmalarini bajarishga o‘rgatadi. Oldiga qo‘yilgan vazifani hal etishda, uning asosiy va muhim hal etish yo‘llarini-izlab topish bu o‘quv faoliyatning asosiy sababchilaridan biridir. Tasviriy faoliyat jarayonida o‘z ishini nazorat qilib borish, maktabda vazifalarni bajarishda ham rol o‘ynaydi. Shuningdek bola tasviriy faoliyat jarayonida psixologik jihatdan ham tayyorlanib boradi. Maktabda: o‘qishga hohish, yangiliklarni bilishga intilish, maqsad sari intilish, tartibli holda

shugʻullanish va shu kabilar. Shunday qilib, tasviriy faoliyat jarayonida olgan malakalar bolalarni maktab hayotiga tezda kirishib ketishiga asos boʻladi.

Birorta predmetni chizish yoki yasash uchun albatta u bilan oldindan tanishish yoki kuzatib chiqish, uni shakli, katta-kichikligini, qismlarning joylanishi, rangini bilish kerak boʻladi. Bu jarayonida koʻrish, sezish, qoʻl harakatlari ishtirok etmay qolmaydi. Bolalar predmet va hodisalarni kuzatish va koʻrib chiqish jarayonida bolalar predmetni katta-kichik guruhlariga boʻlish, uni shaklini oʻzgartirish, rangini turli-tumanligi bilan tasvirlaydilar. Shuningdek, tasviriy faoliyat jarayonida bolalar turli xil material (qogʻoz, mel, boʻyoqlar) bilan ularning oʻziga hos xususiyatlari, ular bilan ishlash texnikasi bilan tanishadilar, bu esa bolalarni aqlan oʻsishiga sabab boʻladi. Tasviriy faoliyat jarayonida bolalarda fikr yuritish operatsiyalari (tahlil, sintez, taqqoslash umumlashtirish)ni rivojlanishga imkon beradi, bu oʻz navbatida bolalarni oqilona oʻsishiga olib keladi. Bu jarayonida bolalarning nutqi rivojlanadi. Sensor tarbiyani amalga oshirishda tasviriy faoliyatining ahamiyati katta. Chunki bolalar predmetlar bilan uzviy bogʻlanadilar, ularning oʻziga hos sifatleri, shakli, rangi bilan, katta-kichikligi bilan tanishadilar, ularni farqini, oʻxshashligini aniqlaydilar, bu esa bolalarni sensor tarbiyalashga, koʻrgazmali, obrazli fikr yuritishga imkon beradi. Tasviriy faoliyat bolalarni ahloqiy tarbiyalaydi. Chunki, bolalar oʻz ishlarida bizning hayotimizda, jamiyatda boʻlayotgan voqea-hodisalarni aks ettiradilar, ulardan mamnun boʻladilar, hayajonlanadilar.

Tasviriy faoliyat jarayonida bolalarda irodaning sifatleri – boshlagan ishini oxiriga yetkazish, oldiga maqsad qoʻyib, oʻshani bajarishga tomon intilish, qiyinchiliklarni yengish, oʻrtoqlariga yordamlashish kabi xususiyatlar tarbiyalanadi. Jamoa ishini yaratish jarayonida bolalarda bir-biriga yordam, kelishib ishlash kabi sifatlar tarbiyalanadi. Bolalar, ishni baholash jarayonida, bolalarni oʻrtoqlarining ishga nisbatan xaqqoniy munosabatda boʻlish, toʻgʻri baholash, oʻz ishidan va oʻrtoqlarining ishidan xursand boʻlish kabi axloqiy sifatlar tarbiyalanadi. Tasviriy faoliyat – bu bolalarni oʻz oldiga qoʻygan maqsadlarini

bajarishda da tinmay mehnat qilishga undovchi faoliyat hisoblanadi. Har bir bolada mehnat ko'nikmalarini o'stirish, tarbiyalash kerak.

Mashg'ulotdan tashqari vaqtlarda tasviriy faoliyat. Bolalarning badiiy jihatdan tarbiya olishi faqatgina mashg'ulot jarayonida emas, balki kundalik hayotda yuzaga keladi. Bu o'rinda bolaning o'z faolligi jarayonida yuzaga keluvchi mustaqil tasviriy faoliyat muhim rol' o'ynaydi. U bu jarayonida mashg'ulotlarda olgan badiiy tajribasidan foydalanadi. Mashg'ulotdan tashqari vaqtlarda bolada o'zi sevgan mavzularga tasviriy faoliyatning biror bir turlariga nisbatan layoqat yoki hohish seziladi. Bunga bolalarning o'z ixtiyorlari, hohishlari bo'yicha ishlagan loy, applikatsiya, rasm va qurish-yasash ishlari misol bo'ladi. Shuningdek tasviriy sanat va uning turlari, musiqa, adabiyot, bolalar mustaqil tasviriy faoliyatining asosiy sababchisi hisoblanib, bolalarning kechinmalarini boyitadi.

Teatr, kino, sirk yoki televizion eshittirishlarini ko'rish bolalarda obrazlarni ifodali, mazmundor qilinishini yanada boyitadi. Bolalar tasviriy faoliyat bilan o'zlari shug'ullanishlari jarayonida ularda chizish, yopishtirish, loydan yoki qurilish materiallaridan o'yinchoqlar yasashga nisbatan xohish uyg'onadi. Ular o'z o'yinchoqlarini o'rtoqlariga, tarbiyachisiga 8-martga o'z buvilari, opalari uchun sovg'alar tayyorlab, ularga sovg'a qiladilar. Ba'zida bolalar zalni, guruh xonasini bezatish uchun o'yinchoqlar yasaydilar yoki mashg'ulotlar uchun ko'rgazma materiallari tayyorlaydilar. Masalan, sanash uchun shablonlar, ularni solib qo'yish uchun qutilar va hokazo. Bolalar guruhda yoki o'rtoqlarida paydo bo'lgan yangi narsalar bilan qiziqib, uni chizishga yoki applikatsiya qilishlari mumkin. Masalan, birorta bola bog'chaga yangi qo'lqopda keladi, bolalarga u yoqib qoldi va bolalar uni tasvirlashga o'tishlari mumkin. Bolalar albatta o'zlariga yaqin bo'lgan narsalarni chizadilar. Masalan, shimolda yashovchi bug'uni, O'rta Osiyoda esa tog'lar, qumliklar va tuyalarni tasvirlaydi.

Bolalar ayniqsa ko'proq dekorativ va ertak hikoya asosida rasm chizadilar. Qizil gilam va naqshlarni chizadilar, qo'g'irchoqni bezaydilar. Tayyorlov guruhida esa ko'proq bolalarning naturaga qarab gullar, vazalar chizishlarini kuzatish

mumkin. Shuningdek guruh xonasini, zalni bezatish uchun dekorativ bezaklar chizadilar. Bu jarayonda bolalar asosan akvarel', guash, rangli bo'rlar, ko'mirli tayoqchalardan foydalanadilar. Bolalar bo'sh vaqtlarida loydan, plastilindan narsalar yasashni yaxshi ko'radilar. Ular odamlar, hayvonlar, ertak qaxramonlarini loydan yasaydilar. Ayniqsa, jamoa bo'lib narsalar yasash katta o'rin tutadi. Bolalar guruhlariga birlashib mavzular asosida o'yinchoqlar yasaydilar. Bolalar geometrik shakllarni qirqib yopishtiradilar, qor parchalari, qog'ozdan qirqilgan qo'g'irchoqlar uchun kuylaklar va hokazo. Bolalar jamoa bo'lib applikasiya ishlarini bajaradilar. Masalan: qo'g'irchoq uchun gilamcha.

Bolalar ishlarining mazmuni, maktabgacha ta'lim muassasasi hayotidan yoki yaqin ularni o'rab turgan hayotdan, atrofda olinishi mumkin. Qurish-yasashda esa bolalar katta va mayda qurilish detallaridan foydalanadilar garaj, uylar, paraxodlar quradilar. Qog'ozdan archa va guruh xonasi uchun o'yinchoqlar yasaladi. Tabiat materiallaridan, gugurt cho'pi, plastilin yordamida qayiqchalar yasaydilar. Kuzda turli tuman barglardan piramida yoki shapkachalar yasaydilar. Mashg'ulotdan tashqari bolalar kitoblardagi rangli rasmlarni va rasmlar albomchalarni tomosha qiladilar. Bu esa bolalarni badiiy didlarini, idrok qilishlarini o'stiradi. Rangli shaklni sezishni o'stirish maqsadida didaktik o'yinlar uyushtiriladi. Shuningdek bolalar mustaqil tasviriy faoliyat bilan bino ichida ochiq havoda ham shug'ullanishlari mumkin. Buning uchun bolalarga, masalan asfaltda chizish uchun rangli bo'rlar, loydan yoki qumdan turli hil shakllar yasash, toshlarni terib turli ko'rinishlarni hosil qilish, somondan turli xil narsalar yasashlarini, qishda esa qordan turli narsalar yasab, ularni rangli muzchalar bilan bezatishni taklif etish mumkin. Shuningdek bolalarning mustaqil tasviriy faoliyatlari o'zaro ya'ni rasm, loy, applikasiya, qurish-yasash bilan chambarchas bog'liqdir.

Bolalarning bu faoliyatlari ularni tashkil etishadigan rolli o'yinlar bilan ham bog'liqdir. Yirik qurilish detallaridan jamoa fermasi, kino, magazin quradilar, bu o'yin uchun loydan sabzavot va mevalar yasaydilar. Har bir bola mustaqil tasviriy faoliyat jarayonida tarbiyachi oldiga kelib, o'ziga kerakli zarur narsani so'rab olishi, tushintirib berishi va u bilan nima ish qilmoqchi ekanligi haqida so'zlab

berishi mumkin. Bu jarayonda bolalar o'z oldiga aniq maqsad qo'yib uni bajarish usullarini, yo'llarini o'zlari mustaqil axtarib topishga harakat qiladilar.

Bolalarning faolligi jarayonida vujudga keluvchi mustaqil tasviriy faoliyati tarbiyachining shu ishga rahbarlik qilishida bir oz qiyinchilik tug'diradi. Chunki tarbiyachi to'g'ridan to'g'ri rahbarlik qilmay, balki ikkinchi darajali holatni egallaydi. Bola tevarak-atrof haqidagi taassurotlarini mustaqil ravishda tasvirlashlari uchun ular tasvirlash vositalaridan keng va erkin foydalanishni bilishlari lozim. Bu esa mashg'ulotlar jarayonida tarbiyachi tomondan berilib, bolalar tomondan egallangan bilim va malakalar hamda taassurotlarning ko'payib, boyib borishi bilan belgilanadi. Masalan; naturaga qarab gul rasmini chizish uchun bolalar bilan gulzordagi yoki maydonchadagi gullarni, rasmlardagi turli gullarni ko'rib chiqishlari lozim. Shundagina bolalar o'z mustaqil faoliyatlarida gullardan chiroyli guldastalar va dekorativ kompozitsiyalar tuza oladilar.

Tarbiyachi bolalarga ular nimalarni tasvirlashni xohlashsa o'sha predmetlarni ko'rib kuzatib chiqishni taklif etadi. Agarda bola samolyot yoki mashina chizmoqchi bo'lsa, tarbiyachi undan chizishni bilasanmi deb so'rashi va yordam sifatida bolalarga transport turlarini rangli rasmini ko'rib chiqishini va bunda ularning har bir o'ziga hos xususiyatlariga bola diqqatini tortishi lozim. Bolalar diqqatini ko'proq uncha murakkab bo'lmagan dekorativ kompozitsiyalar tortadi. Masalan; gilamcha, salfetka va hokazo... Shuning uchun tarbiyachi bolalar ishini boyitish maqsadida, mashg'ulotlardan tashqari tasviriy faoliyat jarayonida bolalarga dekorativ naqshlarni ko'rib chiqish uchun tavsiya etishi mumkin. Agarda bolalar mashg'ulotdan tashqari mazmunli kompozitsiya tasvirlamoqchi bo'lsalar tarbiyachi qog'oz varag'idan predmetlar qanday yasalishi, ish tartibini eslatib o'tishi zarur. Bolalar bo'sh vaqtlarida o'zlari sevgan ranglar bilan bo'yoqdan, qalamdan, shug'ullanishni sevadilar, tarbiyachi materialning xillarini rango-rang qilib, bolalarning bu qiziqishlarini xohishlarini o'stirishi lozim. Bolalarga chizayotgan ishlarni toza, chiroyli qilib bajarishlarini eslatib borishi lozim. Tarbiyachi bolalarning bu ishlarda ularga maslahat berib turishi kerak. U bola

qanday qilish lozimligini aytmaydi, balki bola bilan ishning borishini tahlil qilib, bolaga ishning sifatli bo'lishi uchun yordam beradi.

Mustaqil tasviriy faoliyat jarayonida faollik yoki xohish, bolalar tomondan kelib chiqishi kerak. Agarda tarbiyachi bu jarayon davomida kichik va o'rta guruh bolalariga ko'proq maslahat berib, faolligini oshirsa, katta tayyorlov guruhlarida bolalarga ko'proq mustaqillik berishlari lozim. Tasviriy faoliyatida bolalar faolligi asosida do'stona munosabatlar tarkib topadi, bolalar bir-birlariga maslahatlar beradi, yordam beradilar ya'ni jamoa bo'lib ijod qilishni o'rganadilar. Bolalarning mustaqil tasviriy faoliyat bilan shug'ullanishi uchun ashyolar yetarli darajada bo'lishi, loy yetarli va qulay bo'lishi, ashyolarni saqlash uchun joylashgan shkaflar, bolalar olishi uchun qulay bo'lishi, tasviriy san'at asarlari, shuningdek dekorativ san'at namunalari, naqshlar, «Xamro buvi» o'yinchoqlari bo'lishi zarur. Bular tasviriy faoliyat burchagini bezashi mumkin. Shuningdek tasviriy faoliyatga ajratilgan joyda doska bo'lishi lozim, chunki bolalar unga rangli bo'rlar bilan rasmlar chizadilar. Turli tuman ashyolarning bo'lishi, bolalar mustaqil tasviriy faoliyatlarini yana ham boyitadi. Tasviriy faoliyat burchagidagi ashyolarni tarbiyachi vaqti-vaqti bilan almashtirib, to'ldirib boradi. Illyustrativ rasmlar to'plami bo'yicha «Xamro buvi» o'yinchoqlarini stol ustiga terib joylashtiriladi. Bolalar ularni ko'rib chiqadilar. Bolalar o'yin jarayonida rasm chizishdan tashqari loydan o'yinchoqlar yasashni yaxshi ko'radilar. Qurilish ashyolaridan bolalar keng foydalanib o'yinlar tashkil qiladilar. Ammo tarbiyachi oldindan qurilish burchagini tashkil etish to'g'risida o'ylab ko'rishi kerak. Bu burchakda tarbiyachi yirik va mayda qurilish detallarini plastmassa, rezinadan qilingan o'yinchoqlarni, odam va hayvon obrazini, transport, o'simliklarni tasvirlovchi mayda o'yinchoqlarni ham joylashtiradi. Katta va tayyorlov guruh qurilish burchagiga qurilmalar tasviri aks ettirilgan albomlar fotosuratlarini ham joylashtirish lozim. Albomda yig'ilgan fotosuratlar turli tuman binolarning ko'rinishini tasvirlash mumkin. Masalan; ko'prik, transport, binolar.

Bolalar qurilmalar qurish jarayonida o'z qurilmalarini boshqatdan ko'rib, o'zgartirib turli xil detallar bilan boyitib boradilar, shuning uchun bolalarning juda

qiziqib qurayotgan ishlari bir necha kun mobaynida saqlanishi zarur. Kichik guruhlarda esa tarbiyachi bolalarga nimalar qurishga o'rganganligini o'zi eslatadi, o'zi bolalar o'rnida ishtirok etadi va qurilmalarni qurish jarayonida birgalikda yordamlashadi va o'z vaqtida maydonchaga qurilish ashyolarining to'plamini olib chiqadi, bolalar stol ustida turli xil qurilmalar quradilar, ular bilan o'yin o'ynaydilar. Qo'l mehnati burchagida xilma xil ashyolardan karton, yelim, qog'oz, qutichalar va tabiat ashyolaridan saqlanadi. Katta yoshdagi bolalar tarbiyachining rahbarligi ostida mashg'ulotda olgan bilim va malakalari yordamida, o'yin uchun kerakli o'yinchoqlar yasaydilar. Tarbiyachi bolalarga maslahatlar beradi, qiynalishsa ko'rsatib beradi. Ba'zida tarbiyachining o'zi o'yinchoq yasaydi, ammo albatta bularni bu ishga jalb etadi. Masalan: qaysidir qismini yopishtirishni yoki kerakli qismlarni tanlab olishni taklif etishi mumkin. Ba'zida tarbiyachi mashg'ulotdan ikki uch kun oldin, bolalar yasashi lozim bo'lgan bolalar ishtirokida yasab, ikki uch kun burchakda saqlashi mumkin. Tabiat ashyolari bilan ham barglar, shoxlar, o'simlik urug'lari bilan ishlashadi. So'ng ularni sayr yoki ekskursiyada kuzatadi, bolalar ularni yig'adilar va tarbiyachi ulardan qanday qilib o'yinchoq yasash kerakligini ko'rsatib beradi. Misol: archa mevasidan tipratikan, baliq va boshqalar yasaydilar. Tarbiyachi bolalardan bu ashyolardan nimalar qilish mumkinligini so'rab, ulardan fantaziya faolligini o'stirib boradi.

Kichik va o'rta guruh bolalari ham mashg'ulotlardan tashqari vaqtlarda rasm chizish, loydan buyumlar yasashga qiziqishi uyg'onib boradi. Ular turli xil sodda ko'rinishdagi rasmlar chizishga o'rganadilar, o'rta guruh esa turli xil figuralarni rangli kog'ozdan qirqadilar. Tarbiyachi ularni qiziqishlarini o'stirib, rangli qog'ozdan chiptalar, cheklar qirqishni tavsiya etish mumkin. Tasviriy faoliyatga pedagogik rahbarlik qilish mashg'ulotdan tashqari vaqtda asta-sekin o'zgarib boradi. Ya'ni, harakatlarni ko'rsatib berishdan mustaqillikka o'tish, ashyo tanlashda yoki o'z rejasini o'ylagan maqsadini tasvirlashda ham. Mashg'ulotdan tashqari vaqtda tasviriy faoliyatni ishning yordamchi shaklga aylantirib yuborish kerak emas. Shuningdek, tarbiyachi shuni esda tutmog'i lozimki, mashg'ulotdan tashqari tasviriy faoliyat bilan shug'ullanish hamma uchun majburiy emas, u bilan

kim chizishini, loydan narsa yasashni, qirqishni yaxshi ko'rgan bolalar shug'ullanishi mumkin. Bolalar tasviriy faoliyat bilan mashg'ulotdan tashqari vaqtda 10-15 daqiqa davomida shug'ullanib, o'z rasmlarini, loy va applikatsiyalarini tugatishlari yoki uni keyingi kunda ham davom ettirib, tugatishlari mumkin. Bu faoliyatga rahbarlik qilish tarbiyachidan juda katta sezgirlikni, diqqatni va bolalarning ijodiy qobiliyatlarini o'sishi uchun sharoit yaratib berishni talab etadi.

Bolalarning mustaqil tasviriy faoliyatlari burchagining jihozlari va ashyolari. Bolalarning mashg'ulotlardan tashqari vaqtlarda tasviriy faoliyat bilan mustaqil shug'ullanishlari uchun sharoit yaratilgan bo'lishi kerak. Bu maqsadda guruh xonasining yaxshi yoritilgan va o'yin burchagidan mumkin qadar uzoqroq biron bir joyni ajratish kerak. Xonaning deraza oldini ajratish maqsadga muvofiq, u yerga ikki-uch stol qo'yiladi. Agar deraza tokchalari past bo'lsa, ularga taxtalar mustahkamlanadi, bolalar shug'ullanmayotgan paytda ularni tushurib qo'yish mumkin. Rasm solish, narsalar yasash, applikatsiyalar uchun mo'ljallangan buyumlar yaqin turgan shkafning ochiq tokchalarida, stollarda turishi kerak. Kichik guruhda bolalarga erkin foydalanishlari uchun faqat rangli qalamlar beriladi. Katta guruh bolalariga (ayrim cheklanishlar bilan) barcha ashyolar berilishi mumkin: Loy o'rniga plastilin tavsiya qilindi. Bolalar o'z rasmlarini "Xalq ertaklari", "Odamlar mehnati", "Manzarali naqshlar", "Tabiat haqida" va shu kabi mavzudagi papkalarga joylashtiradilar. Tasviriy faoliyat "zonasida" bolalar o'z ishlarida ijodiy foydalanishlari uchun tabiiy ashyolar solingan quti va ko'rgazmali qurollar bo'lishi kerak.

4. TASVIRIY SAN'ATGA O'RGATISH METOD VA USULLARI

O'rgatish metodlari – pedagogikada qabul qilingan ta'rifga ko'ra qo'yilgan masalani yechish uchun tanlangan yagona yo'l sifatida ta'riflanadi. U mashg'ulotdagi bolaning va tarbiyachining butun faoliyatini o'rgatish usullari – ayrim yordamchi vosita bo'lib, mashg'ulotdagi faoliyatning xususiyatini aniqlamaydi, u ta'limda tor ma'nodagi ahamiyatga ega.

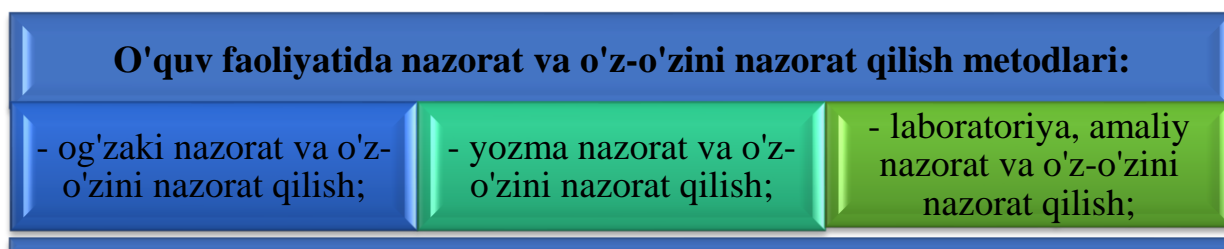
Ayrim metodlar mashg'ulot ishining umumiy yo'nalishini aniqlamay, balki usul sifatida namoyon bo'ladi. Masalan: mashg'ulot boshida she'r (hikoya) o'qish beriladigan vazifaga bolalarning qiziqishini uyg'otish uchun o'qilsa, boshqa mashg'ulotlarda esa she'r o'qish tarbiyachi uchun xizmat qiladi, ya'ni mashg'ulot boshini tashkil qilish uchun qo'llaniladi.

Yu.B.Babanskiy tasviriy san'at metodlarini faoliyatning umumiy harakteriga qarab, 3 guruhga klassifikatsiyalagan:

1-guruh: o'quv-bilish faoliyatini tashkil qilish va amalga oshirish. Bunga o'quvchilarning ko'rgazmali, og'zaki, amaliy, induktiv va deduktiv, reproduktiv va muammoli-izlanuvchan, hamda mustaqil ishlari kiradi.

2-guruh: ta'lim berishning o'quv faoliyatini stimullashtirish (qiziqtirish va rag'batlantirish) va motivatsiyalash (maqsadga yo'naltirish) metodlari. O'qishga bo'lgan qiziqishini oshirish va motivlashtirish; burch va javobgarlikni stimullashtirish motivlashtirish.

3-guruh:

Yu.B.Babanskiy taklif qilgan bu metodlar asosan maktab ta'limiga mos bo'lib, ularning 1-guruhidagina maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishda foydalaniladi, ya'ni bu: ko'rgazmali, og'zaki, amaliy metodlar, hamda ko'nikma va malakalarga ega bo'lish uchun qaratilgan qisman reproduktiv mashqlardir.

Maktabgacha ta'lim muassasasida bolalarning mustaqil ishlari katta o'rin egallaydi, faqat bu mustaqil ishlarga bolalarning murakkab muammoli masalalarni yechishi kirmaydi, chunki bunday murakkab masalalar uzoq vaqtni talab qiladi. Qolgan metodlar maktabgacha yoshdagi bolalar uchun murakkablik qiladi, chunki ularning deyarli barchasi muammoli masalalarni yechish bilan bog'liqdir. Maktabgacha ta'lim muassasasi uchun o'ziga xos bo'lgan asosiy guruhni o'yin usullari tashkil etadi va bu o'yinlardan turli metodlar ichida foydalanish mumkin.

Ko'rgazmali metod va o'rgatish usullari. Kuzatish metodi tasviriy faoliyatga o'rgatish mavzusining umumiy asosini tashkil qiladi. Chunki u atrof-muhitni o'rganishda, bilish, hamda uni aks ettirishda muhim omil sifatida xizmat qiladi. Bolalarda qanchalik kuzatish, atrof-alam ko'rinishi bilan aloqa o'rnatish, umumiylik va yakkalikni ajratish malakasi rivojlangan bo'lsa, shuncha bolalar ijodiy qobiliyatining rivojlanishi bog'liq bo'ladi. Lekin kuzatishning o'zi ko'rganni tasvirlab berishga to'la imkon bermaydi. Bolalarni tasvirlashning muhim usullariga, turli tasviriy ashyolardan foydalanish yo'llariga o'rgatish zarur.

Ko'rgazmali metod va o'rgatish usullariga naturadan, rasm reproduksiyalaridan, namunadan, boshqa ko'rgazmali qo'llanmalardan foydalanish, alohida predmetlarni ko'rib chiqish, tarbiyachi tamonidan tasvirlash usullarini ko'rsatib berish, bolalarning bajargan ishlarini mashg'ulot yakunida ko'rsatish, ularni baholash kiradi.

Naturadan foydalanish. Tasviriy san'atda naturadan foydalanish deganda, kuzatish asosida predmet yoki ko'rinishni tasvirlash tushuniladi. Naturadan foydalanib ishlanganda chizayotgan kishining ko'ziga nisbatan naturaning qay holatda turganini hisobga olgan holda ma'lum bir nuqtai nazardan turib, predmet ko'rinishi tasvirlanadi. Bu naturadan olib tasviriy xususiyati mashg'ulot mobaynida o'zgacha idrokning rivojlanishiga ko'mak beradi. Bunda asosiy tomoshabinning idroki bo'lib, tekislikda tasvirlangan predmet (rasm, applikasiya) faqat bir tamondan idrok qilinadi; loydan buyum yasaganda va qurish-yasashda bolalarda naturani o'girib qurish, hamda hajm-shaklni turli xil burilishda tahlil qilish imkoni bo'lishi kerak.

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda naturadan foydalanishning ayrim xususiyatlarini ko‘rib chiqamiz. Natura xotiraning ishini yengillashtiradi, negaki tasviriy jarayon idrok bilan birlashadi, yana esa u predmetning shaklini, tuzilishini, rangini to‘g‘ri tushinib, yetkazib bera olishga yordam beradi. 4-5 yoshdagi maktabgacha ta‘lim yoshidagi bolalarining qobiliyatlaridan qat‘iy nazar, maktab o‘quvchisi yoki rassomning natura bilan ishlashiga nisbatan qaraganda, bolalarning tasvirlangan ob‘ekti tahlil qilishlari, shu natura bilan ishlashlarining o‘ziga hos farqi bor.

Shunday qilib, o‘rgatish metodi sifatida naturadan foydalanish tasvirlashning butun jarayonini o‘z ichiga mujassamlashtiradi:

- Predmetining birlamchi tahlili:
- Tasvirni naturaga nisbatan taqqoslash:
- Natijaning shaklini, holatini, rangini taqqoslash:
- Natijadagi rasm va naturani taqqoslash yo‘li bilan baholash:

Maktabgacha ta‘lim yoshidagi bolalar uchun sodda shaklli, aniq chizmalı va aniq qismlarga ajratilgan predmet natura sifatida tanlanadi. Naturani shunday joylashtirish kerakki, hamma bolalar shu naturani ayni bir harakterli tomonidan qabul qilishlari kerak. Masalan: bolalar mashinani yon tomonidan, qo‘g‘irchoqni oldidan chizadilar va bunda hajmini yetkazib berolmaydilar. Agar guruhda bolalar soni ko‘p bo‘lsa, barchasiga teng ko‘rinishi uchun 2-3 ta bir xil predmet qo‘yiladi. Tarbiyachi naturani bolalar bilan birgalikda detallarga ajratib ko‘rib chiqadi, bunda u tahlil jarayonini osonlashtirib, o‘z so‘zlari, harakatlari bilan yo‘naltiradi. Bu jarayoni ma‘lum bir idrok madaniyatini, rivojlangan analitik fikr yuritishni talab qiladi. Bunday ko‘nikmalar bolalarda 5-6 yoshda rivojlana boshlaydi. Bu yoshda bolalar tasvirlayotgan ishlarini naturaga nisbatan taqqoslashga o‘rinadilar. Masalan: katta guruhda naturadagi archa shoxlarini tasvirlayotganda, bolalar shoxni fazoda joylashtiradilar (vertikal yoki qiya holatda) va shoxdagi shoxchalarning sonini, o‘lchamlarini chap va o‘ng tamondan, to‘q yoki och rang

bilan chizadilar. Natura sifatida tirik qushlar, hayvonlardan foydalanish mumkin emas. Ularning harakatlari, tovushlari bolalarni rasm chizishdan chalg'itadi, bolalarning predmetni kerakli holatda idrok qilishlariga, diqqatlarini bir nuqtaga qaratishga xalaqit beradi.

Mashg'ulot boshida predmetlarni ko'rib chiqish. Kichik va o'rta guruhlarda ko'pincha mashg'ulot boshida alohida predmetlar ko'rsatiladi. Bolalar diqqatini topshiriqqa qaratish va tasavvurlarini jonlantirish maqsadida bolalarga koptok, lenta (tasma), belkurak va shu kabilar ko'rsatiladi. Mashg'ulotning qolgan vaqti mobaynida esa bolalar o'z tasavvurlari asosida chizadilar. Ular rasmlarini ko'rgan predmetlariga nisbatan taqqoslay olmaydilar va predmetlarni idrok qilishlariga qaytib murojat qilmaydilar.

Katta guruhda ham predmetlarni ko'rib chiqish uchun imkon bo'ladi. Masalan: «Uch ayiq» ertagi mavzusi bo'yicha rasm chizishdan yoki buyum yasashdan avval, tarbiyachi bolalarga o'yinchoq ayiqni ko'rib chiqishni, predmet shaklining asosiy xususiyatlarini va ayrim qismlarning proporsiya nisbatlarini aniqlashni, so'ng predmetning burilishiga nisbatan shu ayrim qismlarning o'zgarishini kuzatishni taklif qiladi. Bolalar rasm chizishda ertakning qaysi epizodini tanlasalar, ayiqni ham shu epizodga nisbatan mos holatda tasvirlaydilar.

Namunadan foydalanish. Namunadan foydalanish ko'proq o'rgatish usuliga taalluqlidir. Faoliyatning ayrim alohida qismini rivojlantirish masalasi tursa atrofni idrok qilish taassurotini mustahkamlash maqsadida namuna o'rgatish metodi sifatida tasviriy faoliyatining shunday turlarida foydalaniladi. Ko'proq dekorativ va konstruktiv (applikatsiya) ishlarida foydalaniladi.

Dekorativ – naqshni hosil qilish usuliga o'rgatish va badiiy didni rivojlantirishdir. Bolalarning umumiy estetik didlarini oshirish uchun chiroyli predmetlarni tomosha qildirish kerak. Masalan: gilamlar, vazalar, naqshlar va hokazo.

Dekorativ rasm chizish mashg'ulotlarida bolalar ko'rgan predmetlarini aks ettirib, ulardagi naqshlarni qayta chizibgina qolmay, balki mustaqil ravishda naqshlarni aks ettirib, yorqin rang va shakllarni moslashtirib chizishni ham

o'rganadilar. Shuning uchun boshlang'ich bosqichda bolalar namunadan naqsh elementlarini chizib oladilar, keyinchalik elementlarni o'rnini va rangini o'zgartirib boradilar. Bolalar ma'lum bir malakaga ega bo'lganlaridan keyin, bir necha xil namunalarni bolalar ixtiyoriga ko'rsatish mumkin. Ba'zi mashg'ulotlarda tarbiyachi namunani qo'yadi va bolalar ko'rib chiqib, tanishib, tarbiyachining ko'rsatmasisiz mustaqil ravishda ishlaydilar. Predmetli rasm chizish yoki buyum yasashda namuna ko'chirib olish uchun emas, balki tasvirlanayotgan predmet haqidagi tasavvurni aniqlash uchun qo'yiladi.

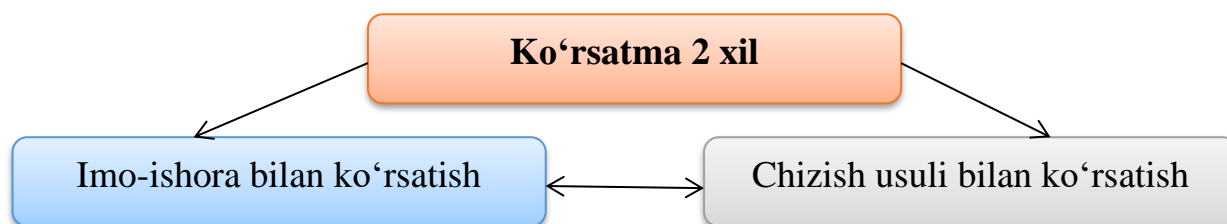
Rasmlardan foydalanish. Rasmlar asosan bolalarning atrof-muhit haqidagi tasavvurlarini aniqlash uchun va tasviriy usullarini, vositalarini tushuntirish uchun xizmat qiladi. Pedagog va psixologlarning tashviqotlari shuni ko'rsatadiki, 2 yoshdagi bolalar rasmni predmet tasviri sifatida tushunib yetadilar. Lekin rasmdagi personajlarning o'rtasidagi bog'liqlikni, ya'ni harakatlarni tushunish kechroq, 4-5 yoshlarda yuzaga keladi. Masalan: 2 yoshli bola rasmdagi hayvonlarni «turibdi» deydi, 4-5 yoshligisi esa «gapiryapti», «yuryapti», «kelyapti» va hokazo deydi.

Bolalarning kuzatishlari ko'pincha qisqa muddatli bo'ladi (masalan: shahar sharoitida hayvonlarni kuzatish). Shuning uchun rasmlardan foydalanish qayta idrok qilishga va keyingi tasvir uchun harakterli bo'lgan eng asosiysini aniqlashga yordam beradi. Rasmlar ana shunday sharoitlarda kerak bo'ladi: kerakli predmet qo'l ostida yo'q paytida, yoki bo'lmasa tekislikda tasvirning ayrim usullari bilan tanishtirish uchun xizmat qiladi. Masalan: tarbiyachi bolalarga uzoqlashgan predmetni tushuntirish uchun rasmni ko'rsatadi. Hayotda bolalar shu uzoqdagi predmetlarni bir chiziqda joylashgan deb idrok qilsalar, rasmda tarbiyachi uzoqlashganini ko'rsatib, tushuntirib beradi, 6 yoshdan boshlab shu maqsad bilan rasmdan foydalanish mumkin. Rasmni ko'ra turib, bola yerni bir chiziq bilan emas, balki keng yer bo'lagi bilan chizishni, uzoqlashayotgan predmetlar yuqoriroqda, yaqindagilari pastroqda va qog'oz chetiga joylashishini tushunib yetadi. Rasm mashg'ulot davomida bolalar oldida qoldirilsa, bolalar tushunib yetmay nus'ha ko'chirishga o'rganib qoladilar. Bu yoshda esa bolalar nus'ha ko'chirish bilan emas, balki ijod bilan rasm chizishlari kerak. Ba'zida mashg'ulot davomida

bolalarga ayrim detallarni aniqlab olish uchun rasmni ko'rsatish kerak bo'ladi. Keyin esa rasm olib qo'yiladi, chunki bolalar nus'ha ko'chira boshlaydilar.

Tarbiyachi tomonidan ishlash usulini ko'rsatib berish.

Maktabgacha ta'lim muassasida ta'lim jarayonida bolalar o'rganishi kerak bo'lgan tasviriy ko'nikma va malakalarni o'lchamini aniqlab beradi. Keng bo'lmagan doiradagi malakalarni o'lchamini aniqlab beradi. Keng bo'lmagan doiradagi malakaga ega bo'lgan bola turli xil predmetlarni tasvirlay oladi. Masalan: uyni chizish uchun, to'g'ri to'rtburchak shaklini chizishni bilish, ya'ni chiziqlarni to'g'ri burchak ostida birlashtirishni bilish kerak. Ana shu chizish usullari mashina, poezd va boshqa to'g'ri to'rtburchakli predmetlarni chizishda qo'llaniladi. Tarbiyachi tasvirlash vositalarini ko'rsatib berishi ko'rgazmali amaliy usul bo'lib, bu usul bolalarni kerakli shaklni aniq tajriba asosida ongli ravishda chizishga o'rgatadi.

Har ikkala turida ham ko'rsatma og'zaki tushuntirish yo'li bilan olib boriladi. Imo-ishora bilan predmetning qog'ozda joylashishi tushuntiriladi. Qo'lning yoki qalamchaning qog'oz bo'ylab harakatni, xatto 3-4 yoshli bolalar uchun yetarli bo'ladi. Imo-ishora orqali bola xotirasidagi qiyin bo'lmagan predmetning asosiy shaklini yoki uning alohida qismlarini eslaydi.

Bolalar biror predmet yoki hodisani tarbiyachining qaysi harakat ishorasi orqali idrok qilgan bo'lsalar, xuddi shu harakat-ishorani tarbiyachi mashg'ulotda qaytarsa, bolalar ko'rganlari bilan chizmoqchi bo'lganlari o'rtasida aloqadorlikni ongli ravishda sezadilar. Masalan: uy qurilishini bolalar kuzatayotganlarida tarbiyachi qurilayotgan uyning korpus chiziqlarini tepaga qarab qurilayotganligini harakatlari bilan ko'rsatadi, xuddi shu harakatlarni mashg'ulot boshida qaytarar ekan, bolalar xotirasidagi ko'rganlarini qayta esga tushiradi. Ishora bilan bola xotirasidagi predmet shaklini eslashga, hamda chizish mobaynida bolaning qo'l

harakatlarining yoʻnalishi aniqlanadi. Bolaning yoshi qancha kichik boʻlsa, uni chizishga oʻrgatishda shunchalik qoʻl harakatlarini ishorasini koʻrsatish muhim rol oʻynaydi.

Kichik guruhdagi bolaning harakatlari yaxshi rivojlanmagan boʻlsa va bola oʻz harakatlarini boshqara olmasa, tarbiyachi bolaning qoʻlini ushlab, birgalikda harakat bilan chizadi. Bunday ish usuli shu harakatlarini oʻzi his qilishi uchun qoʻllaniladi. Agarda predmetning shakli murakkab boʻlmasa, ishora bilan butun predmetni chizish mumkin. Masalan: koptok, kitob yoki olma shaklining detallarini, archa shoxining joylashishi, qush boʻynining qiyaligi. Tarbiyachining koʻrsatma berishi mashgʻulotda qanday topshiriq berilishiga bogʻliq. Agarda mashgʻulotda predmet shaklini toʻgʻri harakatlari bilan chizib koʻrsatadi. Bu asosan kichik guruhda oʻtkaziladi. Masalan: bolalarga yumaloq shakldagi predmetlarni chizishni oʻrgatish uchun tarbiyachi koptok yoki olmani, oʻz harakatlarini tushuntirgan holda chizib koʻrsatadi. Agar predmetni tasvirlayotganda uning detallarini aniq ketma-ketlikda chizish kerak boʻlsa, tarbiyachi predmetni boshidan yakuniga qadar chizib koʻrsatadi. Faqat bunda bolarning diqqatini jalb qilish uchun tarbiyachi bolalarga «Endi nimani chizish kerak?» degan savolni beradi.

Katta guruhdagi bolalar koʻpincha qisman koʻrsatmalar berish oʻrinli boʻladi. Bolalar hali chizishni bilmaydigan predmetning biror detalini yoki alohida elementini chizishda koʻrsatmalar beriladi. Masalan: 4-5 yoshli bolalar daraxtning tanasini uchburchak shaklida, keng asos bilan chizadilar. Bu koʻpincha tarbiyachining ogʻzaki tushuntirishidan kelib chiqadigan kamchilikdir. «Daraxtning tanasini yuqori qismida tor, quyi qismida esa keng boʻladi». Ogʻzaki aytib berish bilan birga qoʻl harakatlari bilan chizib koʻrsatish lozim. Katta guruhda esa «Chiroyli uy» mavzusida bolalar rasm chizayotganlarida, tarbiyachi doskada uyning oyna-eshiklari turli xil shaklda boʻlishini koʻrsatib beradi. Bunday koʻrsatma bolaning rasmini umimiy chizmada hech qanday chegaralamaydi. Malakalarni mustahkamlash uchun qaytarilayotgan mashqlarda, soʻng ulardan mustaqil ravishda foydalanishda koʻrsatma faqatgina individual ravishda, maʼlum

bir ko'nikmaga ega bo'lmagan bolalarga beriladi. Doimiy ravishda ko'rsatma berish bolalarning passivlashishiga, hamda fikrlash jarayonlarini tormozlanishiga olib keladi. Chunki bolalar tarbiyachining ko'rsatmasini va yordamini kutib, o'rganib qoladilar. Tarbiyachining ko'rsatmasi yangi texnik usullarni tushuntirishdagina kerak.

Bolalar ishlarini tahlil qilish. Bolalar o'zlari bajargan yoki do'stlari bajargan ishni mustaqil ravishda tahlil qilib, baho berishlari 5 yoshga borib to'la shakllanadi. Kichik guruhdagi bolalar o'z harakatlarini va ularning natijalarini nazorat qila olmaydilar, shuning uchun ular o'z ishlarini bajarayotgan vaqtda mamnun bo'lgan bo'lsalar, ularning natijasidan ham mamnun bo'lishi uchun tarbiyachidan maqto'v eshitishni kutadilar. Kichik guruhda tarbiyachi bolalarning ishlarini baholayotganda tahlil qilmaydi, balki 4-5ta yaxshi bajarilgan ishlarni bolalarga ko'rsatadi. Shu bilan birga qolgan bolalar ishlarini ham maqto'v chunki maqto'v bolalarning ushbu mashg'ulotga nisbatan qiziqishini saqlab qolishga yordam beradi. Rasmlarni ko'rsatishdan maqsad esa bolalarning o'z ishlarini natijasiga jalb qilishdir.

O'rta va katta guruhlarda tarbiyachi bolalarning ishlarini ko'rsatadi va kamchiliklarini aytib o'tadi. Bolalar kamchiliklarini qanchalik ko'ra bilsalar, shunchalik keyingi rasmlarini ongli ravishda chizib boradilar.

Mashg'ulot yakunida tarbiyachi bolalar ishlaridan birini olib, ijobiy tamonlarini ko'rsatadi. Masalan: «Ranglarini yaxshi tanlaganini-och rang bilan to'q rang yonma-yon yaxshi ko'rinishi, chiziqlarning ozoda va aniq chizilganligini va hokazo». Agarda kamchiliklar ko'pchilik bolalarda uchrasa, shu kamchilikni bartaraf qilish uchun bolalarga savol beradi va diqqatini qaratadi. Agarda bir bolaning kamchiligi bo'lsa, u holda yakkama yakkama tushuntirish munosibdir, chunki jamoa oldida birgina bolaning ishini tahlil qilish faqatgina shu bolaning o'zi uchun tushunarli bo'ladi.

Katta guruhda tahlilga barcha bolalarni jalb qilmoq zarur. Ba'zida esa tarbiyachining o'zi baho beradi. Masalan: yaxshi chizmaydigan bolaning ishidagi kamchiliklarni boshqa bolalar aytishlarini tarbiyachi oldindan bila turib, o'zi avval

shu bola bajargan ishining ijobiy tamonlarini aytib o'tadi. Vaqtni tejash maqsadida tarbiyachi 5-6 ta bolaning ishini olib, tahlil qiladi, faqat har mashg'ulotda bir xil bolalarning ishlarini olib baholash yaramaydi. Chunki doimiy maqto'v asosida o'sha bolalarda haddan tashqari ishonch, boshqalardan ajralib turish rivojlanadi. O'ta qobiliyatli bolalar bilan ularning layoqatlarini hisobga olgan holda, alohida ish olib boriladi. Ba'zida tarbiyachi tahlil qilish uchun bajarilgan ishlarni bolalarning o'zlariga topshiradi. Bunda barcha bolalarning ishlari stolga yoyiladi yoki stendga mahkamlanadi va bolalar o'zlari eng yaxshi bajarilgan ishlarini tanlaydilar. So'ng tarbiyachi tahlil qiladi. Ko'proq bolalarga (6 yoshda) o'z ishini naturaga nisbatan o'zi baholashga imkon berish kerak. Chunki bola o'z ishiga, hamda do'stlarining ishlariga salbiy tamondan baho berishga o'rganadi.

Og'zaki metod va o'rgatish usullari. Tasviriy faoliyatda mashg'ulot doim tarbiyachining bolalar bilan suhbatidan boshlanadi. Suhbatning maqsadi bolalar xotirasidagi avvalgi idrok qilingan obrazlarni qayta esga olish va mashg'ulotga bo'lgan qiziqishini uyg'otishdir. Bolalar o'z tasavvurlari asosida ijod qiladigan mashg'ulotlarida suhbatning roli kattadir.

Suhbat qisqa, mazmunli va his-hayajonli bo'lishi kerak. Tarbiyachi asosiy diqqatini mashg'ulotda qilinadigan ishga qaratadi. Bolalarning mavzu bo'yicha yoki yangi tasviriy usullari haqidagi tasavvurlarini aniqlab olishdan avval, suhbat mobaynida yoki suhbatdan keyin tarbiyachi kerakli predmet yoki rasmni ko'rsatadi. Topshiriqni boshlashdan avval esa, ish usulini bolalarga ko'rsatadi. Suhbat o'rgatish metodi sifatida 4-7 yoshli bolalar bilan ishlashda asosiy rol o'ynaydi. Kichik guruhlarda suhbat bolalar tasvirlashlari kerak bo'lgan predmetni eslatish uchun yoki yangi ish usulini o'rgatish uchun kerak bo'ladi. Bunday hollarda suhbat tasvirlashning maqsadini va vazifalarini bolalarga yaxshiroq tushuntirish uchun xizmat qiladi. Bolalarning tasavvurlari va hissiyotlari tez jonlanib, ijodiy kayfiyatlari tez yo'qolib qolmasligi uchun suhbat metod sifatida ham, usul sifatida ham qisqa va 3-5 minutdan oshmasligi kerak. Yaxshi uyushtirilgan suhbat mashg'ulotda maqsadga yaxshi erishish uchun qulay sharoit yaratadi.

Badiiy adabiyotning obrazlaridan foydalanish. Badiiy obrazni o'ziga mujassamlashtirgan nutq o'ziga yarasha ko'rgazmalikka egadir. Masalan: she'r, hikoya, topishmoq va hokazo. Ifodali o'qilgan badiiy asar ijodiy kayfiyatning oshishiga, tafakkurning, hayolning faol ishlashiga yordam beradi. Shu maqsad bilan badiiy so'zdan faqatgina ifodali o'qish mashg'ulotlarida emas, balki predmetlarni idrok qilgandan so'ng tasviriy jarayonlarida ham foydalaniladi.

Barcha yosh guruhlarda mashg'ulotlarni maqsadga yo'naltirilgan holda topishmoq aytishdan boshlash mumkin. Masalan: «Boshi taroq, dumi o'roq». Bu topishmoq orqali xo'rozning boshqa qushlardan chiroyli tojisi, dumini betakrorligi kabi detal shakllari ajratiladi. Ba'zida kichik she'rlarni yoki asarlardan parcha o'qish ham mumkin. Agar kerak bo'lsa, asarni o'qish bilan birga og'zaki obrazga qo'shib natura yoki predmetning tasviri bolalarga ko'rsatiladi.

Rasm chizish, loydan buyum yasash mashg'ulotlarida badiiy asar o'qish har doim ham qo'l kelavermaydi, uni boshqa o'rgatish usuli bilan almashtirgan ma'qul. Chunki bola og'zaki so'zni eshitgandan ko'ra naturani ko'rganida ko'proq jonlanadi. Tarbiyachi badiiy obrazni tanlayotganida juda ham ehtiyotkorlik bilan tanlashi lozim. Negaki, to'g'ri tanlangan asar predmetni, qiyofalarni ko'rish idrokini o'z ichiga oladi (rangini, shaklini, holatini). Maslan: «Bo'g'irsoq» ertagi orqali bo'g'irsoqning obrazi, «Oltin baliq» ertagi orqali esa baliq obrazi yanada yorqinroq tasvirlanadi.

Mashg'ulot davomida tarbiyachining ko'rsatmalari va tushunchalari.

Tarbiyachining ko'rsatmalari barcha ko'rgazmali usullarni o'z ichiga oladi, hamda o'zi mustaqil o'rgatish usuli sifatida xizmat qiladi. Bu bolalarning yoshi va topishmoqlariga bog'liqdir. Kichik yoshdagi bog'cha bolalari uchun og'zaki ko'rsatmalar kamdan-kam beriladi. Bolalarning tasvirlash malakalari yetarli bo'lmay, sezgi analizatorining ishtirokisiz tarbiyachining ko'rsatmasini tushunmaydilar (ko'rish, eshitish, qo'l, tam bilish sezgilari). Agarda bolalar mustahkam ko'nikmaga ega bo'lsalar, tarbiyachi ko'rgazmali ko'rsatmasiz tushuntirishi mumkin. 5-6 yoshli bolalar uchun bir so'zning o'zi xotiradagi chizish usuli haqidagi tasavvurni eslashga yordam beradi. Tarbiyachining ko'rsatmalari

butun guruh bolalariga va alohida bolalarga qaratilgan bo'lishi mumkin. Butun guruh uchun beriladigan ko'rsatmalar mashg'ulotning boshida beriladi. Ular qisqa, lo'nda, tushunarli bo'lishi kerak. O'rta va katta guruhlarda tarbiyachi bolalar topshiriqlarini qanday o'zlashtirganliklarini bilish uchun biror boladan topshiriqning ketma-ketligini va qaysi usullardan foydalanib bajarish kerakligini so'raydi. Bunday qayta so'rash yaxshi tushinishlariga yordam beradi.

Kichik guruhda tushintirib, ko'rsatgandan so'ng, tarbiyachi yana ishni nimadan boshlash kerakligini qayta esga soladi. Katta guruhda esa bolalarga: nimani chizishini yoki yasashini, asosiysi nimadan iborat, predmetlarni qanday joylashtirish kerakligi haqida o'ylashni taklif qiladi. Bolalar ishga kirishgandan so'ng, tarbiyachi har bir bolaga ko'rsatma berishga kirishmasdan, balki ishga kirisha olmayotgan bolalarga nima tushunarli bo'lmaganini so'rashi lozim, bunday bolalarga qaytadan vazifa tushintiriladi va ko'rsatma beriladi. Hamma bolalarga ham ko'rsatma berish zarur emas. Ko'rsatma ikkilanuvchan, uyalchang, o'ziga ishonmaydigan bolalarga kerakdir. Yuzaga keladigan qiyinchiliklarni tarbiyachi har doim ham oldindan aytib berishi kerak emas. Tarbiyachining ba'zi bir bolalarni berilgan topshiriqni o'zi mustaqil bajarishiga ko'zi yetsa, u holda tarbiyachi ko'rsatma berishdan bosh tortishi ham mumkin. Asosiysi, tasviriy faoliyatda bola qiyinchilikka duch kelib, uni bartaraf etishga yo'l topa olishi kerak. Ko'rsatma shakllari hamma bolalar uchun har xil bo'lishi kerak. Ayrim bolalarga maqtoqli ton bilan ko'rsatma berilsa, o'ziga ishongan bolalarga esa ko'prok talab qo'yiladi. Tarbiyachining ko'rsatmalari to'g'ridan-to'g'ri, buyruq shaklida bo'lishi kerak emas. U bolani o'ylashga, fikrlashga undashi kerak. Bola qilgan xatoni ko'rsatish bilan birga, tasvirning ma'nosi o'zgarayotganiga diqqatni qaratish lozim. Masalan: «Qizchaning ko'ylagi huddi g'ijimga o'xshaydi» (yaxshi bo'yalmagan), «Daraxtlar yiqilib ketayotganga o'xshaydi» (yaxshi joylashtirilmagan), «Bu odam biram katta, ammo uyga kira olmayapti» (rasmdagi proporsional holat). Shu bilan birga xatoni qanday qilib to'g'rilash kerakligini aytib bermaslik lozim. Bolaning o'zi fikr yuritsin. Ko'rsatma yoqimli tovush bilan berilishi bolalarning qiziqishini orttiradi. Yakka tartibdagi ko'rsatmalar boshqa bolalarning diqqatini jalb qilmasligi uchun

pastroq tovushda, yakka holda beriladi. Mashg‘ulot davomida qachon ko‘rsatma beriladi? Qachonki, ko‘pchilik bolalar xatoga yo‘l qo‘ysalar va tarbiyachi barcha bolalarning diqqatini o‘ziga jalb qiladi va qaytadan tushuntiradi. Bunday mashg‘ulot davomida beriladigan ko‘rsatmalarni kamroq berish kerak, negaki u ijodiy faoliyatini buzadi.

O‘yinli o‘rgatish usullari. Tasviriy faoliyatda o‘yinlardan foydalanish ko‘rgazmali-amaliy o‘rgatish usuliga kiradi. Bola qancha kichik bo‘lsa o‘yin uning tarbiyasida shuncha katta o‘rin tutadi. O‘yin usullari qo‘yilgan masalaga nisbatan bolalarning ishini diqqatini yaxshi jalb qiladi va hayol bilan tafakkurning ishini yengillashtiradi. O‘yin usullari kichik guruh uchun birinchi marta Ye.A.Flerina tamonidan tashkil qilingan, keyinchalik A.A.Volkova, T.G.Kazakova tamonidan davom ettirilib, kichik bog‘cha bolalari uchun har bir mashg‘ulotni o‘yin obrazi bilan bolaga singdirish maqsadida katta bir tizim ishlab chiqildi.

Kichik yoshdagi bolalar uchun o‘yin mashqlaridan rasm chizishda keng foydalaniladi. Maqsad bolalarning oddiy chiziqli shakllarni chizishga o‘rgatish, hamda qo‘l harakatlarini rivojlantirishdir. Bolalar tarbiyachining ortidan qo‘llari bilan havoda, so‘ng qog‘ozda turli chiziqlarni chizadilar. Tarbiyachi: «Bolakay yo‘lda chopib ketyapti», «Buvijon» va hokazo, degan iboralar bilan tushuncha hosil qiladi. Obraz bilan harakatning birlashuvi bola tamonidan chiziqlarni va sodda shakllarni tasvirlash malakasiga ega bo‘lishni ancha tezlashtiradi.

Kichik guruhda predmetlarni tasvirlashda ham o‘yin usullaridan foydalaniladi. Masalan: mehmonga qo‘g‘irchoq keladi va bolalar unga nozu-ne‘matlar yasaydilar, non, pirog, pechene va hokazo. Bunday ish mobaynida bolalar sharni yassilashga urinadilar.

O‘rta guruhda bolalar ayiqni yumshoq o‘yinchog‘iga qarab chizishlari kerak. Shunda qiziqarli o‘yin o‘tkazish uchun, ayiqcha eshikni taqillatadi, so‘ng bolalar bilan salomlashib, bolalardan uning rasmini chizib berishlarini iltimos qiladi. Mashg‘ulot yakunida u rasmlarni baholashda qatnashadi va yaxshi rasmlarni o‘zi tanlaydi.

6 yoshli bolalar bilan tasviriy faoliyat davomida kichik guruhga qaraganda o‘yinlar ancha kamayadi. Masalan: sayrda bolalar o‘zlarining fotoapparatlari bilan atrofni rasmga oladilar: daraxtlar, qushlar, hayvonlar va hokazo. Guruhga kelib, o‘zlari olgan «rasmlarni namoyon qiladilar va rasmlarni chiqaradilar», ya’ni ko‘rganlarini qog‘ozga tushuradilar. Tarbiyachi o‘yindan foydalanganida butun mashg‘ulotni o‘yinga aylantirib yubormasligi kerak. Chunki bu bolalarning diqqatini topshiriqni bajarishdan tortib, ko‘nikma, malakalarga ega bo‘lish tizimini buzadi.

Amaliy metodlar. Tasviriy san’atga o‘rgatish mobaynida bolalar turli materiallardan foydalanish ko‘nikmasiga ega bo‘ladilar. Rasm chizish, loydan buyum yasash, applikatsiya turli metodlardan, hamda o‘rgatish usullaridan foydalanishni talab qiladi, shu jumladan bolalarda ko‘nikma malakalarni hosil qiladigan amaliy metodlardan ham foydalanish talab qiladi. Amaliy metodlardan asosiysi bo‘lmish, texnik va ba’zan tasvirlash malakalarini o‘rgatadigan mashqlardir.

Kichik guruhda bu mashqlar bolalar uchun sezilarli emas, yumaloq shaklli predmetlarni yasashni o‘rganib, bolalar koptokni, olmani, apelsinni va shu kabi predmetlarni yasaydilar. Yo‘llarni, yomg‘irlarni chizib, ular gorizontaal va vertikal chiziqlarni chizishni mashq qiladilar.

Katta guruhdagi bolalar oldida esa, to‘g‘ridan to‘g‘ri ma’lum bir topshiriq qo‘yiladi, chiroyli va to‘g‘ri shtrix bilan chizishga o‘rganish. Shtrixlab chizishni ko‘rsatib bergandan so‘ng, bolalarga murakkab bo‘lmagan predmet konturini (Masalan: uy, qo‘ziqorin, olma) chizib olib, uni ozoda qilib bo‘yamaslik rasmni xunuk qilib qo‘yishini biladilar va sidqidildan mashq qiladilar. Mashqlardan tasvirlash harakterga ega bo‘lgan topshiriqlarni tushinish uchun foydalaniladi. Masalan: tarbiyachi bir chiziq bilan inson boshining yonmacha qiyofasini chizishni ko‘rsatib berganidan so‘ng, bolalar bir necha marta odam boshining rasmini qayta-qayta chizadilar.

Evristik metod. Evristik metod grek so‘zidan kelib chiqqan holda, «Evristika» haqiqatni topish san’atidir. Bu metod topqirlikni, faollikni

rivojlantirishga yordam beradi. Tarbiyachining vazifasi bolalarda tasvirlash faoliyatini shunday tashkil qilishi kerak-ki, u faol va ijodiy bo'lsin. Har bir mashg'ulot faqatgina didaktik vazifasini emas, ya'ni ma'lum bir predmetni tasvirlashni o'rgatish emas, balki boladan ishni mustaqil bajarishni ham talab qiladi. Shu maqsad bilan tarbiyachi turli xil usullardan foydalanishi mumkin: maslahat, maqto'v, topshiriqni bajarish usulini ko'rsatmasi (to'liq bo'lmagan), o'yinchoq ko'rsatmasi, eslatma va shu kabilar. Bolani shunday holatga qo'yish kerakki, u o'ylagan o'yini bajarishi uchun o'zi yo'l topsin. Shunday qilib u yoki bu metod va usullarni tanlash quyidagilarga bog'liqdir:

Bolalarning yoshi va rivojlanish darajasiga;

Bolalar foydalanadigan tasviriy materiallariga bog'liqdir.

Atrof-olam haqidagi tasavvurlarni mustahkamlash maqsadida mashg'ulotlarda, asosan og'zaki metodlar qo'llaniladi: suhbatlar, bolalarning ko'rganlarini xotiradan qayta eslash uchun yordam beradigan savollar.

Tasviriy faoliyatning turli ko'rinishlarida o'rgatish usullari turlichadir, chunki bir obraz turli vositalar yordamida vujudga keltiriladi. Masalan: mazmunli (mazmunli) mavzularda kompozitsiyaga o'rgatish vazifasini rasmda kartinalarga qarab tushintiriladi, uzoqlashayotgan predmetlar yuqoriroqda, yaqindagilari esa pastroqda chiziladi. Bu masala loydan buyum yasaganda shakllarning ularning holatiga qarab joylashtiriladi; yonma-yon yoki ketma-ket va hokazo. Bu yerda alohida tushuncha yoki ko'rsatma berish shart emas. Har bir usuldan o'ylab, mashg'ulot oldida turgan vazifalarga nisbatan, dasturda berilgan mashg'ulotning mazmuniga nisbatan va asosan ushbu guruh bolalarining qay darajada rivojlanganligini hisobga olgan holda foydalanish kerak.

Mashg'ulotda alohida metod va usullar ko'rgazmali va og'zakilari – o'zaro qo'shiladi, mujassamlashtiriladi va bir-biriga umumiy ta'lim jarayonida bog'lanadi. Ko'rgazmalilik bolalar tasviriy faoliyatining moddiy hissiy asosini yangilaydi, so'z esa to'g'ri tasavvurni, tahlilni, idrok qililinganlarni va tasvirlayotganlarini umumlashtirishni shakllanishiga yordam beradi.

**5. MAKTABGACHA YOSHDAGI
BOLALARNI RASM CHIZISHGA
O'RGATISH**

Rasm chizish bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatishda asosiy o'rin egallaydi va uchta turni o'z ichiga oladi:

✓ Alohida predmetlarni chizish.

✓ Mazmunli rasm chizish.

✓ Dekorativ rasm chizish.

Tasviriy faoliyatga o'rgatishning asosiy vazifasi – tevarak-atrofdagi borliqni tasavvur qilishda bolalarga yordam berish. Ularda kuzatuvchanlikni rivojlantirmoq, estetik go'zallik hissini tarbiyalamoq, hamda tasvirlab berish usullarini o'rgatmoqdir. Bu bilan birga tasviriy faoliyatning eng asosiy vazifasi – ma'lum bir yosh uchun mos tasviriy ashyolari bilan turli xil predmetlarning turli timsollarini yaratish kabi ijodkorlikni bolalarda shakllantirish amalga oshiriladi.

Alohida predmetlarning rasmini chizish.

Psixologlarning tadqiqotlariga ko'ra bitta predmetni boshqa predmetlar orasidan ajratib olish uchun bolaga shu predmetni idrok qilishda predmetning shaklini bilishga yordam berar ekan. Shakllarni tasvirlash jarayonidagi xatoliklar faqatgina bolaning noto'g'ri tushunchalari va ko'nikmalarning yetarli emasligi emas, balki predmetni to'g'ri idrok etishni bilmasligi bilan tushuntiriladi. Bolaning tasvirley olish qobiliyati hali yaxshi rivojlanmagani uchun uning oldida fikr yuritib tasvirlash kabi qiyinchiliklar ham turadi. Rasmda shakl to'g'ri kontur bilan chegaralab chiqilgan, lekin shu bilan birga ishning 1-bosqichlari chiziqlarni to'g'ri aniq chizish va konturlarni (aniqlash) tasvirlash, rasmni ishlash jarayonining vazifasi bo'lib hisoblanmaydi. Agar umumiy shakl topilmagan bo'lsa, konturni to'g'ri chiziq bilan chizib bo'lmaydi, chunki u har doim o'zgaruvchan, shunga qarab uni chizish ham o'zgaradi, ya'ni natijasi, rasmning oxirgi yo'nalishi ham o'zgaruvchandir.

Rassom predmetni tasvirleyotganda avval asosiy shaklning belgilarini qog'ozda belgilab oladi. Maktabgacha tarbiya yoshdagi bolaga, ayniqsa, 3-4 yoshli bolaga tasvirlashning bunday usuli juda qiyin, chunki u predmetni butunligicha

tasavvur qila olmaydi. Unga predmetni asta sekinlik bilan bir tomonga chizish osonroq. Tasvirlashning bu usuli bolaning ishini osonlashtiradi. oldin bitta bo‘lagini tanlab, naturadagi keyingi bo‘lagini eslab yoki ko‘rib shu bo‘lagini bo‘lakka bo‘lib, rasm chizishni davom ettiradi.

Asta-sekinlik bilan bolalarga rasmning umumiy belgilarini qog‘ozga tushurib chizishni o‘rgatish zarur, chunki rasmni bo‘laklarga ajratib chizishning o‘ziga hos qiyinchiligi bor. Bunda kerakli shaklning asosiy bo‘laklari va ikkinchi darajali bo‘laklarning o‘zaro joylashishlari va fazodagi o‘rinlarini aniq proporsional holatda chizish, aniqlash qiyin bo‘ladi. Hamma yosh guruhlar uchun rasm chizish faoliyatiga o‘rgatishning asosiy umumiy vazifalari quyidagilar:

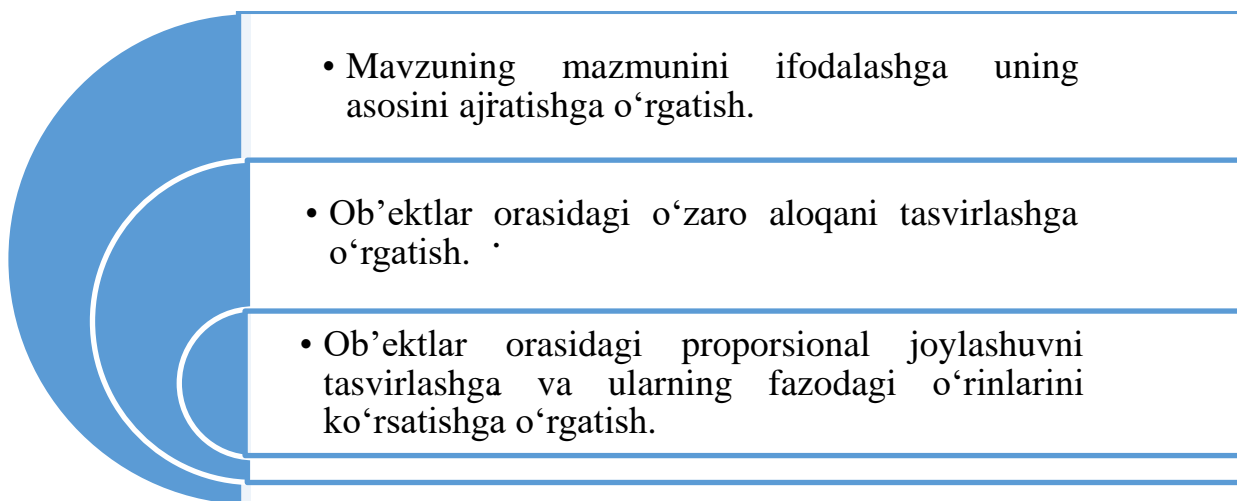
- 1 Predmetning shakli va tuzilishini tasvirlashga, ularning qismlarini o‘zaro proporsiyalashni ko‘rsatib berishga, harakat natijasida ularda o‘zgatishlarda o‘rgatish.
- 2 Tasviriyni obrazli yorqin qiladigan ba’zi bir harakterli detallarni tasvirlashga o‘rgatish.
- 3 Predmetning rangini, uning mazmuni va obraz harakterini o‘zaro birlashtirib berishga o‘rgatish.
- 4 Bo‘yoq, rangli qalam va boshqa ashyolar bilan chizishda texnik ko‘nikmalarni rivojlantirish.

Mazmunli rasm chizish. Mazmunli rasm chizishning asosiy maqsadi bolaning atrof-muhitdan olgan taassurotlarini ifodalashga o‘rgatishdir.

Mazmunli rasm – bu bir necha mazmunning ma’lum rangda tasvirlanishini tushuniladi. Bolalar qaysi mazmun bo‘yicha rasm chizadilar? Bolalar kichik hikoya, ertak asosida va bolalarni o‘rab turgan tevarak-atrofni, tabiatni chizishga harakat qiladilar. Bolalar tomonidan chizilgan «Biz shanbalikda» va «Kech kuz» rasmlari bunga misol bo‘la oladi. Bolalar bilan olib boriladigan bunday mashg‘ulotlar ularning har tomonlama kamol topishiga yordam beradi. Bunda bolalarning aqliy qobiliyati rivojlanadi.

Bu bolada asta-sekinlik bilan rivojlanadi, shuning uchun mazmunli rasm chizish o‘rta guruhdan boshlab kiritilgan. Bunda ham yonma-yon turgan 2-3ta

predmetni tasvirlash o'rgatiladi. Mazmunli tasvirlashda predmetlarning bir-biridan ajratish uchun uning o'lchamini, fazodagi o'rinlariga qarab, predmetlarning katta yoki kichikligini o'rgatish kerak. Maktabgacha yoshdagi bola uchun predmetlar orasidagi fazoviy munosabatlarni farqlay olish juda qiyin. Mazmunli rasm chizishni, bog'chada o'rgatishning umumiy vazifalari quyidagilar:

Dekorativ rasm chizish. Dekorativ rasm chizish tasviriy faoliyatning boshqa turlari kabi bolada estetik tuyg'uni rivojlantiradi. Bolalarni xalq amaliy san'ati namunalari bilan tanishtirishda tarbiyachi ularda vatanparvarlik ruhini, shu san'at asarlarini yaratayotgan odamlarning mehnatiga hurmat bilan qarash kabi tuyg'ularni tarbiyalashi kerak.

Dekorativ rasm chizishdagi umumiy vazifalar

- Kompozitsion hisni bolalarga naqshning turlicha shakllari bilan bog'liq holda shakllantirish.
- Rang qobiliyatlarini rivojlantirish.
- Xalq amaliy san'atining usullarini farqlashga va ularning alohida elementlarini bolalarning o'z ijodida foydalanishga o'rgatish.
- Qalam va mo'yqalam bilan chizishning texnik ko'nikmalarini mustahkamlash.

Bolalarni dekorativ rasm chizishga o'rgatishda tarbiyachi ularda naqsh komponentlarining o'zaro bog'liqligini, rangini, kompozitsiyasini, forma

elementini ko'rishga o'rgatadi. Dekorativ rasm chizishda rang qobiliyatining rivojlanishi asosiy masala bo'lib hisoblanadi.

Maktabgacha tarbiya muassalarida rasm chizishga o'rgatish 2 yoshdan boshlanadi. Bu davrda bolalarni tasviriy faoliyatga tayyorlash davri hisoblanadi. Bu davrda bolalar qalamni ushlab va qog'oz ustida yuritishga o'rganadi. Lekin bu jarayonda rivojlanmaydi, bola qalamni to'g'ri ushlabni bilmaydi, tarbiyachi asta sekin to'g'ri ushlabga odatlantiradi, bolani bajarayotganligini emas balki, qalamning harakatini, uning uchi bilan qog'oz betiga taqillatishi qiziqtiradi. Qalam bilan to'g'ri turli xil shtrixlar, nuqtalar chizadi, qog'oz betida turli harakatlar qiladi, keyin sodda chiziqlar asta sekin murakkablashadi. Bu vaqtda bola qog'oz ustiga tushirilgan turli xil izlarni ko'rib xursand bo'ladi. Shuning uchun bu davr «Ala - buji» davr deyiladi. Bu davr bolada tasviriy faoliyatini vujudga keltirishga ta'sir ko'rsatadi. Bu guruhda maktabgacha ta'lim-tarbiya dasturi guruhiy mashg'ulotlarni talab qilmasada, agar bolalar xohlashsa ularni stol atrofiga o'tirib rasm chizdirishga imkon yaratish mumkin.

Ilk yoshdagi guruhlarda bolalarga bir yarim yoshdan boshlab qalam berish mumkin. Lekin bolalar qilayotgan harakatining tasvirlash ma'nosi kichik guruhdan boshlab tushuna boshlanadi.

Bu davrga kelib, nutqi o'sadi, tasavvur doirasi kengayadi, ashyolar bilan mustaqil harakat qilishi faollashadi. Bu guruhda tarbiyachi bolalarni qilayotgan harakatlarini kuzatishga o'rgatadi. Chizayotgan turli chiziqlar bilan predmetlarni turlarini bilishga, ularni ayrim narsalarga o'xshatishga o'rgatadi. Bolalarga savollar bilan murojaat qiladi, sen nimani chizding deb bolani chizgan ishini qaysi predmetga o'xshashligini aniqlaydigan ko'plab savollar beradi. Bola harakati ixtiyorsiz bo'ladi. Hamma bolalar bir vaqtda o'z harakati natijasida hosil bo'lgan ishida predmet o'rtasidagi o'xshashlikni aniqlay olmaydi, bu xususiyatni o'sishi o'z-o'zidan nutqini rivojlanishiga sabab bo'ladi. Ular ishlarida oddiy predmet va hodisalarni tasvir etadi. Masalan: Yomg'ir yog'ayapti, qor yog'ayapti, barglar uchayapti, daryoda suv oqmoqda va boshqalar.

3 yilda asta-sekin bolalarda ranglarga qiziqish ortadi. Ular turli ranglardan foydalanib uni predmetga o'xshatadilar. Masalan: uncha katta bo'lmagan qog'oz betiga qizil bo'yoqda bo'lib, "men gul soldim" deydi. Bu guruhda tarbiyachi bolalarga predmetning qaysidir bir qismini chizib, tugatishlarni taklif qiladi. Masalan: sharga ip, bayroqchaga tayoqchani va qizil, yashil, ko'k, sariq ranglarni bilishga va foydalanishga o'rgatiladi. "Quyosh", "ko'm-ko'k o'tlar", "gullar". Bolalar dastlab qalam bilan chizishadi, 3-4 mashg'ulotdan keyin bo'yoqdan foydalanib bo'yaydi, undan foydalanishni o'rgatiladi. Bolalarga quyidagi mavzularda bo'yoqlar bilan rasm chizdirish mumkin. Masalan: Barglar daraxtlardan to'kilayapti, "uyda chiroqlar yoqildi". Yilning 2-yarmida tarbiyachi bolalarni predmetni oddiy tasvirlashga o'rgatadi. Tarbiyachi shar chizadi, bolalar – ipini, tarbiyachi koptok chizadi, bolalar – yo'l. Yilning 2-yarmida bolalar bilan mashg'ulot uyushtirib, uni (mo'yqalam qo'yib olish) qo'g'irchoqni ko'ylagini yoki dastro'molcha va qo'lqopni dog'lar bilan bezashga o'rgatiladi. Bu yoshdagi bolalarni tasvirlashga o'rgatishda tarbiyachi turli xil usullardan foydalanadi.

Sifatli o'rgatish uchun usullardan biri passiv harakatlar usuli, ya'ni bola o'zi mustaqil harakat qiladi. Tarbiyachi bola qo'lga qalam berib chizish harakatlarini bajaradi yoki o'yin o'tkazadi. Bolalar qo'l harakatining koordinatsiyasini rivojlantirib borib, tarbiyachi qog'oz betida bir xildagi ritmik harakatlarni bajaradi, o'ngga-chapga keyin asta-sekin murakkab harakatlarni bajarishga o'rgatadi. Masalan: ip o'rami yoki tutin chiqayapti va boshqalar.

Tarbiyachining badiiy so'zdan foydalanishi, bolalarga tasvirlanayotgan narsani obrazli tasavvur etishga yordam beradi. Masalan: quyosh to'g'risida shunday she'r va ashulalardan foydalanish usuli muhim usullardan hisoblanadi. 1 kichik guruhda tarbiyachi bolalar bilan hamjihatlik keng qo'llaniladi. Tarbiyachi katta qog'oz betida archani chizadi, bolalar esa chiroqlar yoqadi (mo'yqalamni tikka qog'ozga qo'yish usuli bilan). Bunday mashg'ulotlarni tarbiyachi 5-6 ta bolalar guruhi bilan uyushtirish mumkin. 2,5 yoshdagi bolalar bilan ham mashg'ulotlar uyushtirish mumkin. Masalan: bolalarga rasmlar berib, unda nimalar tasvirlanganligini kabi o'yinlar o'tkazish mumkin. Masalan: quyosh, bayroqcha,

gullar tasvirlangan bo‘lishi mumkin. Bolalar ularni aytib beradi, qiynalgan bolaga tarbiyachi yordam beradi. Tarbiyachi bolalar ishini tahlil qilib ularning ishlarining xilma-xilligi va predmet bilan tasvir o‘rtasidagi o‘xshashlikni ko‘rsatib beradi.

Kichik guruhda o‘rgatishning mazmuni va vazifalari. Ikki yoshli bola qalam, mo‘yqalamni to‘g‘ri ushlashi mumkin, lekin uning tajribalari kam, bajara olish va bilish qobiliyatlari yo‘q, qo‘l harakatlari yetarlicha rivojlanmagan. Shuning uchun asosiy vazifalar bolalarga umumiy tarbiyaviy ta’sir qilish bilan bog‘liqdir. Kichik guruhda o‘rgatishning vazifalari quyidagilar:

- Rasm chizish jarayoniga natija beruvchi jamoat ishi deb qiziqishni o‘yg‘otish.

- Rasm chizishni materiallari “qalam, bo‘yoqlar” va ulardan foydalanish usullari bilan tanishtirish.

- Katta yoshli odam chizgan rasmni, predmetning tasviri deb tushunishni o‘rgatish.

- To‘g‘ri va egri chiziqlarni hamma yosh guruhlarida berk shakllarni chizish prinsiplarini o‘rgatish.

Bu guruhning dasturi keyingi guruhlarining dasturidan boskichma- boskich murakkablashib borishi bilan farqlanadi. Rasm chizishning birinchi mashg‘uloti qog‘oz va qalam bilan tanishtirishdan boshlanadi. Bu materiallarning o‘yinchoqlardan bolalarga ma’lum bo‘lgan turli xil predmetlardan farq qilishini pedagog bolalarga tushuntiradi. Qalamlar bilan turli faoliyat turlarini bajarish mumkin. Qog‘oz toza edi, qalamning harakatlanishidan unda izlar paydo bo‘ldi. Qalamning ochilgan uchi qog‘ozda iz qoldiradi. Ikki uchi esa iz qoldirmaydi. Agar sekin bosilsa, qog‘ozda uning izlari ko‘rinmaydi. Agar qattiq bosilsa, qog‘oz yirtilib ketishi mumkin. Bunday tushuntirishni va harakatlarni ko‘rsatib berish bolalarda rasm chizishga qiziqishni uyg‘otadi. Bulardan tashqari oddiy texnik ko‘nikmalarni qalam, mo‘yqalamni to‘g‘ri ushlash, ulardan tartibli foydalanish. Bo‘yoqni mo‘yqalamning uchiga olishni bilish kabilarni o‘rgatishni dastur o‘z ichiga olgan.

Bu guruh bolalar (3 yoshli bolalar) psixologik jihatdan rivojlanadi, turmush tajribalari o'sadi. Tarbiyachi bu yoshdagi bolalar bilan rasm bo'yicha mashg'ulot olib borganda bolalarning rasmga nisbatan qiziqishlarini orttiradi. Bu guruhda bolalarning rasm ishining sifati emas, balki ish jarayoni qiziqtiradi. Rasm bo'yicha barcha guruh bolalari tarbiyachining og'zaki ko'rsatmalarini tinglashga, tarbiyachining ko'rsatib bergan usullarini bajarishga o'rganib boradilar. Bu yoshdagi bolalar rasm faoliyatida tezda o'yin faoliyatiga o'tish bilan ajralib turadi. Masalan: doirachalar chizib, uni ichini qalam bilan urib chiqib, uni qush don cho'qiyapti deb ifodalaydi. Bunda yosh bolalarning rang tanlash malakasi shakllanadi. Bolaning diqqatini ularga yoqqan ranglarga tortadi. Bolalar tasviriy jarayonida so'z bilan ifodalashga o'rganadilar. Rasmda tasvirley olmagan voqealarni so'z bilan to'ldiradi. Bolalarda mustaqillik, faollik o'sadi.

Tarbiyachi bolalarga mashg'ulotda olgan bilim va ko'nikmalardan mustaqil foydalanish imkoniyatini tug'diradi. Bolalar turli shakldagi predmetlarni tasvirlashga o'rgatiladi, doira, to'g'ri to'rtburchak, uchburchak va turli yo'nalishdagi chiziqlar to'plamidan iborat narsalarni chizadilar. Predmetlarni shaklini to'g'ri tasvirlashga o'rgatish uchun bolalarni qo'llarini shakliy harakat qilishga o'rgatish lozim. Bolalarni predmet shakli bilan qo'lning shakl harakatlari o'rtasidagi bog'liqlikni o'rgatish lozim. Tarbiyachi predmetni tasvirlashga o'rgatishdan oldin, uni mashg'ulot oldidan ko'rib chiqadi (ya'ni kuzatish olib boradi). Bolalar jonu-dili bilan turli rangdagi koptoklar, sharlar va archa o'yinchoqlarini tasvirleydilar. To'g'ri to'rtburchak shaklini tasvirlashga bolalar bu guruhda qiynaladilar, shuning uchun bu shakl yilning 2 yarmida beriladi.

Bolalar archa, daraxt, tursa yiqilmas qo'g'irchoq, "Nayzongul qo'g'irchog'i", aravachani tasvirleydi. Ranglarni qizil, sariq, ko'k, yashil, qora, oqlarni bilishga o'rgatiladi. Shuningdek, rang aralashtirishlarni (pushti, havo rang va zarg'aldoq, jigarrang) tavsiya etish mumkin. Bu guruh bolalarida ranglarni to'g'ri atash va tasvirlash aniq talab etilmaydi, tarbiyachi ularga bo'yoqning buyumga mos rangini kichik idishga solingan holda beradi (bola yoshiga qarab mo'yqalam kattalashib boradi, 10-raqamli, 11-raqamli), ammo tarbiyachi asta-sekin predmetlarni rang

tusini xaqqoniy tasvirlashga o'rgatib borishi kerak. Masalan: ko'm-ko'k o'tlar o'smoqda, o'tlarda sap-sariq jo'jalar o'tlab yurishibdi va hokazo. Bu guruhda bolalar ishining mazmuni asosan so'zda ifodalaniladi. Masalan: mashina chizib, so'z bilan mazmun beradi, u bu mashina yurib ketdi yoki yuk olib kelyapti.

Mashg'ulot davomida bolalar bir turdagi predmetlarni bir necha marta tasvirlashni o'rganadilar. Bu esa bolalarni texnik ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Mashg'ulot davomida ishni tezda tugatgan bolalarga tarbiyachi rasm mazmunini kengaytirish maqsadida yangi vazifalar berishi mumkin. Masalan: o't ustida yurgan jo'jalar yonida don yoki turli chuvalchaglarni solishni tavsiya etish mumkin va bu bilan bolalar chizgan ishlarini mazmunan boyitib borish va bolalarni ham shunga o'rgatib borish lozim.

O'rta guruhda rasm chizishga o'rgatishning mazmuni va vazifalari.

Hayotining 4 yilida bola predmetni yaxshiroq yoki yomonroq tasviray olishni bilmasalar ham, lekin ular rasm chizishning ma'nosini biladilar.

Ular o'zlari chizgan shaklsiz rasmlarni predmetning biror bir belgisiga asosan o'xshatib chizadilar. Pedagog bolalarning rasm bilan predmetning o'xshash belgilarini topishga urunishini rag'batlantirib turishi va shu bilan bir qatorda turli shakllarni to'g'ri tasvirlashga o'rgatib borish zarur.

Tasviriy faoliyatini o'rgatish vazifalar

- Sodda predmetlarni asosiy belgilari (rang, shakl)ni berib, turli xil to'g'ri va aylanasimon shakllarini tasvirlashga o'rgatish.

- Rangni bilish sezgisi - asosiy ranglarni ajratish va aytishni bilishni rivojlantirish;

- Kompozitsion ko'nikmalarni, qog'ozni o'rtasiga tasvirlarni joylashtirishni rivojlantirish.

- Texnik ko'nikmalarni o'zlashtirish.

Bu guruhda to'g'ri va egri chiziqlarni to'g'ri chizishga o'rgatish birinchi vazifa bo'lib qoladi. Bunda turli chiziqlarni turlicha chapdan o'ngga, tepadan pastga, kesishgan chiziqni chizishga o'rgatiladi. Bularni, masalan, tizimcha, yo'lakcha, qalam, yomg'ir shaklida chizish mumkin. Kichik guruh bolalariga bir xil shakldan (qorbobo, ikki yoki uch aylanadan iborat) yoki ikki xil shakldan iborat (quyi bitta aylana va birgina to'g'ri chiziqdan iborat) bo'lgan predmetlarni ancha qiyin, chunki uch yoshli bolaning tahlil sintez qilib fikrlashi yaxshi rivojlanmagani uchun bu guruh dasturida faqat ikki xil shakldan iborat bo'lgan predmetni, masalan, (quyoshning nurlari, archaning ignachalari) tasviri kiritilgan.

Shakl qanchalik murakkablashsa rangdan foydalanishi ham shunchalik murakkablashadi. Bolalar rasmda aniq predmetlarni tasviri uchun shu predmetga mos rangni ishlata olishni o'rganadilar. Masalan, qizil rang bayroq, sariq rang osh, yashil rang archa va boshqalar.

Bu guruhda o'rgatishning vazifalari quyidagilar:

To'g'ri to'rtburchakli va aylanasimon shakldagi predmetlarni tasvirlash ularning tuzilishini, asosiy qismi va detallarini berishga o'rgatish.

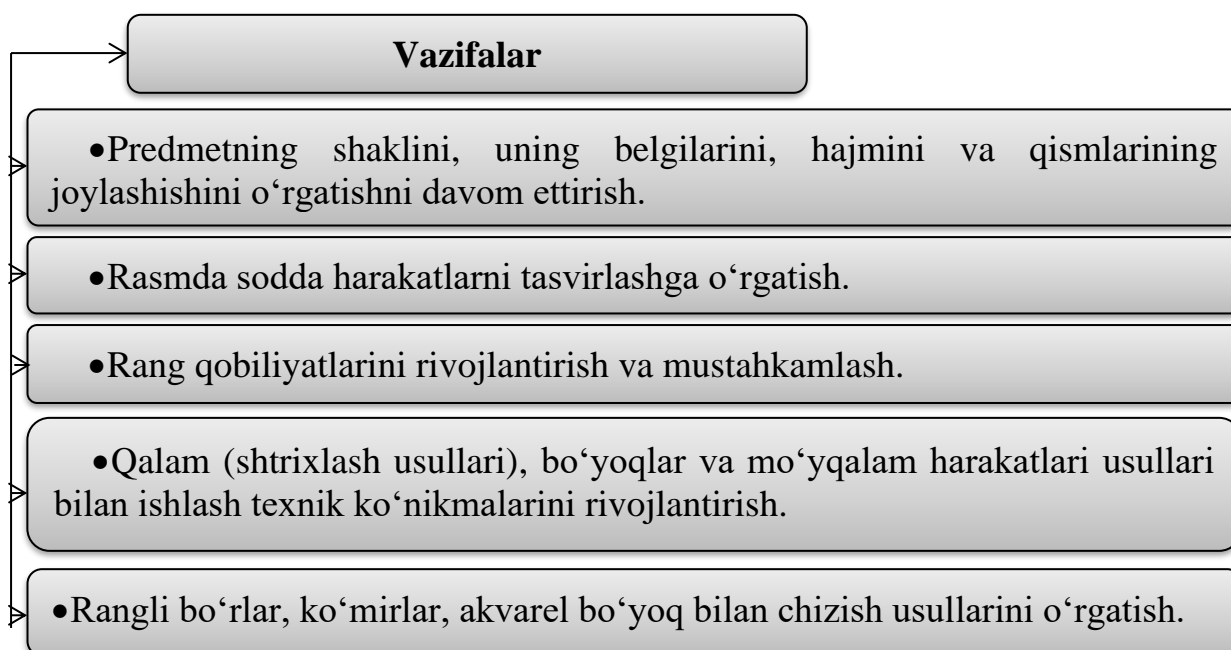
Rangdan badiiy ifodalash vositasi sifatida foydalanishga o'rgatish.

Qog'oz markazida predmetni joylashtirishda kompozitsion uquvini bilishda rivojlantirish.

Rasmni qalam va bo'yoq bilan bo'yashda texnik ko'nikmalarni mustahkamlash.

Bu guruhda bolalarga ritmik joylashgan predmetning qismlarini tasvirlash o'rgatiladi (yuqorida, pastda, o'ng tomonda, chap tomonda) hamda bir qancha proporsional joylashgan qismlarni tasvirlash o'rgatiladi. Bu alohida qismlarni o'zaro solishtirish va tahlil qilish imkonini beradi. Masalan, Qorbobo va archa 2 tomonlama joylashgan novdalari bilan. Bu guruhda tasvirlash qiyin bo'lgan ob'ekt – odamni rasmini chizish mashg'ulotlarga kiritiladi. Odamni chizishdan oldin bolalar soddaroq shakllarni: qorbobo, nevoliyashka, matreshka, qo'g'irchoqlarni chizishni o'rganadilar.

Katta guruhda rasm chizishga o'rgatishning mazmuni va vazifalari. Bu guruhda bolalarni tasvirlash va yorqin obrazlarni yaratish qobiliyatlarini tasvirlashning turli usullardan foydalanib chizishga o'rgatiladi.

Bu yoshda bolalar rasmda bir xil predmetni o'xshash va farqli tomonlarini tasvirlash va topishga o'rganadilar. Masalan, 2 ta turli olmalar formasi va rangi bilan farqlanadi, yoki lavlagi bilan turup, ular sabzavotlar uchun umumiy bo'lgan dumaloq shaklda. Bu guruhda bolalar yana asosiy ranglar bilan tanishib, rasmda ularning chiroyli turlanishlarini keltirib chiqarishni o'rganadilar. Bolalar rangli qalamlardan tashqari oddiy qora qalam bilan predmetning umumiy belgilarini chizib olish uchun foydalanadilar.

Tayyorlov guruhida rasm chizishga o'rgatishning mazmuni va vazifalari:

Bu guruhda tasvirlash qobiliyatiga va ko'nikmalariga o'rgatish yakunlanadi. Quyidagi asosiy vazifalar bor:

Naturadan va tasavvur qilishdan predmetning harakterli belgilari: tuzilishini, hajmini tasvirlashga o'rgatish

Shakl va bo'yoqlarning boyligi, tasvirlab berishga va yorqin obrazlar yaratishga o'rgatish.

Kompozitsion qobiliyatlarni rivojlantirish (predmetning hajmi va formasining harakterini hisobga olib predmetni qog'ozda

joylashtirish).

Rang qobiliyatlarini rivojlantirish (1-rangni turli tuslarini bera olish qobiliyati).

Texnik ko'nikmalarni rivojlantirish (bo'yoqlarni boshqacharoq bo'yoq olish uchun aralashtirish, predmet formasi bo'yicha qalamda shtrix o'tkazish).

Olti yoshli bolalarda analitik fikrlash qobiliyati yaxshi rivojlangan bo'ladi. Ulardan turga mansub predmetlar belgisini ajrata olganliklari kabi, ularning bir predmetni boshqasidan ajratib turuvchi individual xususiyatlarini ham tasvirlay oladilar. Bu esa ijodiy tasavvurni rivojlantiradi.

O'rta guruhda mazmunli rasm chizishga o'rgatishning mazmuni va vazifalari:

O'rta guruh bolalariga rasm mashg'ulotlari asosan yil boshidan o'ta boshlanadi, sababi kichik guruh bolalariga qaraganda ular ma'lum mazmun asosida lo'nda qilib rasm ishlay olish qobiliyatiga egadirlar. Bolalarda rasm chizish malakasini rivojlantirish maqsadida 2-3 predmetni ko'rsatish mashqlari bilan boshlash maqsadga muvofiqdir.

Rasm ishlash mazmuni quyidagilardir:

•Mazmuni jihatdan bir-biriga o'xshash 2-3 predmetli rasm chizdirish.

•Bir necha predmetlarning joylanishini belgilash.

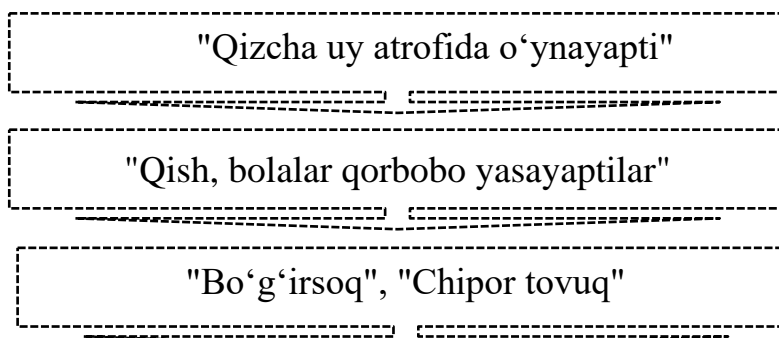
Bola 4 yoshdan boshlab predmetlarning yonma-yon joylanishini, odamlarning ko'rinishini faqat old tomondan, hayvonlarning ko'rinishini faqat yon tomondan bir yo'lda chiza olish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Masalan: "Bolalarning qishki o'yinlari".

O'rta guruhdagi bolalar rasm chizishni faqat bir yo'nalishda chizishlaridan tashqari bir varaqni to'ldirib chizish malakalarini ham rivojlantirib boradi. Ma'lum narsani ko'rib tasavvur qilgan holda rasm chizadi, uning aqliy qobiliyati

rivojlanadi, o'sib boradi. Har bir mashg'ulot bolalarning aqliy, estetik ruhda tarbiyalashga, jamoat ishlarini bajara olishiga asos bo'ladi.

O'rta guruhlarda rasm chizish orqali bolalarning og'zaki nutqini o'stirish bilan ularni o'rab turgan tevarak-atrof bilan ham tanishtirish maqsadga muvofiqdir.

Bu yoshdagi bolalar uchun quyidagi rasmlarni tavsiya qilish mumkin:

N.K.Krupskayaning fikricha «Bolaga beriladigan ta'lim-tarbiya mehnatni sevishdan, uni e'zozlashdan boshlanadi». Bu mashg'ulotlarni o'tkazish asosan bolalarning kuzatuvchanligi asosida olib boriladi, shunda ularning og'zaki nutqi, mustaqil fikrlay olishi, har xil mavzularda rasm chiza olish ko'nikmalari rivojlanadi. Bolalarida rasm chizish ko'nikmasi asosan og'zaki nutq orqali amalga oshiriladi. Masalan: bola bironta qiz, uy rasmlarini chizib, unga kichik ertak ham to'qishi mumkin. Ma'lum mavzudagi rasm bolaga ko'rsatilayotganda aniq maqsadga ega bo'lishi kerak. Bola ko'rsatilayotgan rasmni aniq ko'rib chiza oladi, lekin uni yon tomonini, ustini chizishni bilmasligi mumkin. Talabalarga ishlangan rasmlar namunasidan ko'rsatib quyidagilarga alohida e'tibor berishlarini eslatish kerak. Masalan: predmetlarning proporsional, simmetrik joylanganligi uylar, daraxtlar, samolyotning parvoz qilayotganini chizdirish orqali bolalarda tahlil-sintez usulidan foydalanish muhimdir.

Yuqorida qayd qilinganidek, quyidagilarga ahamiyat berish kerak:

- Mavzuning mazmuni aniq bo'lishiga;
- Ob'ektlar orasidagi bog'lanishga;
- Ma'lum maqsadga yo'naltirilgan mavzu bo'lishiga e'tibor berish kerak.

Bu yoshdagi bolalarga rangli qog'ozlar berilib maqsad aytiladi. Masalan, bola ko'k rangda-o'tlarni, havo rangda-suv, sariq rangda-qum ko'rinishida tasvirlay oladilar. Masalan, "Baliqlar suzyapti", "Jo'jalar o't ustida o'ynayaptilar"ni ko'rsatish. Bolalarning aqliy qobiliyatlarini tekshirish maqsadida tarbiyachi bir predmet yoki jismni ko'rsatib uning varaq ustida joylanishini so'roqlar bergan holda suhbat orqali aniq maqsad asosida rasm chizdirish kerak. Bunda albatta tarbiyachining bilimdonligi katta mahorat talab qiladi. Bolalarning bir yarim yilda chizishgan rasmlari o'lchovlari asosan bir xil.

N.P.Sakulinaning tajribasi shuni ko'rsatdiki, bola chizgan rasmlarini past va balandligini ko'rsatish va farqini tushuntirish lozimdir. To'rt yoshli bolalarda rasm chizish ko'nikmalari o'sib boradi, ular kattalar chizgan rasmlarni tomosha qilgan holda taqlid qilib rasm chizishga urina boshlaydilar. Hoh ota-ona, hoh tarbiyachi bola tomonidan chizilgan rasmlarni bola oldida baholashi kerak. Bolalar o'rtoqlarining chizgan rasmlarini yaxshi, yomon va xatolarini ko'rsatishlari kerak.

Bolalarni quyidagi vazifalarga o'rgatish kerak:

- Bir-biriga mazmunan bog'liq 2-3 ta predmetni tasvirlashga o'rgatish.
- Kompozitsion qobiliyatlarni o'stirish (1 ta chiziqda bir nechta predmetni joylashtirish yoki yonma-yon yoki butun varaqda osmon va yerni chizish).

Bolalarga beriladigan mavzular qiyin emas: uy, uyning yonida daraxt o'syapti, skameyka turibdi; uy yoki daraxt yonida qizcha sayr qilib yuribdi, o'tloqda jo'jalar sayr qilishyapti; o't, gullar, quyosh nur sochyapti. Bu rasmlarda mazmunli rivojlanishni bolalar ko'rsatishmaydi. Bolalar 2-3 predmetni yonma-yon chizishadi, ular orasida hech qanday harakat bog'lanmagan.

Katta guruhda mazmunli rasm chizishga o'rgatishning mazmuni va vazifalari:

Bola besh yoshdan boshlab ma'lum mavzudagi rasmlarni chiza olish qobiliyatiga ega bo'ladi. U tevarak-atrofnı o'zgarishlarini tasavvur qila oladi va chizishga harakat qiladi. Bu yoshdagi bolalarga quyidagi mavzudagi rasmlar chizish tavsiya qilinadi:

"Bolalarning qishki o'yinlari".

"Bog'chada senga nimalar qiziqarli, shularni chiz".

"Men onamga guldasta sovg'a qilyapman".

"Quruvchilar yangi uy quryaptilar".

"Ona bolani bog'chaga olib ketyapti".

"Bolalar qorbobo yasayptilar".

Katta guruhdagi bolalar badiiy asarlardan olingan taassurotlari asosida va ertak mazmunini tushungan holda quyidagi mavzuda rasm chiza oladilar. Masalan, "Ikki ochko'z ayiqcha", "Ayyor tulki va kulrang bo'ri", "Mushuk, xo'roz va tulki" va boshqalar. Bu chizdirilgan rasmlar aniq va konkret mavzuda bo'lishiga ahamiyat berish kerak. Masalan, "14 yanvar-himoyachilar kuni", "8 mart-onalar bayrami", "21 mart-Navro'z bayrami". Katta guruhda o'tkaziladigan rasm mashg'ulotlari qiziqarli, savollarga javob olgan holda, asarda qatnashayotgan har bir qahramonga tavsif bergan holda ranglarni tanlay olish va varaqqa joylashtirish vazifalarini belgilash kerak. Bolalar tomonidan ishlanayotgan har bir rasmda predmetlarning hajmi, o'lchovlarini chamalash bilan birga uzoq-yaqin, oldinma-кетин, ustma-ust, ketma-ket joylash mumkinligini tushuntirish kerak. Bu yoshdagi bolalar ayniqsa ertak multfilmlarni tomosha qilishni yaxshi ko'rganliklari sababli shu mavzudagi rasmlar chizishni yaxshi ko'radilar. N.P.Sakulinaning fikricha bola rasm chizishni varaqning eng chetidan boshlab chizish bilan birga predmetlarni joylanishini ko'rsatishi kerak va bo'yoqlarni tanlay olishi ham muhim ahamiyatga egadir. Bolani rasm mashg'ulotiga tayyorlash uchun unga kerakli rasm anjomlarini

hozirlagan holda, bironta kuy eshittirib akvarel bo‘yoq berib ma’lum mavzu va maqsad asosida rasm chizish ishini boshlash lozim. Masalan, sokin musiqa asosida “Qor yog‘moqda”, “Kuzgi burglar daraxtdan to‘kilyapti”. Sho‘x musiqa eshittirib “Masxaraboz raqsga tushyapti” kabi...

5-6 yoshli bolalarning mazmunli rasmlarining mazmuni ancha boy bo‘ladi. Bunda bolalar faqat predmetlarni chizishmaydi, balki predmetlarning atrofdagi sharoitni ham tasviriyadi.

Bolalarni quyidagi vazifalarga o‘rgatish kerak:

Ob’ektlar orasidagi o‘zaro mazmunan bog‘liqlikni tasvirlashga o‘rgatish.

Kompozitsion qobiliyatlarni rivojlantirish (bunda qog‘ozda gorizontal chizig‘ini belgilab chizish).

Rang qobiliyatlarini rivojlantirish.

Bu yoshdagi bolalarda har bir mavzuning mazmuni oldindan konkret aniqlangan bo‘lishi kerak. Ularga masalan, “Bayram” umumiy mavzusini berish kerak emas, chunki bola yo mavzuga aloqador bo‘lmagan narsani chizish, yo o‘zining imkoniyatiga to‘g‘ri kelmaydigan, kuchi yetmaydigan masalani qo‘yish mumkin. Masalan, namoyishni chizish.

Tayyorlov guruhda mazmunli rasm chizishga o‘rgatishning mazmuni va vazifalari:

Katta guruhda bolalar egallangan ko‘nikma va malakalar tarbiyachiga 6-7 yoshli bolaga o‘rgatish vazifalarini murakkablashtirishi imkoniyatini beradi. Buning uchun quyidagilar kerak.

- Bolalarga rasmlarning mazmunini boyitib, berilgan mavzu bo‘yicha rasm mazmunini mustaqil holda aniqlashga o‘rgatish.
- Mazmunda harakat natijasida predmetning formasini o‘zgartirishga o‘rgatish (masalan, engashishni, yugurishni)
- Kompozitsion qobiliyatlarni rivojlantirish; predmetlarning joylashishi, yaqindagilarni qog‘ozning pastga, uzoqdagilarni tepasiga (bichimlarini

o'zgartirmaslik).

- Rang qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqil holda mazmunga mos rangni berishga o'rgatish.

Bu yoshda bolalarning analitik fikrlashi yaxshi rivojlangani uchun tarbiyachi bolalarga berilgan mavzu yuzasidan mustaqil holda tanlashga imkoniyat yaratib beradi. Masalan, "Uy qurish" mavzusi bo'lsa, bolalar o'zlari qanaqa uy, kim quryapti, qaerda kabi savollarga javob beradilar. Bolalar harakatdagi predmetning formasi o'zgarishini bilishadi shu o'zgartirishlarni tasvirlay oladilar.

Maktabgacha ta'lim muassasasida dekorativ rasm solishga o'rgatishning vazifalari:

Dekorativ rasm solish, tasviriy san'atning boshqa barcha turlari kabi, bolada go'zallik hissini rivojlantiradi. Halk dekorativ san'ati asarlari bolalarga yorqinligi, hamda kompozitsiyalarining soddaligi bilan yaqindir. Tarbiyachi bolalarni respublikamizning turli viloyat va halqlarning dekorativ san'at asarlari bilan tanishtirish bilan birga, vatanga bo'lgan muhabbatni, ana shu san'at asarlarini yaratayotgan insonlar mehnatiga bo'lgan xurmatni ham tarbiyalashi zarur. Dekorativ rasm solish quyidagi vazifalarni o'z ichiga oladi:

- Bolalarda turli shakllardagi naqshning tuzilishini kompozitsiya bilan bog'lash hissini rivojlantirish;

- Ranglar hissini rivojlantirish;

- Dekorativ san'atdagi usullarni farqlay olishni va alohida elementlarni o'z ijodida qo'llay olishni rivojlantirish;

- Mo'yqalam va qalam bilan rasm chizishning texnik ko'nikmalarini hosil qilish;

Bolalarni dekorativ rasm solishga o'rgata turib, pedagog bolalarda butun naqsh komponentlari, ranglari, kompozitsiyalari, shakl elementlari o'rtasidagi bog'liqlikni ko'ra olish malakasini rivojlantirishi zarur. Bola predmetni shakliga va nima maqsadda ishlatilishiga qarab, uni bezaydigan bezagi, naqshi o'zgarishini xis

qilishi va albatta, tushunishi zarur. Shundan kelib chiqqan holda u naqsh bilan bezashning ahamiyatini, maqsadga muvofiqligini, shakl bilan mazmun o'rtasidagi bog'liqlikni bilib, tushunib boradi. Bolalarni dekorativ rasm solish bilan tanishtira turib, ritm nima va simmetriya nimaligi haqida tasavvur hosil qilishga o'rgatish zarur. Chunki dekorativ san'at olami ritm va simmetriyasiz mavjud bo'la olmaydi. Dekorativ rasm solishda asosiy vazifalardan biri – rangni his qilishni rivojlantirishdir.

Rang – naqsh bezagida kompozitsiya bilan chambarchas bog'langan, naqsh bezagida ularni bir-biridan ajratib bo'lmaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalar ranglarning bir-biriga mos kelib, uyg'unlashishini albatta, barchasini o'zlashtira olmaydilar. Lekin, rang hissi ularda bog'chagacha bo'lgan yoshdan boshlab rivojlana boshlaydi. Dekorativ rasmda ranglardan foydalanish vazifasi har bir guruhda murakkablashib boradi: yorqin, kontrast ranglarning moslashuvidan boshlab, iliq va sovuq ranglar jilosi (ottenok)ning turli uyg'unlashuviga qadar. Bu vazifani amalga oshirishni bolalar eng sodda tasviriy shakllarni chizishni o'rganib bo'lganlaridan keyingina, bolalar diqqatini yangi vazifaga konsentratsiyalash ya'ni, qaratish lozimdir: bu – oddiy va sodda shakllarni naqsh hosil qilish uchun ma'lum bir ketma-ketlikda joylashtirishdir.

Boshlang'ich tasviriy ko'nikmalarga bolalar birinchi va ikkinchi kichik guruhda ega bo'ladilar. Ikkinchi kichik guruhda ayrim vazifalar dekorativ harakterga ega. Masalan: «Ro'molchanning chetini chiziqlar bilan beza». Lekin bunday mashg'ulotning asosiy maqsadi – naqsh hosil qilish emas, to'g'ri chiziqlarni turli yo'nalishda o'tkazish malakasini mustahkamlashdir.

O'rta guruhda dekorativ rasm chizishga o'rgatishning mazmuni va vazifalari:

O'rta guruhda dekorativ rasm solishning kompozitsion vazifasi tayyor shakllarni yelimlashga o'xshashdir. Boshlang'ich mashg'ulotlarda, bolalar mo'yqalam bilan tekis chiziqlar chizib, ularning orasida mo'yqalam yordamida dog'chalar hosil qilishni, nuqtalar hosil qilishni o'rganadilar. Bunda dog'chalarning ranglarini, va naqsh murakkablashgan sari, o'rnini o'zgartiradilar.

Mo'yqalam yordamida dog'chalar hosil qilish usuli (mazok) bajarish uchun yengil bo'lgan dekorativ elementdir. Bu aniq bir harakatni talab qilmaydi va mo'yqalamni qog'ozga botirib olishdan hosil bo'ladi. Shuning uchun naqsh chizishda avval botirib olish usuli kiritiladi, so'ng nuqta hosil qilish usuli kiritiladi. Nuqta hosil qilish mo'yqalam bilan ishlashda yangi usulni talab qiladi: mo'yqalamni vertikal holatda ushlash lozim, shu bilan birga bolada koordinatsion harakat yetarlicha rivojlangan bo'lishi kerak, chunki mo'yqalam qog'ozga faqatgina uchi bilangina tekkiziladi. Boshlang'ich rasmlarning kompozitsiyasi ham soddadir: birgina elementni ritmik qaytarib, naqsh chizish. Faqatgina insonlar uchun hos bo'lgan qo'lning ritmik harakati, ana shu mashqlarni qaytarishni yengillashtiradi va tasviriy shakldagi ritmni yetkazib berishga yordam beradi.

Dekorativ rasm solish bolalarga 4 yoshdan boshlab o'rgatiladi. O'rta guruhda dekorativ rasm solishga o'rgatishning vazifalari quyidagilar:

• Chiziqda, kvadratda, doirada shakllarni ritmik joylashtirishning kompozitsion malakasini rivojlantirish;

•Ranglar hissini rivojlantirish ya'ni, kontrast, yorqin ranglarni chiroyli moslashtirish;

•Turli yirik va mayda shakllarni – naqshning sodda elementlarini chiza olish malakasini rivojlantirish;

•Mo'yqalamni suvda yuvib, salfetskada silqitishga o'rgatish, mo'yqalamdan foydalanishning texnik ko'nikmalarini rivojlantirish, qog'ozga yengil tekkazib, nuqtalar hosil qilish;

•Mo'yqalamning boshchasidan to'g'ri chiziqlar o'tkazishda, hamda dog'chalar hosil qilish usulida mo'yqalamdan to'liq foydalanish;

Almashinuv – kompozitsiyaning murakkablashgan usulidir. Chunki u bir nechta shakllarning o'zaro moslashuviga asoslanadi. O'rta guruhdagi bolalar uchun

ikkitagina elementni shakli va rangi bilan navbatma-navbat almashtirish yetarli bo'ladi.

Dasturdagi materialning mukammallashib borishi murakkabroq kompozitsiya bilan naqshda yangi tasviriy elementlarni kiritish hisobidan hosil bo'ladi. Nuqtalar chizish va mo'yqalamni botirib olish usulidan tashqari, bolalar naqshda doirachalar, halqalardan foydalanib chizishni o'rganadilar. Bu elementlarni bolalar kichik guruhlarda tasvirlashni o'rganganlar.

Dekorativ rasmda bu shakllarni chizish ancha o'zgaradi: ular ancha kichik hajmda, chizayotganda shakllar bir-biriga hajmi jihatdan mos bo'lishi kerak; undan tashqari, bu shakllar predmet obrazi bilan bog'liq emas, bu albatta bola uchun tasviriy jarayonini murakkablashtiradi. Bolalar yana, naqshni faqat bir chiziqda emas, balki turtburchak shaklida, doirada ham joylashtirishni o'rganadilar. Bu shakllar naqshda boshqa kompozitsiyani talab qiladi. Kvadratda, to'g'ri chiziqda joylashtirilgan naqshni chizish yaramaydi, chunki kvadratning to'rtta tomoni, burchagi, markazi mavjud; doirada esa markaz bilan chekka aylana chegarasi bor.

Avval bolalar mo'yqalam bilan to'g'ri chiziqlarni chizishni va ularni orasiga nuqtalar qo'yishi, ranglarni ketma-ket almashtirib chizishni o'rgatadilar. Undan tashqari bolalar, dumaloq va aylana shakllarni chizishga o'rganadilar.

Bolalarni quyidagi vazifalarga o'rgatish kerak.

•Aylana, kvadrat, to'g'ri to'rtburchak ichiga naqsh chizishda shakllarning ritmik joylashtirishda qo'llanadigan kompozitsion qobiliyatni rivojlantirish.

•Rang qobiliyatini rivojlantirish, kontrast ranglarni mos holda ishlatishni o'rgatish.

•Naqshning oddiy elementlarini chizishga o'rgatish.

•Mo'yqalamdan foydalanishning texnik ko'nikmalarini rivojlantirish (qog'ozda yengil yurg'izish, nuqtalar qo'yish, chiziqlar chizayotganda mo'yqalamning butun usti bilan chizish, mo'yqalamni suvda yuvish va salfetskaga silqitish).

Katta guruhda dekorativ rasm chizishga o'rgatishning mazmuni va vazifalari:

Besh yoshdagi bolalar uchun dekorativ rasmda ancha murakkabroq topshiriqlarni berish mumkin. Chunki bu yoshda bolalarning estetik hissiyotlarining rivojlanish darajasi ancha yuqoridir. Bolalarga quyidagilarni o'rgatish zarur:

- Qog'oz shakliga yoki hajmli predmetga nisbatan naqshni simmetrik joylashtirish;
- Naqshda turli xil to'g'ri, doirasimon chiziqlardan, shakllardan, hamda o'simlik elementlaridan foydalanish;
- Asos (fon) ga nisbatan ranglarning chiroyli moslashuvini topish;
- Mo'yqalamdan maxorat bilan foydalanish (uchi bilan chizish, boshchasi bilan to'liq chizish, mo'yqalamni turli yo'nalishda harakatlantira olish).

Boshlang'ich mashg'ulotlarda o'rta guruhda hosil qilingan malakalar mustahkamlanadi. Ular quyidagilardan iborat: turli shakllarda mo'yqalam yordamida to'g'ri chiziq chizish, botirib olish usuli bilan chizish, nuqtalar chizish. Bu-o'rta guruh materialini oddiygina qaytarish emas. Bolalarning ixtiyoriga bir necha xil ranglar, hamda naqshda bir-biriga moslashadigan elementlarning turli hajmlari havola qilinadi. Yilning boshida bolalarga doira ichida naqshni chizishning yangicha usuli o'rgatiladi, ya'ni markaz, hamda konsentrik aylana bo'ylab simmetrik elementlar chiziladi. Doira va kvadratdan tashqari naqshni tuzish uchun bolalarga oval, uchburchak, rozeta (to'pbarggul shaklidagi bezak), oltiburchak kabi shakllar beriladi.

Katta guruhda kompozitsion usul sifatida elementlarni navbat bilan almashib chizish tamoyilidan foydalaniladi; bunday usul naqshni yanada dekorativlashtiradi. Navbat bilan almashib chizishda naqsh o'z ichiga turli xil shakldagi va rangdagi 2-3 xil elementni olishi mumkin. Naqshning bezak elementi sifatida bolalar turli chiziq shakllaridan (enli va ensiz chiziqlar, botirib olib chizish, nuqtalar,

doirachalar, aylanalar chizish) va murakkabroq bo'lgan o'simlik shakllari (barglar, mevalar, gullar)dan foydalanishni o'rganadilar. Bunday o'simlik shaklidagi elementlarni bir necha marta qaytarib chizish bolalar uchun ancha murakkablik qiladi. Bolalarga yana mo'yqalamdan foydalanishning yangicha usuli ko'rsatib beriladi, ya'ni qog'ozga mo'yqalamni yon tomoni bilan botirib olish usulidir. Bunday botirib olish natijasida hosil bo'ladigan bosmalar barg shaklida bo'ladi va ulardan gullarning, barglarning naqshini chizishda foydalanish mumkin (mo'yqalamning raqamini inobatga olgan holda: № 3, № 5, № 6.)

Katta guruhda bolalar rangli fonga moslashtirgan holda turli ranglar jilosidan foydalanishni o'rganadilar. Dekorativ rasmda mazmunli rasmga nisbatan fonning rangi juda ham turli xil bo'lishi mumkin. Yorqin ranglarning moslashuvidan tashqari, bolalar ranglarning chiroyini ma'lum bir ranglar majmui (gamma)da (ko'k, havo rang, oq, qizil, olov rang, sariq va hokazo) ko'rishni o'rganadilar. Bolalar bir xil rangdagi, sidiq'ga naqshlarni his qilish layoqatiga egalar. Masalan: qor parchasining jimjimador naqshi. Katta guruhda bolalarni hajmli buyumlarda naqshlarni hosil qilishga o'rgatiladi. Bunday rasm chizishning murakkabligi shundaki, naqsh kompozitsiyasini kuzatish qiyin, negaki chizuvchi uni qisman ko'ra oladi, va naqsh elementlarining shakli buyumning yuzasi qavariqligidan ozmuncha o'zgaradi. Masalan: ko'zani yoki biror o'yinchoqni bezatish. Shuning uchun bolalarga naqsh bilan bezash uchun beriladigan hajmli buyumlar sodda shaklga ega bo'lishi kerak. Masalan: Dimkov namunasi asosida loydan yasalgan qushlar, otlar. Dimkov o'yinchoqlarining naqshi sodda va ritmikdir, turli kenglikdagi to'g'ri va to'lqinsimon chiziqlar bilan nuqtalarning, doirachalarning, xalqachalarning moslashuvidan iborat. Bu ornamentlar rangi jihatdan oq asosning bir necha asosiy yorqin ranglar bilan oddiy kontrast (keskin) moslashuvini beradi.

Bolalarni quyidagi vazifalarga o'rgatish kerak.

- Varaqning shakliga mos qilib naqshni simmetrik chizish.

- Naqshda turli to‘g‘ri, egri chiziq va shakllardan o‘simlik elementlaridan foydalanish.

- Asosdan kelib chiqib, ranglarning turli jilolaridan foydalanish.

- Mo‘yqalam bilan ishlash (uchi bilan, butun uchi bilan, turli yo‘nalishlarda erkin harakatlantirish).

Bolalar to‘g‘ri to‘rtburchakka, aylanaga, kvadratga naqshni chizishni o‘rganib boradilar. Bulardan tashqari oval, uchburchak va oltiburchak ichiga naqsh chizishni o‘rganadi.

Tayyorlov guruhda dekorativ rasm chizishga o‘rgatishning mazmuni va vazifalari. Yetti yoshdagi bolalarni dekorativ rasm solishga o‘rgatish vazifalari quyidagicha:

- Kompozitsiyalash hissini rivojlantirish: yassi va hajmli shakllarda predmetning ahamiyatligiga va belgilangan maqsadiga nisbatan naqshlarni tuzish.

- Ranglar hissini rivojlantirish: turli xildagi ranglardan, ularning nozik rang jilosi (ottenok)dan turli moslashuvlarda foydalanish (qizil-pushti rang; ko‘k-moviy rang; yashil-och yashil rang; qora-kul rang).

- Xalq dekorativ naqshlarining turli ko‘rinishlarig ahamiyatini ko‘ra olishni o‘rgatish; rasmlarda halq naqshining alohida elementlaridan foydalanish;

- Qalam va bo‘yoqlar bilan chizish texnik ko‘nikmalarini takomillashtirish.

Maktabga tayyorlov guruhiga yumaloq to‘g‘ri burchakli shakllarda naqsh chizishning asosiy prinsiplari bilan tanish bo‘lgan bolalar keladi. Ularga yangi shakllar – to‘g‘ri to‘rtburchak va ko‘pburchak, hamda turli xildagi yassi shaklli predmetlar – vazalar, ko‘za (kuvshin)lar, piyola (chashka)lar, qo‘lqoplar, shapkalar va hokazolar tavsiya qilinadi. Bu predmetlar to‘g‘ri geometrik shaklga ega emas, va ularda naqsh chizish turli prinsiplardan foydalanishni talab qiladi. (Masalan:

ko'zacha bo'ynining chetiga chiziqli ornament (naqsh) chizilsa, yumaloq qismi esa markazda chiziladigan naqshdan foydalaniladi). Undan tashqari simmetriya haqidagi tushuncha ham murakkablashadi. Bir xil shaklni chap va o'ng tomonga joylashtirishdan tashqari, bolalar ko'zgusimon aks bilan tanishadilar (zerkalnoe otrazhenie); ko'zgusimon aksda naqshning qismlari o'z o'rnini o'zgartiradi. Undan so'ng bolalar to'rsimon bezak prinsipi asosida bir turdagi naqsh bilan – elementlarni shaxmat ketma-ketligida qaytarib, galma-gal chizish bilan butun shaklni to'ldirish usulini egallaydilar. Bolalar matolar uchun, qo'g'irchoqning ko'ylagi uchun turli naqshlarni chizadilar. Uchburchakdagi naqsh faqat chetlarida, burchaklarida bo'lmay, balki bir burchakdan boshlanib, butun uchburchak bo'ylab tarqalishi mumkin. Bunday hollarda teng tomonli uchburchak shakli emas, balki yon tomonlari teng bo'lib, to'g'ri yoki o'tmas burchakli uchburchak shakli olinadi. Bolalar ularda uchburchak shaklga ega bo'lgan ro'molcha naqshini chizadilar. Naqshni chizish uchun bolalar turli tabiiy shakllardan (o'simliklar, hayvonlar) foydalana boshlaydilar.

Maktabga tayyorlov guruh bolalari halq dekorativ naqsh bezaklarining elementlaridan o'z naqshlarida foydalanishlari mumkin. Bunda asosiy usul saqlanib qolishi kerak. Tarbiyachi bolalarni halq san'atining namunalariga qarab, naqsh jimjimalarini, mayda va yirik shakllarni o'zaro moslashtirishni, ularni to'rsimon bezak bilan bezashni, berilgan naqshga hos ravishda ranglardan ma'lum moslashuvda foydalanishni o'rgatadi (Xoxlomska, Dimkovskaya, Ukrainskaya va b.). Dimkov namunasi ostida loydan yasalgan o'yinchoqlarni bezashdan tashqari, bolalar yana pape-mashedan yasalgan katta-kichik tarelkalarni, stakanlarni Xoxlom yoki Jostov naqshlariga asoslanib bezashlari mumkin.

Tayyorlov guruhda bolalar faqat bo'yoqdan emas, balki rangli qalamlardan ham foydalanishni o'rganadilar. Kichikroq guruhlarda rangli qalamlardan faqat mazmunli rasm mashg'ulotlarida foydalanilar edi, chunki bolalar qalam bilan kerakli ranglarni me'yoriga yetkaza olmasdilar; bu esa dekorativ rasmda juda katta ahamiyatga ega. Ozoda, bir tekisda yorqin shtrixlash kabi texnik qiyinchiliklar ko'p e'tibor va diqqatni talab qiladi. Tayyorlov guruhidagi bolalarda ma'lum

ko'nikmalar mavjud bo'lib, ular qalamdan turli rang jilolarini hosil qila oladilar. Masalan: gulning har bir gulbargini markazdan qalam bilan turli xil bosimda shtrixlanadi. Bolalar faqat yorqin ranglarning moslashuv go'zalligini emas, balki nozik, sokin va bir vaqtning o'zida ko'zlar uchun yoqimli bo'lgan ranglarning go'zalligini ko'rishga o'rganadilar. Tayyorlov guruhida bu vazifa qalam hamda bo'yoqlar bilan chizishda hal qilinadi. Dekorativ rasmda barcha guruhlarda faqatgina guashdan foydalaniladi, chunki guashda bir rang ustiga boshqa rang bilan chizish imkoni bor; dekorativ rasmda ko'pincha bunday ustma-ust chizish talab qilinadi va akvarel bo'yoq bunday imkonga ega emas.

6. MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARIDA LOY

Kichik guruhda loydan buyum yasashga o'rgatish. Maktabgacha tarbiya muassasalarida loy ishlari kichik guruhdan boshlanadi. Bu guruhda bolalarning loy ishlari, boshqa guruhlardan ajralib, o'ziga hos xususiyatga ega bo'ladi. Bolalar tasvirlovchi shakllar noaniq bo'ladi, chunki bu yoshda bolalar qo'l harakati rivojlanmagan, qo'l muskullari hali o'smagan, shuningdek, ishlarni kuzatib, nazorat qilib borish xususiyatlari hali rivojlanmagan bo'ladi. Bu yoshdagi bolalar uchun loy bilan ishlashda eng muhimi loyning xususiyatlari bilan tanishishdir, ya'ni loy yumshoq, yopishqoq va hokazo. Shu sababli bolalar bu guruhda loyning xususiyatlari bilan o'yinlar jarayonida tanishib boradilar. Dastlabki mashg'ulotlarda tarbiyachi loydan har xil buyumlar, hayvonlarni yasab ko'rsatadi, loydan shunday narsalar yasash mumkinligini uqtiradi. Shuning uchun bu davr tasvirlashgacha bo'lgan davr deb ataladi. Bu davr quyidagi harakatlar bilan karakterlanadi: bolalar loyni bir necha bo'lakka bo'ladilar, birini ikkinchisini ustiga joylashtiradilar, taxtacha ustida aylantirib, uni taxta ustida yapaloqlashadi, ammo bu harakatlarni o'z oldiga hech qanday maqsadsiz bajaradilar. Bolalar asta-sekin tarbiyachining rahbarligida loyni ikki kaft orasida doiraviy, uzunasiga harakatlantirib, sodda, yakka predmetlarni yasashga o'rganib boradilar. Masalan: olma, tayoqchalar, halqachalar, qo'ziqorinlar.

Kichik guruhda bolalarni loy bilan ishlashda qator vazifalar turadi: bu guruhda bolalarda loy ishlariga nisbatan kiziqishni tarbiyalash, loyning xususiyatlari bilan tanishtirish, u bilan to'g'ri ishlashga va eng oddiy texnik usullarni o'zlashtirishga o'rgatish vazifalari kiradi.

Kichik guruh loy dasturi. Yangi dasturda bu guruhda ko'proq takroriy mashg'ulotlar rejalashtirilib, asosiy maqsad bolalarni oddiy texnik usullarni yaxshilab egallashlariga qaratilgandir. Ammo tarbiyachi takroriy mashg'ulotlar uyushtirganda, bitta dastur mazmuni asosida xilma-xil variantda mashg'ulotlar uyushtirish lozim. Masalan: qalam yoki tayoqchalar, shu bilan birgalikda tarbiyachi qator tarbiyaviy xususiyatlarni ham bolalarda tarbiyalab boradi. Masalan: bolalarni birga jamoa bo'lib ishlash, loy bilan toza ishlash, ishlayotganda yenglarini shimarib ishlash, ishlab bo'lgach qo'llarini yaxshilab yuvish va hokazo.

Mashg'ulotlarni muvaffaqiyatli o'tishi mashg'ulotda tarbiyachining foydalanadigan metod va usullariga bog'lashdir. Bu guruhda tarbiyachi ko'proq informatsion-retseptiv va reproduktiv metodlardan foydalanadi. Bolalar bilan birgalikda turli xil o'zlariga tanish predmetlarni ko'rib chiqadilar. Bolalar shu predmetlarni qo'li bilan ushlab uning kattaligini va boshqalarni payqashi mumkin. Shuningdek, bolalar bilan bir nechta qisimli predmetlarni ham ko'rib chiqadilar. Tarbiyachi dastavval bolalarning diqqatini o'sha predmetning yirik va mayda qismlariga, shakliga, rangiga jalb etadi. Dastlabki mashg'ulotlarda tarbiyachi tasvirlashning texnik usullarini ko'rsatib tushuntirib beradi. Shuningdek, tarbiyachi bolalarni loydan narsalar yasashda ko'proq o'yin usullaridan foydalanadi. Bu guruhda loy mashg'ulotlari predmetli harakterga ega bo'ladi, ya'ni bolalar alohida, yakka predmetlarni yasaydilar, bu guruhda bolalar ishiga yoki faoliyatiga baho berish ham muhim usullardan hisoblanadi. Tarbiyachi albatta bolalarni, ular qanday ishlaganlarini va ishni qanday bajarganlarini aytib o'tishi lozim. Birinchi kichik guruhda loy mashg'ulotlari haftada bir marta o'tkaziladi. Masalan: pechene, non, barmoq bilan yoki alohida tayyorlangan tayoqchalar bilan ya'ni turli xil shakllarga ega bo'lgan: yapaloq, doiracha chuqurcha hosil qilib uni bezatadilar.

Bolalar shar silindr, disk shaklini yasashni egallab olishgach, bolalar bir necha qismdan tuzilgan predmetlarni yasashga o'rganadilar. Masalan: samolyot, qorbobo, shar yoki disklardan minoracha, ayiq, qo'g'irchoq, quyoncha va hokazo. Bu predmet qislari 2 yoki 3 tadan ortmaydigan bo'ladi. Masalan: samolyot 3 qismdan, qor odam katta va kichik shardan va boshqalar. Bu bolalar 9 oyda olgan bilim va malakalarni kengaytiradi. Yoz davomida bolalar har xil mevalarni, sabzavotlarni yasab, zarur bo'lgan malaka va ko'nikmalarni egallaydilar. Bu guruhda tarbiyachi informatsion-retseptiv metod va reproduktiv metoddan keng foydalanadi. Bolalar bilan birgalikda sharlar, koptok, mevalar, qalamlar va boshqa predmetlarni yaxshilab ko'rib chiqadilar. Eng muhimi bu predmetlarni qo'l bilan ushlab ko'rishlari zarur. Shu sababli tarbiyachi mashg'ulotlardan oldin bolalarga o'ynash uchun o'yin taklif etadi. Xuddi shunday qilib 3-4 qismdan tuzilgan predmetlarni ushlab, har tomonlama u bilan tanishib oladilar. Bu predmetlarni kuzatib chiqishda

tarbiyachi oldin o'sha predmetni qismlarga va har bir qismning shakliga tuzilishiga diqqatini tortadi. Shu bilan birga qismlarning katta-kichikligiga e'tibor qaratiladi. Dastlabki mashg'ulotlarda tarbiyachi predmetni loydan yasab berishni ko'rsatib, tushuntirib beradi. Tarbiyachining ko'rsatib tushuntirib berishi, bolalarga aniq va tushunarli bo'lishi lozim, u predmetni yasashdan oldin, yasashning texnik usullarini havoda mashq qildirishi mumkin. Ko'rsatib, tushuntirib berish 3-4 daqiqadan oshmasligi kerak. Agar yasashning texnik usuli bolalarga tanish bo'lsa, ularning mustaqilligini o'stirish maqsadida bolalarning o'ziga taklif etilishi mumkin.

Kichik guruh bolalari hali qo'l harakatlari, shuningdek, o'ylagan fikrlarini ro'yobga chiqarishda qat'iylik bo'lmaydi. Loy bilan ishlashda malakaviy texnik ko'nikmalar yetarli rivojlanmagan bo'ladi. Shu sababli bu guruhda tarbiyachi bolalar egallagan tasvirlash o'quvi va malakasini mustahkamlash ustida ishlashadi. Bu vazifalarga quyidagilarni kiritish mumkin: bolalardan loydan narsalar yasash xohishni o'yg'otish, shu bilan bog'liq ravishda estetik sezgilarini o'stirish, loy bilan ishlash vaqtida o'z diqqatlarini predmetning shakliga va katta kichikligiga karatishga o'rgatish va shu kabilar. Bolalarni oddiy predmetlarni – tayoqcha, qalamcha yasashga o'rgatiladi, bu predmetni yasash jarayonida bolalar ikkala kaft, qo'l barmoqlari bilan ishlashga o'rganadilar.

So'ng asta-sekin bolalar bilan keyingi etapga o'tiladi, bunda bolalar o'zlariga tanish bo'lgan predmetni o'zgartirib boshqasini hosil qilishga o'rganadilar. Masalan: tayoqchani buklab, halqacha hosil qilish. Tanish predmetlarni yasashda bolalar qo'l kaftlari bilan ishlashdan, qo'l barmoqlari bilan ishlashga o'tadilar, shu bilan birgalikda loy bilan ishlash qoidalariga o'rganib boradilar: stolni va o'z kiyimini iflos qilmaslik, loy bilan ishlaganda yengini shimarib olish, doskacha ustida ishlash, ishdan so'ng qo'lni yuvish va hokazo.

Bolalar halqacha va tayoqchasimon predmetlarni yasashni o'zlashtirib olishgach, dumaloq shakldagi predmetlarni yasashga o'rgana boshlaydilar, ya'ni loy bo'lagini qo'l kaftlari orasida dumaloq yoki aylanaviy harakat qilishga o'rgatiladi. Masalan: shar, olma, apelsin, olcha, koptok. Bolalar disksimon

predmetlarni yasashga o'rganadilar, ya'ni oldin loyni ikki kaft orasida sharsimon shaklga kiritib, so'ng ikki kafti orasida yapaloqlash.

O'rta guruhda loydan buyum yasashga o'rgatish. O'rta guruhda bolalar rivojlanishi jihatdan qo'yi guruhdan farqlanadi. Bolalar hayotining 4-chi yilida ham fiziologik, ya'ni jismoniy jihatdan, ham psixologik jihatdan rivojlanadi. Ular predmetlar tuzilishidagi xususiyatlarni ajrata oladigan, tarbiyachining tushuntirib, ko'rsatib berishini tinglay oladigan bo'lishadi, lekin yasagan ishlari quyi guruhdan katta farq qilmaydi. Bolalar hali o'z ishlarida proporsiyaga rioya qilmaydi, qismlarini mahkam birlashtirmaydi, predmet shaklini aniq tasvirlaydilar, chunki bolalar hali tasvirlashning hamma usullarini egallamagan va predmet haqida aniq tasavvurga ega bo'lmaydi.

Tarbiyachi bu guruhda ham bolalarda loy mashg'ulotiga nisbatan qiziqish uyg'otishi, qo'l harakatlarining koordinatsiyasini tarbiyalash, faolligini o'stirish bo'yicha ish olib borishini davom ettiradi. Bolalarni predmet shakli to'g'risidagi tasavvurlarini yana ham chuqurlashtirish, uning detallarini to'g'ri tasvirlashi ustida ish olib boradi. Masalan: odamning boshi dumaloq, uning yuzida ko'zi, burni, og'zi bor va boshqalar. Bu guruhda qo'yi guruhga nisbatan predmetni, uning tuzilishini aniqroq tasavvur yoki idrok etishga, simmetriyaga rioya qilish, proporsiyani to'g'ri tasvirlash kabi sifatlarni o'stirishga ko'proq ahamiyat beriladi. Shu bilan birgalikda bu guruhda tarbiyachi loy bilan ishlash usullari va xillarini o'zlari mustaqil ravishda qo'llashi ustida ko'proq ish olib boradi. Loy bilan ishlashning texnik usullaridan foydalanishga nisbatan ham talab ortadi: bolalar barmoq bilan, uning uchlari bilan ishlashga qismlarni mustahkam yopishtirishga, yopishtirgan qismlarini, mayda qismlarini chimdib chiqarishga va hokazo.

Bolalar loy bo'lagini aylanaviy va uzunasiga harakat qildirishga, barmoq uchi bilan chimdib chiqazadilar, ya'ni 2 yoshda bolalar asosan takror ishlaydilar. 3 yoshda bolalar butun loy bo'lagidan sabzavot-mevalar, shuningdek bir necha qismdan tuzilgan narsalar yasashga o'rganadilar. Ular qo'g'irchoq, mushuk, quyon, o'yinchoq, ayiq, qorboboni yasaydilar. Kichik guruhda ikkita shardan yasagan bo'lishsa, o'rta guruhda esa katta-kichik uchta shardan, shuningdek, qo'l

va boshqa detallarni ham qo‘shib yasaydilar. Bolalarni loy bo‘lagining mayda qismlarini cho‘zib chiqarishga, barmoq bilan chuqurcha hosil qilishga, buklashga, birlashtirilgan qismini mahkam qilib yopishtirishga o‘rganadilar. Chimdib chiqarishga bolalar jo‘ja, qushlarni yasashda o‘rganadilar. Shu jarayonda bolalar predmetlarni, ularning qismlarini, shakli, kattali jihatidan taqqoslashga o‘rganadilar. Masalan: baliqni loydan yasashda oldin tanasini oval shaklida yasab oladilar, so‘ng baliqning bir tomonini salgina cho‘zib va dumaloqlab, baliqning boshini, qarama-qarshi tomonini ko‘proq cho‘zib chiqarib, yapaloqlab, uning dumini yasaydilar, suzgichlarini chimdib chiqaradilar. Shuningdek, bolalar loy bo‘lagini bir necha bo‘lakka bo‘lishga o‘rganadilar. Masalan: qushni yasashda yuqoridagilardan tashqari idishlar yasashga o‘rganadilar. Ular idishlarni yakka usulda: ya‘ni yumaloqsimon va silidrsimon shakllarni barmoq bilan bosib chuqurcha hosil qilish, bandini esa alohida loy bo‘lagidan yoki asosiy loy bo‘lagidan cho‘zib chiqarib yasash mumkinligini o‘rganadilar.

Bolalar olgan bilim va malakalarni o‘stirib mustahkamlaydilar. Bolalar bu chorakda butun yil davomida o‘rgangan narsalarini yasaydilar, shu bilan birga tarbiyachi bolalarni tipratikan, sichqon, meva solingan idishcha, qo‘ziqorin solingan savatcha kabilarni ham loydan yasashga o‘rgatib boradi. Butun yil davomida olib boriladigan mashg‘ulot asosan predmetli mavzu asosida olib boriladi va bu mashg‘ulotlar jarayonida bolalar boshlagan ishlarini oxiriga yetkazishga, mustaqil ishlashga, o‘z ishlarini yangi detallar bilan boyitib borishga o‘rganadilar.

Yuqorida aytib o‘tilgan loy bilan ishlash dasturini bolalar o‘zlashtirishlari uchun tarbiyachi turli xil metod va usullardan foydalanadi. Tarbiyachi guruhda yoki sayrda tevarak-atrofdan predmetlarni kuzatishni taklif etadi. Kuzatish va predmetni ko‘rib chiqish vaqtida tarbiyachi bolalar diqqatini dekaratsiyaga, predmetning asosiy shakliga, uning qismlariga, tuzilishiga, bir-biriga nisbatan proporsiyasiga jalb etadi. Masalan: predmetni kuzatishda uning tanasi boshining shakliga, dumining tekisligiga, boshi, gavdasiga tik joylashganligiga va boshqalarga jalb etadi. Shu bilan birga tarbiyachi bolalarning diqqatini predmet,

hayvon va parrandalarning harakati natijasida gavda holatlari ham o'zgarib turishini tushuntirib beradi. Bu guruhda tarbiyachi predmetni qo'zg'atishi va ko'rib chiqishi vaqtida uni qo'l barmoqlarining harakati bilan ko'rsatib beradi va bolalardan ham shuni qat'iy talab qilishlari kerak, bu sensor tarbiyasiga ta'sir ko'rsatadi.

Bu guruhda yuqoridagi usullardan tashqari tarbiyachi ko'rsatib, tushuntirib berish usulidan foydalanadi. Bu guruhda kuzatish, ko'rsatish qisman yoki to'liq bo'lishi mumkin. Shuningdek, mashg'ulot boshqa kuzatishdan tashqari predmet yoki o'yinchoqlarni tarbiyachi tomonidan yasalgan kichik haykaltaroshlik asarlaridan foydalanish mumkin. Shu bilan birgalikda tarbiyachi mashg'ulot jarayonida o'yin usulidan ham foydalanish mumkin. Masalan: qo'g'irchoq uchun shirinliklar va boshqalar.

Bolalarni mashg'ulot jarayonida qiziqishlarini saralash maqsadida tarbiyachi mashg'ulot jarayonida yoki mashg'ulotgacha loy ishiga mos keluvi she'r, topishmoq, qisqa ertaklar o'qib berishi mumkin. Yasalayotgan ish yana ham obrazli bo'lishi uchun stekdan foydalanish mumkin. Masalan: quyoning ko'zini. Bu guruhda bolalarga ixtiyoriy loy ishlarini ham uqtiradi. Bunda tarbiyachi savollar bilan bolalar yasaydigan mavzularni aniqlab oladi, ularni yasash usullarini eslab oladilar. So'ng bolalarning o'zlari ishga kirishadilar. Bolalarning mustaqil ishlari jarayonida tarbiyachi bolalarga maslahatlar, ko'rsatmalar bilan yordamlashib boradi.

Katta guruhda loydan buyum yasashga o'rgatish. Bola hayotining 5-chi yilida uning tevarak-atrof haqidagi bilimlari, turmush tajribasi kengaya boradi. Uning qo'l muskullari mustahkamlanib, taraqqiy etadi. U qo'l barmoqlari bilan nozik harakatlarni bajara oladigan bo'ladi. Uning psixikasida ham sifat o'zgarishi yuz beradi. Xotirasi o'sadi, barqaror bo'ladi, diqqat ham tobora barqaror bo'ladi. Bolalar predmetni yasashdan oldin uning qismlarini va qismlarning shakli, uning xususiyatlarini aniq tasavvur eta oladilar. Shu bilan birgalikda katta guruhda bolalar predmetlarni ko'proq harakatda tasvirlashga harakat qiladilar.

Bu guruhda bolalarni loy ishlariga o'rgatishda quyidagi vazifalar turadi: predmet shaklini, proporsiyasini, uning tuzilishini, karakterli detallarini va harakatini tasvir etish va boshqalardir. Bu guruhda dekorativ loy ishlarini bo'yash ishi davom ettiriladi. Bolalar idishlar yasab, so'ng uni bo'yaydilar, dekorativ plastinkalar yasab ularni bezaydilar. Bu guruhda bolalar mavzu mazmunini yaxshi his etadilar. Texnik usullar ham bu guruhda murakkablashadi.

O'rta guruhda qismlardan yasashsa, katta guruhga kelib butun bir loy bo'lagidan yasaydilar. Shu bilan birga stek bilan ishlashga ham keng imkoniyat yoki o'rin ajratiladi. Bu chorakda bolalar dastavval o'zlariga tanish bo'lgan sodda predmetlarni yasaydilar. Ular loy bilan ishlashning ikki usuli: konstruktorlik va haykaltaroshlik usullaridan foydalanib, turli xil meva va sabzavotlarni yasaydilar. Masalan: bodring, lavlagi, sabzi, olmaning ikki xil turi. Bolalar shu ikki usulda odam figurasini va hayvonlarni yasaydilar. Bu ishlarning mazmuni asosan o'yinchoqlardan olinadi. Masalan: Dimkovo ko'g'irchog'i. Shu asosida bolalar asta-sekin loydan buyum yasashga o'tadilar.

Tarbiyachi bolalarni predmetning sifatlarini loydan tasvirlashga o'rgatib boradi. Masalan: uzun, qisqa, ingichka, kalta, shuningdek, predmetlarni vertikal, tik holatda o'rnatadilar, qismlarni mahkam birlashtirishga, birlashtirilgan qismlarni silliqlashga o'rganadilar. Bolalar asta-sekin o'z ishlariga mazmun berishni keng tadbiiq etadilar, asosan bir butun loy bo'lagidan haykaltaroshlik usulida yasaydilar. Masalan: mushuk, kuchuk, quyon va boshqalar. Ikkinchi yarim yillikda butun bir loy bo'lagidan idishlar yasaydilar, so'ng ularni lentasimon usuli bilan bezaydilar.

Bolalarni tevarak-atrof haqidagi tasavvurlari kengayadi, loy bo'yicha bilim va malakani egallashgan bo'ladilar, ishlash ishlari yana ham sifatli bo'ladi. Bolalar harakatdagi odam yoki hayvonlarning shakli mavzusida turli xil loy ishlarini bajaradilar. Masalan: raqsga tushayotgan petrushka, "Ikki qizg'anchiq ayiq" ertagi asosida va boshqalar.

Idishlar yasashda yangi usulni qo'llaydilar. Bu idishning tagi disk ko'rinishida bo'lib, devori esa yassilangan loy bo'lagidan iborat bo'ladi. Bolalar o'zlariga tanish texnik usullar yordamida turli narsalarni yasaydilar. Masalan:

xo‘roz, tovuq, o‘rdak, jo‘ja va boshqalarni yasab, parrandalar formasi mazmunida ishlaydilar. Bu chorakda bolalar ko‘proq natura asosida, ixtiyoriy loy ishlarini bajaradilar. Katta guruhda tarbiyachi loy mashg‘ulotini uyushtirganda ko‘p metod va usullarni ko‘llaydi. Bu guruhda ham dastavval tarbiyachi boshchiligida predmetni yoki naturani shaklini, qismlarini, proporsiyasini kuzatib, ko‘rib chiqadilar. Bolalar predmetni barmoq harakatlari bilan ko‘rib chiqishlari mumkin. Agarda bolalar yasash usulini bilishsa, unda mustaqil yasaydilar, agarda bilishmasa, unda tarbiyachi qisman ko‘rsatib berishi mumkin, shuningdek, tarbiyachi bu guruhda ham bolalar bilan qo‘proq kuzatishlar olib boradi, badiiy adabiyotdan foydalanadi, rasm, haykaltaroshlik asarlari ustida kuzatishlar olib boradi. Savol-javoblar uyushtiradi, ko‘rsatmalar, maslahatlar beradi, bola juda qiynalsa, alohida loy bo‘lagida yasash usulini ko‘rsatib beradi, topishmoqlardan keng foydalanadi.

Mashg‘ulot so‘ngida bolalar ishni tahlil qilish ham muhim usullardan hisoblanadi. Bolalar bilan tahlil suhbat sifatida uyushtiriladi. Bolalar har biri chiqib ishni qandayligini, to‘g‘ri yasaganmi, yasash usuli to‘g‘ri tanlanganmi, shakl to‘g‘ri berilganmi, qismlari, ularning proporsiyasini to‘g‘ri berilganmi, shular haqida so‘zlashadi. Tahlilni har xil formada uyushtirish mumkin: bolalar o‘z joyida o‘tirib, alohida bolani doskaga chiqarib, ishni sifatini tahlil qilishlari mumkin. O‘yin usulidan ham foydalanish mumkin.

Maktabga tayyorlov guruhda loydan buyum yasashga o‘rgatish. Tayyorlov guruh bolalarining loy ishlari xilma-xil va qiziqarlidir. Bunga sabab bola ham jismoniy, ham fiziologik rivojlanadi. Bolalar predmetlarni formasini aniq tasvirlash, proporsiyasini to‘g‘ri berishga o‘rganadilar, Bu guruhda katta guruhga nisbatan bir bo‘lak loydan cho‘zib chiqarish usulidan ko‘proq foydalanadilar. Shuningdek, stekdan keng foydalanadilar. U bilan har xil faoliyatlar bajaradilar.

Tayyorlov guruhida loy ishlarini o‘rgatish dasturi xilma-xil va murakkabdir. Bolalar predmetlarning shakllarini ko‘rib, tuyib idrok etishga o‘rganadilar. Bu guruhda bolalar mustaqil ravishda tasvirlashning texnik usullaridan keng va erkin foydalana olishlari kerak. Shuningdek, bolalar tasvirlashning haykaltaroshlik

usulidan keng foydalanadilar. Tarbiyachi bolalarning ijodiy faolligini o‘stirib, ularning mustaqil ishlashlari uchun keng sharoit yaratib beradi, ular o‘zlari mustaqil mavzu topib, tasvirlash usullarini ham mustaqil o‘ylab topishga o‘rgatib boriladi. Tarbiyachi bolalarga harakterli shakldagi predmetlarni loydan yasashni taklif etadi. Masalan: sabzavot, mevalar. Agarda katta guruhda turli sabzavot va mevalarni loydan yasashga o‘rgatilsa, tayyorlov guruhida ancha murakkab vazifa topshiriladi. Masalan: turli xil shakldagi bir xil guruhga kiruvchi predmetlarni, olmaning ikki va bodringning bir necha turlari.

Bu chorakda bolalar o‘yinchoqni, haykaltaroshlik usullari asosida harakatdagi predmetlarni loydan yasashga o‘rganadilar. Masalan: bo‘ynini cho‘zib qichqirayotgan xo‘roz, koptok o‘ynayotgan mushukcha va boshqalar. Bundan tashqari bolalar bu chorakda tasavvurlari asosida turli hayvonlarni yasaydilar. Shuningdek, bolalar odam figurasini yasashda davom etadilar. Masalan: asosan Xamro buvi qo‘g‘irchog‘i. Xamro buvi qo‘g‘irchoqlarini yangi texnik usul asosida yasaydilar, ya‘ni boshi va tanalari alohida loy bo‘lagidan, yubkasini esa, alohida boshqa loy bo‘lagidan, loyni yassilab konussimon shakl asosida yasaydi.

Bolalar o‘z tasavvurlari asosida mavzu bo‘yicha "Qiz bola yoki bola bayroqcha ko‘tarib ketyapti", "Bola maktabga ketyapti" ishlarni yasaydilar. Bolalar, ertak qahramonlarini yasaydilar: yalmog‘iz kampir, chipollino va boshqalar. Bunday ishlarni bajarish esa bolalarda ijodiy faollikni, mustaqillikni, tasvir etishning yangi vositalarini o‘ylab topishga yordam beradi. Bolalar bu chorakda butun bir loy bo‘lagidan yasash ustida izlanadi va dekorativ loy bo‘yicha keng imkoniyatlar yaratiladi. Masalan: asosan halq o‘yinchoqlari, idishlar, dekorativ plastinkalar yasaydilar.

Tayyorlov guruhida bolalar idishlarni yangi usulda yasaydilar. Bu idishlarni halqachalar hosil qilib yasash va stek yordamida loyni olib tashlash usulidir. Halqachalardan yasalişhida, halqachalar yasalişh, ustma-ust qo‘yilib, bir-biriga mustahkam o‘rnatilib, so‘ng ichki va tashqi tomonidan ulangan qismlari tekislanib, silliqalanib, suvab chiqiladi. Loyni stek bilan o‘yib olib tashlash usulida, chap qo‘l bilan silindrsimon, sharsimon formalardan o‘sha predmet ushlanib, o‘ng qo‘l stek

bilan ichki qismidan loy olib tashlanadi. Masalan: halqachalar usulida: krujka, tog'oracha, gullar uchun vaza, chashka; ikkinchi usul bilan: kuvshin, ko'zchalarni, xumlarni, ya'ni dumaloq va silindrsimon predmetlar yasash mumkin. Bolalar jamoasi loy ishlariga o'rganadilar. Masalan: parrandalik fermasi, hayvonot bog'i. Bular jarayonida bolalar bilan tasvirlash va texnik vazifalar ham o'tilishi, shu bilan birga, tarbiyaviy harakterdagi vazifa ham ko'proq hal etiladi, chunki jamoa loy ishlari bilan shug'ullanganda, ularga yaxshi imkoniyat yaratib beriladn. Shuningdek, bolalar tasavvurlari asosida, naturaga qarab loy ishlarini bajaradilar.

Bolalar loy bo'yicha olgan bilim malakalari asosida ishlab, o'yinda foydalanish uchun turli xil predmetlarni yasaydilar. Masalan: vazalar, turli xil idishlar, plastinkalar va boshqalar. Bu tayyorlov guruhida predmetli, mazmunli, dekorativ loy ishlarining turlari uyushtiriladi. Bularning barchasi ixtiyoriy ravishda ham uyushtirilishi mumkin.

Bu guruhda tarbiyachi mashg'ulotlar uyushtirganda, bolalar bilan birgalikda kuzatish va predmetlarni ko'rib chiqish usulidan keng foydalanadi. Kuzatish va ko'rib chiqish jarayonida tarbiyachi bolalar diqqatini predmetning shakliga, harakterli xususiyatiga, holatiga tortadi. Kuzatish, ko'rib chiqish vaqtida tarbiyachi bolalarga savollar bilan murojaat qiladi. Shuningdek bolalarga turli xil illyustrativ kitobchalar, rasmlar ko'rsatib, birgalikda ko'rib chiqish mumkin. Odam figurasini tasvirlash ancha murakkab jarayon hisoblanadi. Shuning uchun tarbiyachi bolalar bilan birgalikda turli xil qo'g'irchoqlarni: sanitarka, kosmonavtni ko'rib chiqadilar. Sayr vaqtida kuzatishlar uyushtiriladi. Predmetlarning harakat vaqtidagi vaziyatiga, holatiga bolalar diqqatini tortadi. O'yinchoqni ko'rib chiqish vaqtida bolalar diqqatini harakatning plastikligiga, uning qaysi usul bilan yasalganligiga jalb etadi. Shuningdek, hali o'yinchoqlari bilan yangidan tanishtirish maqsadida bolalar bilan o'yinchoqlar magazini degan didaktik o'yinlar uyushtiriladi.

O'yinchoqning xususiyati haqida so'zlanadi. Idishlarni yasashda tarbiyachi bolalar diqqatini idishning shakliga, qanday usullardan foydalanib yasash mumkinligi qaratadi. Halq amaliy dekorativ san'at muzeyiga ekskursiyaga olib

borishi mumkin. Bolalarni predmetli yoki mazmunli loy ishlariga o'rgatishda badiiy adabiyotdan ham keng foydalaniladi. Shunday asarlarni tanlab o'qib berish kerakki, bolalar eshitib, o'zlari tasvirlamoqchi bo'lgan kahramonlari aniq ko'z o'ngida gavdalansin. O'qib berib bo'lgach, bolalar bilan birga qaysi personajni yasashlari haqida suhbatlashib oladilar. Bu guruhda ham o'yin usullaridan foydalanadi. Masalan: bolalar turli xil idishlar yasashganda ustaxona o'yinini uyushtirish mumkin, natijada bolalar qiziqish bilan ishlaydilar.

Bu guruhda loydan buyum yasashning barcha texnik usullarini qo'llay bilishni o'rganadilar, jumladan, loy bo'lagini uzib olish, kaft orasida yapaloqlash, silliqlash, yoyish (qo'g'irchoq yubkalarida), suvash, chimdish, steykdan foydalanish malakalarini egallagan bo'ladilar.

**7. MAKTABGACHA YOSHDAGI
BOLALARNI APPLIKATSIYA
ISHLARIGA O'RGATISH.**

Tasviriy faoliyat metodikasida rasm solish, loydan buyum yasash metodikasi bilan bir qatorda applikatsiya ham asosiy turlardan biri sifatida maktabgacha ta'lim muassasasi dasturiga kiritilgan. Applikatsiya mashg'uloti bolalarni har tomonlama o'sishida katta ahamiyatga ega. U bolalardagi hayolni uyg'otadi, ijodni tug'diradi, kuzatuvchanligini faollashtiradi, diqqat va tasavvurini, irodasini tarbiyalaydi, qo'l malakasini rivojlantiradi, shaklni sezishni, mo'ljallay olish, rang sezish hissini rivojlantiradi.

Olimlar fikricha, insonlar eng kuchli rang sezishda 1300 xil rangni ajrata oladilar. Demak, bolalarda ranglarga nisbatan qiziqishni uyg'ota olsak, atrofimizdagi olam, ranglar jilosi haqidagi tushunchalari kengayadi. Rang sezishni o'stirish orqali bolalarda estetik tarbiya qobiliyati tarbiyalanadi. Qirqish texnologiyasini egallagan holda qog'ozdan predmetli, mazmunli, dekorativ applikatsiya, quritilgan o'simlikdan, somondan applikatsiya bajaradilar.

Applikatsiya haqida ma'lumot.

Applikatsiya so'zi lotincha so'zdan olingan bo'lib, «joylashtirish» degan ma'noni anglatadi. Applikatsiya tasviriy faoliyatning bir turi. Applikatsiyada ishlatiladigan ashyo o'ziga xosligi bilan ajraladi. Qog'oz, somon, quritilgan o'simlik o'ramga joylashtirilib, turli xil yelim bilan yelimlanadi. Mato, charm, jun, paxmoq – ularda esa tiqiladi. Applikatsiya bir xil rangda yoki rangli bo'ladi. Bir xil applikatsiya grafik tus bersa, ko'p ranglisi esa go'zallik. Uni ham buni ham badiiylik desa bo'ladi. Applikatsiya chamalash va buyumni hajmiy tasvirlash harakterida bo'ladi.

Rang applikatsiyani ifodalash darajasini oshiruvchi vositadir. Shuning uchun applikatsiya ishida ranglarning uyg'unlashuviga e'tibor qaratish, ularning mos tushishi, hayoliy va dekorativ kompozitsiyaning ifodaliligi, garmoniyasini izlab topishdir. Applikatsiya bolalarda qog'ozda kompozitsion uquvni bilishga sharoit yaratadi. Bola tayyorlagan applikatsiya ishi estetik talabga javob berishi kerak. Applikatsiya predmetning umumiy, tipik va individual belgisini ko'ra olishiga o'rgatadi, ularni o'zaro bog'liqligi, butun, qismlar, ritm, simmetrik chamalash

rivojlanadi, predmetning shaklini, rangini bosqichma-bosqich ko'rsatish malakasini ko'rsata oladi.

Applikatsiya badiiy ishlarni oddiy va mos vosita orqali xaqqoniy asosni saqlagan holda amalga oshiruvchi faoliyatdir. Masala: mustaqil asar, pannolar, surat, plakat. Suratli tasvirda elementar mavzuga o'rgatuvchi ko'rgazma qurol, tabiat, nutq o'stirish metodikasi uchun ijodiy o'yin, o'yinchoq, 8-mart bayram sovg'asi, qurolli kuchlar va boshqa bayramlarda bezatish uchun devoriy gazeta, ko'rgazma, maktabgacha ta'lim muassasasini bezatish ishlarida ham bolalar applikatsiya ishlarining o'rni katta.

Applikatsiya ishini bajarishda ishlatiladigan kerakli asbob uskunalar.

Asboblarni ishlatilishiga mos bo'lishi bilan birga estetik talabga javob berishi kerak. Ayrim kerakli ashyoni pap'e-mashe usulida qaychi qo'yish uchun qalamdon yasash, mo'yqalam qo'ygichni esa qalin kartondan yasash mumkin. Applikatsiya uchun kerakli ashyo murakkab emas; qaychi, yelim uchun mo'yqalam, oddiy qalam, qirqim uchun quticha, lattacha, gazeta qog'ozi.

Qaychi – uchi to'g'ri, katta-kichik. *Katta qaychi* 14-20 sm, to'g'ri, uchi uchli va aylanaviy katta tasvirlarni qirqish uchun.

Kichik qaychi: 8-10 sm mayda detallarni qirqish uchun. Qaychi o'tkir bo'lishi kerak. Stakanga qaychi uchi pastga qaragan holda qo'yilishi, do'stiga uzatganda ham uchini ushlagan holda uzatish kerakligi, qaychi ko'ndalangida qo'lni silkitish, o'qtalish mumkin emasligini bolalarga birinchi mashg'ulot davomida tushuntirish lozim. Unda ko'rsatish sifatida foydalanish mumkin emas.

Yelim uchun mo'yqalam. Masalan: 2-3 ta mo'yqalamga ega bo'lish kerak. Applikatsiyaning mazmunining katta-kichikligiga qarab kerakli mo'yqalamdan foydalaniladi. Katta hajmdagi applikatsiyaga uchi enli mo'yqalam, mayda detallarga esa, kichik mo'yqalamdan foydalanish maqsadga muvofiq. Mo'yini tuzilishini saqlash uchun ish tugagandan so'ng, mo'yqalamni yaxshilab yuvib, artib, quritib, mo'yini yuqoriga qilib qo'yish kerak, mo'yqalam o'rnida paxta o'ralgan tayoqchadan foydalansa bo'ladi. Mashg'ulotdan keyinpaxta olib tashlanadi.

Mo'yqalam qo'ygich – yelim ishlatishda yelimning ortiqchasi surkalib ketmasligi, stolni iflos qilmasligi uchun ishlatiladi.

Qalam. Masalan: tasvir konturini chizish uchun oddiy, M va TM (yumshoq, yarim yumshoq) qalam ishlatiladi. Ularning uchi ko'p ochilmagan bo'lishi lozim. Ish jarayonida kontur chizishda ruchka va ximiyaviy qalamni ishlatish mumkin emas.

Yelim uchun idish – yelim kichik idishchalarga solingan bo'ladi, buning uchun plastmassa idishlar, sopol taqsimchalar tanlanadi. Ishlatib bo'lingandan so'ng tezda yuvib qo'yish kerak.

Applikatsiya mavzuli yoki qirqilgan dekorativ shakllarni asosiy fonga turli predmetlar yordamida badiiy bezash uchun ishlatiladigan xalq amaliy san'atining bir turi. Applikatsiyaning o'ziga hosligi tasvirning va uning ishlashida xulosaga chiqaradi. Applikatsiya mashg'ulotlari bolaning tasviriy malakalarini shakllantirishga va ijodiy qobiliyatlarini o'sishiga yordam beradi. Applikatsiya o'z ichiga hayolni, tasvirni, go'zallikni ko'ra olish qobiliyatlarini oladi. Applikatsiya mashg'ulotlarida olgan malakalarini bolalar boshqa faoliyatda ham qo'llashlari mumkin. Applikatsiya mashg'ulotlarini to'laqonli o'tkazish uchun material va jihozlarni oldindan tayyorlab qo'yish muhimdir.

Applikatsiya o'rgatishda material bilan tanishish, turli shakllarni qirqa olish malakalarini egallash, ularni ma'lum tartibda joylashtirish, obraz va mazmunga mos ravishda yopishtirishni taxmin qiladi. Applikatsiya o'rgatish bolalarni qabul qilish jarayonini o'stirishga asoslanadi. Shakl, hajm, rang va predmetning o'zaro munosabatlari haqidagi taasurotlarini boyitish bolalarni mashg'ulot vaqtida fikrlash va (taasurot) tasavvurni ishlatishga yordam beradi. Ammo har bir yosh guruhlarida appilikatsiya mashg'ulotlarida qo'llaniladigan ta'limiy usullar o'ziga hos xususiyatga egadir.

Maktabgacha ta'lim muassasasida o'tkaziladigan applikatsiya mashg'ulotlari bolalarning sezish qobiliyatlarining rivojlanishiga, ta'sir etib, ularni estetik jihatdan tarbiyalashni va ijodiy faolligini shakllantirishga, shuningdek, mehnat ko'nikmalarini shakllantirishga va ularda harakterning irodaviy xususiyatlarini

vujudga kelishiga ta'sir etadi. Applikatsiya mashg'uloti jarayonida bola rang va uning rang tusi bilan tanishadi, mashq qiladi, shaklni va predmetni tuzilishini bilishga o'rganadilar. Ritm va simmetriya haqida tushunchalari kengayib borib, qog'oz varog'ida mo'ljallay olishga o'rganadilar.

Bolalar applikatsiya faoliyatida rang va uning uygunlashuvi bilan juda ko'p marta mashq qiladilar, shuning uchun ular ko'plab rang va uning uyg'unlashuvini tezda esda saqlab qoladilar va bir-biridan ajrata oladilar.

Rangni sezish-estetik sezishning umuman eng ommabop shakli bo'lib hisoblanadi. Uning uchun uni rivojlantirish natijasida biz bolalarning estetik tarbiyasiga ta'sir ko'rsatamiz. Ular shu asosida shaklning go'zalligini, ritm va simmetriyani bilishga, sezishga o'rganadilar. Bolalar ritm va simmetriyaning qoidasini bilib olishlari natijasida ular shaklning tartibli joylashishidan xursand bo'lib va aksincha tartib qoidasining buzilishi bolaning asabiylashtirib yuboradi. Bolalar bu holatni xunuk, buzuq tartib sifatida tasavvur etadilar.

Applikatsiya mashg'ulotlarida bolalar ko'pincha geometrik shakllar bilan munosabatda bo'ladilar, natijada ular tevarak-atrofdagi predmetlarda geometrik shakllarni abstrakt ko'rinishini ko'ra olishga o'rganadilar. Murakkab tuzilgan shakllarni tuzilishini yaxshiroq tushunishga, ularni to'g'ri tahlil va sintez qilishga o'rganadilar. Bolalar geometrik shakllar bilan tanishishlari jarayonida hali o'zlariga tanish bo'lmagan figuralarning nomini to'g'ri aniqlashga o'rganadilar. Masalan, bolalar shaklning burchaklarini sanab uning 3 ta yoki 4 taligi asosida uchburchak va to'rtburchak, keyinchalik ularning o'zlari mustaqil ravishda ko'pburchak kabi shakllarning nomini bilib boradilar.

Applikatsiya mashg'ulotlari bolalarda kattalik va fazoni mo'ljallash bo'yicha olgan tasavvurlari va qog'oz betini to'g'ri mo'ljallay olish kabi o'quvlari rivojlanadi. Bolalar shaklni yopishtirishni, yelimsiz aloqa qilishlari natijasida bu shaklni mantiqiy va ritmik holda joylashtirishga o'rganishlari, asosan o'rtasida, o'ngda, chapda, yuqorida, pastda, orqada, qarama-qarshi tamonda, atrofida kabi so'zlar bilan tanishib oladilar. Bolalarni qog'oz betidagi nuqtada orentirovka

qilishga o'rgatish – bolalarni maktabda muvaffaqiyatli o'qishlarini asosiy shartlaridan biridir.

Bolalar applikasiya mashg'ulotlarida juda ko'p qimmatli mehnat malakalari va ko'nikmalarini egallaydilar. Ular ozoda, batartib yopishtirishga, o'z ish joylarini toza saqlashga o'rganadilar va murakkab asbob hisoblangan qaychi bilan ishlashga o'rganadilar. Bularning barchasi bolalarning maktabdagi qo'l mehnati darsiga tayyorlaydi. Bolalar yengil va mayda qog'oz shakllari bilan ishlashlari natijasida, ular o'z harakatlarini tezligini to'xtatib turishga o'rganadilar. Mashg'ulot jarayonida ular oz bo'lsada qiyinchilikni yengadilar, bu esa bolalarda harakterning irodaviy xususiyatini, chidam, sabr kabilarni tarbiyalaydi.

Kichik guruhlarda applikasiya qilishga o'rgatish.

Maktabgacha ta'lim muassasasida applikasiya mashg'ulotlari birinchi kichik guruhdan boshlab olib boriladi. Bu guruhda barcha mashg'ulotlardagi kabi bolalar kattalar tomonidan qilib berilgan tayyor shakllarni qog'ozga to'g'ri, turli xil joylashishda terib chiqib va yopishtirishga qaratilgandir. Bu guruhda asosiy vazifa – bolalarni yelimlash usullarini o'rgatish hisoblanadi. Kattalar uchun oddiy hisoblangan bu malaka qator harakatlarni ketma-ket bajarishdan iborat bo'ladi, ya'ni mo'yqalamni to'g'ri ushlab, unda ozgina yelim olish, shaklni teskarisi bilan qo'yib, yelimni butun shaklga tekis qilib surib chiqish, surayotgan chap qo'lining barmog'i bilan shaklni tutib turish, so'ng mo'yqalamni ehtiyotkorlik bilan qo'yib, shaklni sekin rang tomoni bilan o'girib, qog'oz varag'ining kerak joyiga qo'yish va salfetka yordamida sekin bosish, chekkalaridan chiqib ketgan ortiqcha yelimni sekingina artib olish. Bu yoshdagi bolalarga ana shu harakatlarni egallab olish, albatta oson emas. Eng sodda shakl – kvadrat va doira, shuning uchun ishni shu shakllardan boshlash lozim.

Yil davomida bolalar shu shakllarni nomini to'g'ri aytishni egallab olishlari lozim. Lekin butun yil davomida o'tkaziladigan applikasiya mashg'ulotlarida faqat shu shakllar bilan kifoyalanib qolib bo'lmaydi. Bu guruhda bolalarda dastlab bir, keyin 2-3 qismdan tuzilgan predmetlarni (qo'ziqorin, bayroqcha, qorbobo, uy) yopishtirishga o'rganadilar. Shuningdek, yil oxiriga borib bolalar olti-yetti xil

rangni: qizil, ko'k, sariq, yashil, jigarrangni to'g'ri aytib berishlari lozim. Bu guruh bolalariga qaychi berilmaydi, chunki bolalarning qo'l harakati yetarli taraqqiy etmagan va hali o'zini boshqarish nazorati yetarli bo'lmaganligi sababli bolalar qo'lidagi qaychi xavf tug'dirishi mumkin.

Kichik guruhda bolalarni applikasiya qilishga o'rgatishida ish uchun beriladigan materiallar va mashg'ulotni tashkil etish katta ahamiyatga egadir. Materialning rangi bolalar diqqatini tortib ularni chalg'itadi. Shuning uchun dastlabki mashg'ulotlarda material alohida paketlarda, tushuntirilib bo'lgandan so'ng tarqatiladi. Tarbiyachi mavzuni tushuntirib bo'lganidan so'ng material tarqatilib, bolalar materialni topshiriqqa mos ravishda kesmaga terib chiqadilar. Tarbiyachi dastlab elementlarni qo'yib chiqilganini tekshiradi, shundan keyingina bolalarga yelim ishlatish uchun ruxsat beriladi.

Bu guruhda tarbiyachi bolalar bilan naturani kuzatishda namuna bilan birgalikda olib borish kerak. Namunani ko'rsatish jarayonida tarbiyachi shaklning rangini aniq atash va barmog'i bilan uni ko'rsatib, shu shaklning xususiyatlarini bolaga aniq ko'rsatib beradi. Tarbiyachi tomonidan ishni bajarilishini ko'rsatib berilishi, bolalarni turli malaka va o'quvini vujudga kelishida muhimdir. Shuningdek, tarbiyachi ish tartibini ham boshidan ko'rsatib boradi. Qanday shaklni oldi, qanday ushlab yelim surtadi va boshqalar. Tarbiyachi o'zining har bir harakatini so'z bilan birgalikda olib boradi.

Kichik maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalar esa tayyor shakllarni va ularning rangini bir-biriga moslab, tanlab yopishtiradilar. Juda yaxshi estetik effekt bilan qilingan ishlar, ayniqsa dekorativ bezaklar guruh xonasini bezatish mumkin. Shunday qilib, olib borilgan tekshirish ishlari shuni ko'rsatadiki, yaxshi uyushtirilgan applikasiya mashg'ulotlari, bolalarni boshqa mashg'ulotlarga, dekorativ, predmetli va mazmunli mashg'ulotlariga ijobiy ta'sir etadi. Bolalarda sensor madaniyat oshadi, qo'l bilan tahlil qobiliyati o'sadi va badiiy didlari shakllanadi.

O'rta guruhda applikasiya qilishga o'rgatish. Bola hayotining 5-yiliga kelib ham psixologik, ham jismoniy tomondan o'sadi. Bu esa bolaning applikasiya

bo'yicha bajaradigan ishining sifat jihatidan o'zgarishiga olib keladi. Bolalar tuzilish jihatdan ancha murakkab bo'lgan predmetlarni tasvirlashga o'rganadilar.

O'rta guruh bolalari kichik guruhga nisbatan malaka va ko'nikmalarini ancha egallagan bo'ladilar. Bu guruh bolalari 2-3 qismli emas, balki 4-5 qismdan iborat predmetlarni tuzishga o'rganadilar. Dastlab, bu guruhga qaychi bilan ishlash kiritiladi. Bolalar qaychini to'g'ri ushlashga, uni richagini ochish va yopishga, to'g'ri qirqim olishga o'rganadilar. Buning uchun oldin ensiz, keyin esa enli yoki keng qog'oz lentalarni qirqishni o'rganadilar. Bu guruhda bolalar yelimlash malakasini egallashni davom ettiradilar. Bola hayotining 5 yilida doira, kvadratdan tashqari uchburchak, oval, uzun to'g'ri to'rtburchakni biladilar. Trapesiya shaklini esa kichik guruhda bo'lgani kabi obrazli tasvirlashda davom etadi. Masalan: tom, qayiqcha.

Kichik guruhda yana qo'shimcha ranglar: havo rang, pushti, kulrangni sezishga va to'g'ri aytishga o'rganadilar. Ular qog'oz varog'ida tez va osonlik bilan orintirovka qilishga o'rganadilar. Ular orqada, ketma-ket, teng masofada va boshqa fazoviy tushunchalarni egallaydilar. Bolalar to'g'ri kesmalar qirqishdan tashqari aylanaviy shakllar qirqishga o'rganadilar. Ular kvadrat va to'g'ri to'rtburchakning burchaklarini dumaloqlashga o'rganadilar. Ana shu qirqib olingan aylanaviy shakllardan qo'ziqorin, minora, qorbobo kabi predmetlarni hosil qilishga o'rganadilar.

Yopishtiriladigan detallar soni ham ko'payadi, masalan: uychani tasvirlashda faqat devori emas, balki eshik va derazalarni ham tasvirleydilar. Shakl va rang bilan ishlash ham rivojlanadi: to'rtburchak, kvadrat, doira, uchburchak, pushti rang, kulrang, havo rang va boshqalar. Bu guruhda qog'oz varag'ida to'g'ri mo'ljallashga o'rganadilar va quyidagi tushunchalar bilan tanishib boradilar. Masalan: orasida, chekkada, bir xil masofada va boshqalar.

O'rta guruhda tarbiyachi o'zining asosiy diqqatini bolalarni qaychi bilan ishlashga qaratadi. Yil davomida tarbiyachi bolalarni qirqishning turli usullari bilan tanishtiradi. Tarbiyachi qaychini to'g'ri ushlashga, qog'ozni to'g'ri ushlashga o'rgatib boradi. Yopishtirish malakasi esa mustahkamlanib boradi. Bu guruhda

asosiy vazifa bolalarni qirqish texnikasini egallab olishga qaratilgan bo'lib, tarbiyachi bolalarni predmetli dekorativ, mazmunli applikatsiyaga o'rgatib boradi.

Sodda predmedlardan murakkab predmetlarni tasvirlashga o'rgatiladi. Tarbiyachi bolalarni qaychi bilan ishlashga, uni to'g'ri ushlashga o'rgatib boradi. Bolalar albatta qaychi bilan ishlashni darhol o'zlashtira olmaydilar. Shuning uchun tarbiyachi qaychi bilan ishlashga o'rgatishda dastlab enli, ensiz kesmalar qirqishga o'rgatib, mashqlantiradi, har bir applikatsiya mashg'ulotlarining mavzu va mazmuni turlicha bo'lishi lozim. Masalan: dastlabki mashg'ulotlarda tarbiyachi bolalarga «do'kon» uchun chipta, cheklar qirqishni taklif etadi. Yoki masalan qirqilgan kesmalardan uycha, daraxt, panjara, narvon kabi predmetlarning oddiy ko'rinishi tasvir etishi mumkin. Bu esa bolalarni mashg'ulotga qiziqishini oshiradi va mashg'ulotni bir xil tarzda bo'lishini oldini oladi. Bir-ikkita mashg'ulotni o'tkazgach, keyingi mashg'ulotlarni bolalarni ijodiy faolligini o'stirish uchun boshqa predmetlarni tavsiya etish mumkin. Bolalarni o'zlari qirqib olgan rangli kesmachalardan turli xil predmedlarning ko'rinishini tasvir etadilar. Masalan: yulduzlar, bayroqchalar, gullar.

Keyingi applikatsiya mashg'ulotlarida bolalarni to'rtburchak, kvadratni dioganali bo'yicha, trapesiya va uchburchak hosil qilishga o'rgatiladi. Sharf, sochiqni kvadrat va uchburchaklar bilan bezaydilar, shuningdek, kvadrat-gilamcha, dastrumolcha, doirani ham bezaydilar. Tayyor siluetlar ham berish mumkin. Bolalar oval va doira shaklni hosil qilib qirqishga ancha qiynaladilar. Ular doiraviy shakldagi predmetlardan: tursa yiqilmas qo'g'irchoq, meva-sabzavotlar, piramida va boshqalarni qirqib yopishtiradilar. O'quv yili davomida bolalarga mazmunli applakatsiya ishlarini ham taklif etishi ham mumkin. Masalan: Bo'g'irsoq yo'ldan dumalab ketayapti, o'tloqdagi jo'jalar, qo'ziqorinlar va hokazo.

Bu guruhda bolalarni jamoa bo'lib ishlashga o'rgatamiz. Masalan: katta gilam yoki sabzavot mevalardan tashkil topgan vitrinani yoki havoda, osmonda samalyotlarni tasvir etishlari mumkin. Bundan tashqari bolalar o'z xohishlari bo'yicha xilma-xil applikatsiya ishlarini bajaradilar. Masalan: Onam uchun sovg'a, tayyor siluetni naqshlar bilan bezatish mumkin, fartuk, qo'lqop, shapkani qirqib

yopishtirish yoki bezatish mumkin. Tarbiyachi bu guruhda ham hilma-xil metod va usullardan foydalanadi. Muhim bo'lgan metodlardan biri informatsion-retseptiv hisoblanadi. Bu metod tasvirlash lozim bo'lgan predmetni har tomonlama ko'rib chiqish va tahlilini o'z ichiga oladi.

Tarbiyachi bu guruhda ko'proq bolalarning o'zlari tasvirlanayotgan predmeti haqida gapirib berishni, uning sifat, belgisini aniq aytib berishga, tasvirlash yo'llarini mustaqil bilishga o'rgatib boradi. Bolalar predmetining tasvirini tuzish orqali, o'sha predmet shaklini qirqishga, uning tuzilishini to'g'ri tasvirlashga, qisimlarning kattaligini to'g'ri berishga o'rganib boradilar. Bu guruhda qirqish birinchi marta kiritiladi. Shuning uchun diqqat-e'tiborni qaychini ushlashga, qirqish usullarini ko'rsatishga bog'liq bo'ladi.

Dastlabki mashg'ulotlarda tarbiyachi qaychi bilan qanday ishlash kerakligini ko'rsatib beradi (richagini ochib, yopishni qanday, qaerdan ushlashni ko'rsatib beradi). Qog'oz qirqishni bolalarga namoyish qilish orqali qaychini oldinga qanday qilib harakat qilishini ko'rsatadi. Bolalarni kvadratlardan doiraviy shakllar qirqishda ularning faqat burchaklarini qirqish kerakligini ko'rsatish kerak va qog'ozni qo'lda biroz harakat qildirish kerakligini namoyish qilib beradi. Bu usulni bajarishda bolalarga avval oq qog'oz, so'ng rangli qog'oz berish tavsiya etiladi. Tarbiyachi tanish bo'lgan qirqish usullarini birorta bolani chaqirib, bolalar uchun namoyish qilib berishni taklif etishi mumkin. Har bir harakatni tarbiyachi so'zi bilan tushuntirib borishi kerak. Agarda murakkab applikatsiyani tuzish kerak bo'lsa, tarbiyachi flanigrafdan o'sha narsani illyustrativ rasmlarini ko'rib chiqishni taklif etish mumkin. Masalan: qo'ziqorin, uning oyoqchasi va shapkachasi bor, oyoqchasi pastda, shapkasi yuqorida joylashgan. So'ng tarbiyachi bolalarga savollar beradi, obrazli so'zlardan foydalanadi, qo'l bilan shakl ko'rinishini tasvirlovchi harakatlarni bajarishlari mumkin. Shuningdek, tarbiyachi namuna ko'rsatishda foydalanadi. Namunadan predmetning o'zi topilmagan taqdirda foydalanish mumkin.

Mashg'ulotda eng muhim metodlardan biri yopishtirishni ko'rsatish va tushuntirish hisoblanadi. Yopishtirish jarayonini hamma bolalarga ko'rinadigan

qilib namoyish qilish lozim. Buning uchun doska yoki molbertdan foydalanish mumkin. Shuningdek, yopishtirish jarayonida ketma-ketlikni bolalar yaxshilab o'zlashtirib olishsa, uni bolalarning o'zlariga taklif etish mumkin yoki ko'rsatishni o'rniga, faqatgina og'zaki tushuntirish bilan kifoyalanib qolish mumkin. Bu yoshdagi bolalar bilan ishlashda o'yin usuldan keng foydalanish mumkin va lozim. Chunki bu usul bolalarni mashg'ulotga nisbatan qiziqishni uyg'otib, ularni faollashtiradi. Bu yoshdagi bolalar bilan ishlashda individual ishlash muhim rol o'ynaydi.

Tarbiyachi bir bolaga yopishtirishni ko'rsatsa, ikkinchisiga nimani qilish kerakligini tushuntirib beradi. Bolalar ishini ko'rib chiqish ham muhim metod va usullardan biri bo'lib hisoblanadi. Tarbiyachi bolalar ishini ko'rib chiqish va tahlil qilishda barcha bolalarning bajarish jarayonidagi ijobiy holatlarni aytib o'tishi, lozim bo'lsa ularni maqtashi lozim. Keyingi mashg'ulotlarda tarbiyachi bolalar ishini tahlil qilishda ishning ozoda bajarilganligi, rangning to'g'ri tanlanganligi va qog'ozda to'g'ri joylashtirilganligini hisobga olib tahlil qiladi va bolalarni ham shunga o'rgatib boradi. Masalan: bolalar tursa yiqilmas qog'irchoq'ini ichida chiroyli, singanlari va xafalari ham borligini aytishga o'rganadilar. Bunga tarbiyachi bolalarni yilning II-yarimidan boshlab o'rgatib boradi.

O'rta guruhda bolalar tayyor shakllardan applikasiya tuzish bilan birga o'zlari ham mustaqil qirqib yopishtiradilar. Naturani tahlil qilishda bolalarni diqqati faqatgina rang va shaklga tortilmay, balki qismlarning bichimi va soniga ham tortiladi. Masalan: tursa yiqilmas qog'irchoq katta, o'rtacha va ikki kichik sharchalardan iboratligini aniqlaydilar.

Murakkab topshiriqlarni bajarish jarayonida ularga material alohida beriladi. Masalan: uyni yopishtirish. Uyni devor, tom va oynaga mos bo'lgan bichimdagi rangli qog'ozlar beriladi. Bu guruhda naturani ko'rib chiqish namuni bilan birga olib borilishi shart emas. Namunani tahlilini o'zi yetarli bo'ladi. Namunani ko'rib chiqishda tarbiyachi bolalarning diqqatini uni yaxshilab ko'rib chiqishga tortib, quyidagi savollarni beradi: Predmet qanday shakllardan tuzilgan? Bu qanday shakl? Rangi qanday? va boshqalar.

Tarbiyachi predmetning qismlarini yoki naqsh elementlarini yopishtirish tartibini ko'rsatib beradi. Bu guruhda tarbiyachi faqatgina qismini ko'rsatib berishdan ham foydalanadi. Masalan: uyni yopishtirishda uni tomini qirqishi ko'rsatib beradi xolos, qolganini bolalarning o'zlari bajaradilar. Alohida ahamiyat qaychi bilan ishlashga beriladi. Tarbiyachi bolalarga qaychi bilan ishlash texnikasini ko'rsatib tushuntiradi. Qo'lni qaychining richagini qanday harakatlantirishini o'rgatadi. Qaychi bilan dastlabki mashqlarni yaxshisi 8-10 bola bilan o'tkazgan ma'qul, chunki ularni kuzatish va o'z vaqtida yordam ko'rsatish mumkin bo'ladi.

Mashg'ulotning oxirida tarbiyachi bolalar bilan birgalikda bajarilgan applikasiyani ko'rib chiqadi va bolalar bu guruh uchun mos texnik ko'nikmalarni egallaganliklarini tahlil qiladi. E'tiborni ma'lum bir predmetga o'xshashligi, shakllarning toza yopishtirilganligiga qaratadi. Tarbiyachi bolalarning tahliliga yakun yasab, bolalarni yaxshi ishlarga diqqatini jalb etadi.

Katta guruhda applikasiya qilishga o'rgatish. Katta guruhlarda ko'pincha mashg'ulotning ma'lum bir qismini ikki va undan ortiq bolalar bilan birga ishlaydigan jamoa ishi sifatida tashkil etish lozim. Bolalar birgalikda oldida turgan vazifani muhokama qiladilar, ish tartibini rejalashtirishadi, bir-birlariga yordam ko'rsatadilar. Applikasiya mashg'uloti shartli ravishda bolalarda ijodiy qobiliyatlarining o'sishga ta'sir ko'rsatadi.

Bola hayotining 5-yilida kuzatishlar, o'yin sensor tarbiyaning ta'siri ostida bolalarda predmetning rangi, shakli, kattaligi va boshqa sifatlari to'g'risida bilim va tasavvurlari shakllana boradi. Bu yoshga kelib bolalarda tasviriy o'quvi va texnik usullari mavjud bo'ladi, qo'l muskullari rivojlangan bo'lib, qaychi bilan qiladigan harakatlari ancha aniq va ishonchli bo'ladi, bu esa o'z-o'zidan applikasiyaga o'rgatishning ancha murakkab vazifalarini hal etishni taqozo etadi.

Applikasiya mashg'ulotlari jarayonida predmet to'g'risida xilma-xil ma'lumotlar berib boriladi. Bolalar xilma-xil shakllarni atashga, kvadrat, to'rtburchakni bir-biridan farq qilishga, ularning asosiy belgilarini to'g'ri atashga

o'rgatib boriladi. Shuningdek, bolalarga oval, doira, uchburchakni to'g'ri ajratishga, farq qilishni o'rgatadi.

Shunday qilib, bolalar faqat shakllar bilan emas, balki ranglar bilan tanishib boradilar. Masalan: och, to'q, yorqin ranglar va boshqalar. Bular orqali bolalar rangni sezishga, uni tanlay bilishga o'rganib boradilar. Applikatsiya jarayonida figuralarni bir-biri bilan taqqoslashga o'rganadilar, baland-past, keng-tor, qaliningichka kabi tushunchalarni egallab, tushunib boradilar. Qog'oz varag'ida mo'ljal olish bilan bog'liq bo'lgan tushunchalar, shuningdek, tepada, pastda, o'rtasida, ketma-ket tushunchalarini egallashga harakat qiladilar. Bu ishda bolalarni qaychi bilan qirqish usullariga o'rgatib borish davom ettiriladi. Bu bilan bolalar o'rta guruhda egallagan qirqish usullarini takrorlab, mustahkamlaydilar va yangi qirqish usullarini egallaydilar. Bular quyidagilar: qog'ozni 2 buklab bir xil shakllar qirqish usuli, simmetrik shakllarni bir necha marta buklab (garmoshka qilib tahlab) qirqishga o'rganadilar. Masalan: gullar, barglar va hokazo. Bu guruhda tarbiyachi bolalarning diqqatini doimo ishning sifatiga qaratib boradi. Chunki qirqish va yopishtirishning sifati butun bir ishning yoki applikatsiyaning sifatiga ta'sir etadi.

O'quv yilining boshida bolalar bilan doiraviy shakllarni qirqish ustida ishlanadi, chunki bolalar bu usulni o'rta guruhda yetarli darajada egallamagan bo'ladilar. Bolalar predmetlarni qismlarga bo'lib, qirqib yopishtirishni o'rgangach, ularning qirqishning ratsional usuli ya'ni garmoshka usulida qog'ozni buklab qirqishga o'rganadilar. Ammo yilning boshida albatta dumaloq shaklidagi predmetlarni qirqish ko'nikmalarini mustahkamlash maqsadida quyidagi mavzularda ishlar berishi mumkin. Masalan: kuzgi barglar, sabzavot, mevalar, qo'ziqorin va hokazo.

O'quv yili davomida bolalar predmetli applikatsiya ishlarini bajaradilar. Masalan: samolyot, raketa, mashina, trolleybus va hokazo. Qog'ozni garmoshka usulida buklab qirqishga turli hil predmetlarni taklif qilish mumkin. Masalan: bargli shoxcha, gullar, archa o'yinchoqlari. Shuningdek, dekorativ applikatsiya bo'yicha ham shar, sochiq, kvadrat, gilam, doira, tarelka va shuningdek tayyor siluettlarni zontik, choynak, fartuk kabilarni bezatishni taklif etish mumkin.

Bolalarni simmetrik figuralarni qirqishga o'rgatishda tarbiyachi simmetrik tuzilishga ega bo'lgan predmetlarni taklif etadi. Masalan: guldon, nok, kapalak, masxaraboz va hokazo.

Bolalar predmetli, dekorativ applikatsiyadan tashqari mazmunli applikatsiya ham bajaradilar. Masalan: quyonning bo'g'irsoq bilan uchrashuvi, qor bosgan uycha, qiz bayroq ushlab turibdi va hokazo. Katta guruhda bolalar o'z ixtiyorlari bilan ham applikatsiya ishlarini bajaradilar. Bolalar olgan bilim, malakalar asosida o'zlari mustaqil applikatsiya ishlarini bajaradilar. Applikatsiya mashg'ulotlarida bolalar birgalikda jamoaviy ishlarni bajaradilar. Gullar va afsonaviy qushlar tasvirlangan gilam, sevimli o'yinchoqlari va boshqalar.

Katta guruhda ham applikatsiya mashg'ulotida tasvirlash kerak bo'lgan predmetlarni tahlil qilishga katta o'rin ajratiladi va unda bolalarni savollar bilan faollashtirilsa, bolalarni mustaqilligini qo'proq ta'minlaydi. Tahlil jarayonida bolalar predmetning shakliga, rangiga, turli xil xususiyatlariga e'tibor berishi lozim. Xalq amaliy san'ati asarlarini ko'rib tahlil qilishga, bolalarga ranglar garmoniyasining go'zalligini sezishga, kompozitsiyaning mazmundorligini ochishga o'rgatiladi. Ayrim hollarda bu guruhda namunadan, ya'ni ishning yakunini namoyish qilishda foydalanish mumkin. Har bir qirqish usullarini ko'rsatib berishga maqsadga muvofiq bo'lmadi.

Tarbiyachi ko'proq bolalarning o'zlarini faollashtirib, bolalarning o'zlariga mustaqil ravishda qirqish yo'llarini, yopishtirish tartibini qidirib topishga undaydi. Agarda yangi qirqish yo'llari kiritiladigan bo'lsa, tarbiyachining o'zi qirqish yo'llarini ko'rsatib beradi. Masalan: qat-qat usulida qirqish, ayniqsa, simmetrik figuralarni qirqishda bolalar ancha qiynaladilar. Shuningdek, tarbiyachi ayrim predmetning qog'ozdagi tasviridan foydalanish mumkin (qo'l harakatlari bilan yurgizib chiqishi mumkin). Dastlab tarbiyachi «predmetning yarmi» deb tushuntirishi asosida bolalar usulni tushunib yetadilar. Bu guruhda bolalar qog'ozni qo'l bilan yirtib, mayda bo'lakchalardan foydalanib tasvirni hosil qilishga o'rganadilar. Tarbiyachi bolalarni mustaqil, ijodiy ishlashga o'rgatib, mazmundor applikatsiya yaratishga yo'naltirib boradi, chunki, tayyorlov guruhiga o'tgach

ularning applikasiya bo'limi ancha murakkablashadi. Ular qirqimning yangi usullarini egallay boshlaydilar. Bu usullari – bir necha marta buklangan qog'ozdan qirqish va siluet qirqish hisoblanadi. Shu bilan bu guruh bolalarni turli xil shakllarda dekorativ naqsh tuzishga va bir necha qismdan tuzilgan predmetlarni tuzishga hamda mazmunli applikasiya tuzishda predmetlarni joylashtirishga o'rganadilar. Shu bilan birga rang spektrining barcha ranglaridan foydalanishga o'rganadilar.

Siluet qirqish eng murakkab usullardan biridir. Siluet qirqish mashg'ulotlar jarayoniga kiritishda bola predmetning obrazini xotirasida tutib turishga, uning konstruksiyasi va proporsiyasini kuzatib turishga, qo'l harakati bilan hosil qilinayotgan shaklning yo'nalishga moslashishiga to'g'ri keladi. Shuning uchun bolalarni siluet qirqishga o'rgatishda sodda shakllardan, ya'ni baliqlar, sabzavot, mevalardan boshlash lozim.

Katta guruhda bolalarni applikasiya qilishga o'rgatishda quyidagi vazifalar turadi: Bolalarni to'g'ri harakat bo'ylab qirqish, dumaloq shakllarni va ikkiga buklangan qog'ozni qirqishga o'rgatiladi. Ular bir nechta qismdan tuzilgan predmetlarni hosil qilishga, geometrik va simetrik formalardan chiroyli dekorativ naqsh tuzishga o'rganadilar. Demak, bu guruhda asosiy vazifa qirqishning xilma-xil usullarini egallashdan iborat ekan. Oldin bu guruhda ham o'rta guruhdagi kabi mavzularda, faqat detallar soni ko'paytirilib qorbobo, qalpog'i boshida yoki qo'lida xaltasi bilan, samolyot esa qanotlarida yulduzi bilan va qorboboning yuz qismidan mayda detallarini: burun, ko'z va boshqalar.

Bu guruhda bolalar ba'zi shakllarni ikkiga buklangan qog'ozdan, shoxchasi barglari bilan qirqish ko'nikmalarini egallagan bo'ladilar. Bu usullarni ishlatilishi vaqtni ancha tejaydi va chiroyli mazmundagi kompozitsiyani tayyorlash imkonini beradi. Qog'ozni ikkiga buklab qirqish, bir-biriga simmetrik shakllarni qirqishni osonlashtiradi. Bu usuldan foydalanib bolalar vaza, barglar, sabzavot va mevalar shaklini qirqadilar.

Katta guruhda bolalar shakllarni qog'ozning uchini qo'li bilan tekislab, barmoqlarda qirqishga o'rganadilar. Katta guruh bolalari bilan amalga

oshiriladigan ish mazmuni bolalarda qirqish ko'nikma va malakasini rivojlantirishdir. Dekorativ applikasiya ishlarida esa bu guruhda faqatgina tayyor geometrik shakllar berilmay, balki xilma-xil o'simlik shakllaridan barg gullar va boshqa elementlar kiritiladi.

Tayyorlov guruhga o'tgach, ularning applikasiya bo'limi ancha murakkablashadi, ular qirqishning yangi usullarini egallay boshlaydilar. Bu usullar – bir necha marta buklangan qog'ozdan qirqish va siluet qirqish hisoblanadi. Shu bilan birga bu guruh bolalarini turli xil shakllarda dekorativ naqsh tuzishga va bir necha qismdan tuzilgan predmetlarni tuzishga hamda mazmunli applikasiya tuzishda predmetlarni joylashtirishga o'rganadilar. Shu bilan birga spektorning barcha ranglaridan foydalanishga o'rganadilar.

Siluet qirqish eng murakkab usullaridan biridir. Siluet qirqish jarayonida bola doimo tayyorlayotgan predmetining obrazini xotirasida tutib turishga va uning konstruksiyasi va proporsiyasini kuzatib turishga, qo'l harakatini hosil qilinayotgan shaklning yo'nalishiga moslashishga to'g'ri keladi. Shuning uchun bolalarni siluet qirqishga o'rgatishni sodda shakllaridan (baliqlar, sabzavot va mevalar)dan boshlash lozim.

Katta guruh bolalarini applikasiya qilishga o'rgatishda qirqimning turli usullarini egallash muhim ahamiyatga egadir. Bolalarning tasavvuriga asoslangan holda tarbiyachi bolalar bilan naturani, uning qismlari, tuzilishini tahlil qilib, alohida qismlarga ajratib ko'rsatadi. Agar bolalar predmetni birinchi marta tasvirlayotgan bo'lishsa namunadan foydalanishi mumkin. Uni tahlil qilishni bolalarning o'ziga topshirish lozim. Bolalar o'zlariga tanish predmetni bir necha detallari bilan tasvirlayotgan bo'lishsa, namuna o'rnini natura bilan almashtirish mumkin bo'ladi. Masalan: oddiy uyni emas, afsonaviy uyni yoki bayramga bezatilgan uyni.

Katta va tayyorlov guruhlarida bir necha namunalardan foydalanib ko'rsatish tavsiya etiladi. Chunki bu narsa bolalarning ijodiy faolligini tarbiyalaydi. Bu guruhda bolalar qog'ozni ingichka buklab simmetrik shakllar qirqishga o'rganadilar. Bu albatta qiyin usul, shuning uchun I.A.Gusakova bolalarni bu usul

bilan dastlab tanishtirishda qog'ozni buklab chizilgan kontur berishni tavsiya etadi. Bolalar bu usulni egallab olgach ularni qunt bilan chamalab qirqishga o'rgatiladi. Katta guruhda jamoa bo'lib applikatsiyalar bajariladi. Masalan: «Akvariumdagi baliqlar», «O'tloqdagi gullar», «Ko'chadagi uy va mashinalar». Har bir bola ishning qaysidir qismini bajaradi. Keyin har bir qism umumiy fonga birlashtiriladi. Tarbiyachi ishni bolalarni hoxishiga qarab taqsimlaydi. Ba'zi jamoa ishlarini bajarishda bolalar 4-5 ta bo'lib guruhchalarga birlashishadi.

Tayyorlov guruhida applikatsiya qilishga o'rgatish. Dasturda tayyorlov guruhi bolalari bilan mazmunli applikatsiyalarni bajarish ko'zda tutiladi. Ular ko'cha, akvarium kabi mavzularda, shuningdek, «Bo'g'irsoq» kabi ertaklarga illyustratsiyalar bajarishlari mumkin.

Tayyor shakllarni yopishtirish tayyorlov guruhida ham davom ettiriladi. Simmetrik shakllardan naqshlar tuzishda ularga turli bichim va rangdagi tayyor shakllar beriladi va bu guruhda ham katta guruhdagi kabi qog'ozni qo'l bilan yirtish usulidan foydalanish davom etadi.

Ikkinchi kichik guruhda bolalarni applikatsiya qilishga o'rgatishga ish uchun beriladigan materiallar va mashg'ulotni tashkil etish muhim ahamiyatga egadir. Materialning rangi bolalarni diqqatini o'ziga tortib ularni chalg'itadi. Shuning uchun dastlab mashg'ulotlarda material alohida paketlarda tushuntirilib bo'lgandan so'ng tarqatiladi. Tarbiyachi mavzuni tushuntirib bo'lgandan so'ng material tarqatilib, bolalar materialni topshiriqqa mos ravishda qog'oz varag'ida terib chiqadilar. Tarbiyachi dastlab elementlarni qo'yib yig'ilganligini tekshiradi, shundan keyingina bolalarga kley ishlatish uchun beriladi. Bu guruhda tarbiyachi bolalar bilan naturani kuzatishi namuna bilan birgalikda olib borishi kerak. Namunani ko'rayotgan jarayonida tarbiyachi shaklning rangini aniq atashi va barmog'i bilan uni ko'rsatib, shu shaklning xususiyatlarini bolaga aniq ko'rsatib beradi. Tarbiyachi tomonidan ishni bajarilishini ko'rsatib berilishi bolalarni turli malaka va o'quvini vujudga kelishida muhimdir. Shuningdek, tarbiyachi ish tartibini ham boshidan ko'rsatib beradi. Qanday shaklni oldi, qanday qilib quyib

kley surtdi va boshqalar. Tarbiyachi o'zining har bir harakatini so'z bilan birgalikda olib boradi.

Tayyorlov guruhda ishning dastur materialiga siluet qirqish usuli kiritiladi. Shuning uchun o'rgatish usullarining harakteri bir muncha o'zgaradi. Naturani tahlil qilishda tarbiyachi ularning diqqatini barmoq harakati orqali predmetni konturiga tortadi. Bunda harakatni qirqish qaysi qismdan boshlanadigan bo'lsa o'sha qismdan boshlash lozim. Bu guruhda bolalar endi predmet konturiga qandaydir detal qirqishga o'rganadilar (tipratikan ignalari bilan). Albatta bolalarga bu qiyin. Shuning uchun bu ishni bajarishda ikki etapdan foydalaniladi. Oldin tayyorlangan qog'ozdan umumiy kontur qirqiladi. So'ngra uning detallari, masalan: oyog'i yoki suzgichlari qirqiladi.

Ba'zi vaqtlarda siluet qirqish oldindan chizilgan kontur asosida qirqiladi. Bu narsa ko'proq murakkab o'simlik elementlaridan dekorativ shakllar tuzishda qo'llaniladi. Bu guruhda qog'ozni ikkiga buklab qirqishning murakkabroq usuli bilan tanishtiriladi. Masalan: archa, odam, hayvon shakllari. Yana bu guruhda qirqishning murakkab usuli – qog'ozni bir necha marta buklash orqali qirqishga o'rgatish usuli o'rgatiladi. Bu usul salfetka, qor parchalari hosil qilishda qo'llaniladi. Tarbiyachi bolalarga qog'ozni qanday buklash kerakligini, qirqish yo'llarini ko'rsatib beradi. Bu usuldan bolalar keyin dekorativ applikasiya mashg'ulotlarida foydalanadilar.

Bu guruhda mazmunli applikasiya qilish davom ettiriladi. Bunda bolalarni shakllarni to'g'ri joylashtirib, yopishtirishga o'rgatadilar. Oldin umumiy fon, keyin uzoqda joylashgan, so'ngra o'rtada va oldinda joylashgan predmetlar yopishtiriladi. Tayyorlov guruhda applikasiya jamoa ishi sifatida berilishi mumkin. Masalan: «Egri va to'g'ri» ertagida bolalar 4 tadan bo'lib, har bir guruh shu ertakdan ma'lum bir ko'rinishni bajarishlari mumkin. Bolalar shu ko'rinish elementlarini qirqib, joylashtirib qurganlaridan so'ng uni qanday ketma-ketlikda yopishtirish kerakligini aniqlaydilar. Biri yelim surtadi, ikkinchisi uni joylashtiradi, uchinchisi latta bilan mahkam yopishtiradi. Bu ish bolalarni o'rtoqlik, jamoatchilik ruhida tarbiyalashda katta qimmatga egadir.

Maktabgacha ta'lim muassasasining hamma guruhlarida ixtiyoriy applikasiya mashg'ulotlari o'tkaziladi. Lekin o'rta guruh bolalariga o'ylagan mavzulari asosida tayyor shakllar beriladi. Katta guruhlarda o'zlari o'ylagan mazmunlari asosida qirqadilar. 6-7 yoshdagi bolalar oldindan qiladigan ishlari mazmunini eskizda oddiy qalam bilan chizib olishi, keyin esa shu eskizning detallarini applikasiya qilishlari mumkin.

Demak, tayyorlov guruhida applikasiya mashg'ulotida quyidagi texnik malakalarni o'zlashtirib, maktabga chiqadilar:

1. Yelimlash usuli: mo'yqalamga ozgina yelim olish, salfetka yordamida yelimlash (chetidan chiqqan yelimni salfetkaga shimdirish)
2. Qaychidan foydalanish usuli:
 - geometrik shakl qirqish, kvadratni qiya qirqib uchburchak hosil qilish, to'rtburchakni o'rtasidan qirqib kvadrat kabi shakllar hosil qilish
 - kontur asosida qirqish. Bola nimani tasvirini qirqmoqchi bo'lsa, tarbiyachi qalin chiziq bilan konturni chizib beradi. Bolalar qaychini kontur bo'ylab yurgazadilar.
 - ikki buklab qirqish (simmetrik)
 - bir necha marotaba buklab qirqish (yulduzcha, gul, qor parchasi)
 - ko'z bilan chamalab qirqish (siluet)
 - garmoshka usulida taxlab qirqish. Bu usuldan dekorativ applikasiyada bezakdan bir yo'la bir nechta hosil qilish uchun ko'proq foydalaniladi

**8. MAKTABGACHA TA'LIM
MUASSASALARIDA QURISH-
YASASH**

Maktabgacha ta'lim muassasasida bolalarni qurilish materiallari yordamida o'yin va mashg'ulotlar o'tkazishning ahamiyati katta. Yosh avlodni har tomonlama tarbiyalashda maktabgacha ta'lim muassasasida qurilish materiallari yordamida o'tkaziladigan o'yin va mashg'ulotlar katta o'rin egallaydi. Bolalarning qurilish o'yinlari rollarga bo'linib, o'ynaladigan o'yinlarning ajralmas bir qismi hisoblanadi. Qurilish o'yinlarida ham bolalar tevarak-atrofdagi narsalarni, kattalarning faoliyatlarini aks ettiradilar. Qurilish o'yinlarining mazmunini bolalarning o'zlari yaratadilar. Bolalar ko'pincha kattalarning qurilishdagi faoliyatlariga taqlid qilib, «Quruvchi-ishchi» rolini bajaradilar.

Bolalarning qurilish o'yinlari qiziqarli ijodiy faoliyatdir. Ular o'z o'yinlarida qurilishlarni transport harakati, kattalarning mehnati haqidagi taassurotlarini aks ettiradilar. Bunday o'yinlar bolalarda tashabbuskorlikni uyg'otishga, ularni fikr yuritish va harakat faoliyatlarini faollashtirishga keng imkon yaratadi. Mashg'ulot va o'yin vaqtida bolalar bir-birlari bilan turlicha munosabatda bo'ladilar. Ular rollarni o'zaro bo'lishib oladilar, ishlarni bajarishda bir birlariga yordam beradilar va maslahatlashadilar. Qurilish o'yinlarida harakat elementlari ko'p bo'lib, u bolalarning harakat qilishga nisbatan bo'lgan talablarini qondirishga yordam beradi. Bola biror narsani qura boshlaganda qurilish materiallarini tegishli joyga olib boradi, ularni stol yoki pol ustiga joylashtiradi, engashadi, bu vaqtda uning qo'llari faol harakat qiladi, ya'ni ma'lum miqdorda jismoniy kuch sarflaydi. Mayda qurilish materiallari bilan o'ynaganda qo'lning mayda muskullari yaxshi rivojlanadi. Qurilish o'yinlarini o'ynash natijasida bolalarning kuzatuvchanligi ortadi, texnikaga bo'lgan qiziqishlari o'sib boradi. Bundan tashqari ular o'yin jarayonida oddiy geometrik shakllarning tuzilishi bilan ham tanishadilar. Qurilish o'yinlarining tarbiyaviy ta'siri bolalar aks ettiradigan hodisa va narsalarning g'oyaviy mazmunida o'z aksini topadi.

Maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalarda tafakkurning tahlil va sintez, taqqoslay bilish kabi malakalari hali sust rivojlangan bo'ladi. Qurilish materiallari yordamida o'tkaziladigan o'yinlar esa bolalarning tafakkurini, ijodiy qobiliyatini o'stiradi. Tarbiyachining ko'rsatgan narsasini esda saqlab qolish va uni qayta esga

solish bolalarni narsalarni bir-biriga solishtirishga, tahlil va sintez qilishga, o'xshashini topib qo'yishga va farqini ajrata bilishga majbur qiladi va qurilishdagi vazifalarni pala-partish bajarmaslikka, tasodifiy xulosa bilan qoniqib qolmay, balki maqsadga muvofiq yo'l tutishga o'rgatadi. Bolalar bilimni tizimli ravishda qurilish o'yinlari faqat tevarak-atrofni bilib olish vositasigina bo'lib qolmay, balki axloqiy sifatlarni tarbiyalovchi vosita ekanligi tushuntirib boriladi. Bolalar doimo atrofda qurilayotgan yangi turar joylarni, maktablar, maktabgacha ta'lim muassasalari, magazinlarni kuzatib boradilar. Bolalar bevosita kuzatayotgan qurilishdagi aniq misollar bolalarning o'zbek xalqi o'z mehnatini qanchalik sevishini tushunishlariga yordam beradi. Qurilish o'yinlari orqali tarbiyachi bolalarda mehnatevarlik, mustaqillik, o'z ishiga javobgarlikni hissini tarbiyalab borishga harakat qiladi.

Bolalar jamoasini to'g'ri tashkil etishda qurilish materiallari bilan o'tkaziladigan o'yin va mashg'ulotlar katta ahamiyatga ega. Qurilish materiallari bilan o'tkaziladigan o'yin va mashg'ulotlar bolalarni maktabga tayyorlash ishini amalga oshirishda ham yordam beradi. Bu o'yin va mashg'ulotlar jarayonida bolalarda diqqatni bir joyga to'plash, oldiga qo'ygan maqsadga chidam va sabot bilan erishish, olgan bilimi va malakasi asosida ijodiy tashabbuskorlik ko'rsatish xususiyatlari shakllanib boradi.

Qurilish haqidagi asosiy bilimni bolalar qurish-yasash mashg'ulotida egallaydilar. Ana shu mashg'ulotlarda ular narsalarning elementar ko'rinishlarini, qurilish detallaridan maqsadga muvofiq foydalana olishni o'rganadilar va qurilishni badiiy jihatdan bezashning oddiy usullarini o'zlashtirib oladilar. Maktabgacha tarbiya yoshidagi kichik bolalar qurish-yasashga bir necha bor urinadilar, ular faqat qurilish to'plamlaridagi materiallarni yapaloq tomoni bilan qo'yib terib chiqadilar yoki bir-birining ustiga qo'yadilar. Tarbiyachi bolalarni har xil narsalar qurishga o'rgatishi kichik yoshdagi bolalarning qurilish o'yinlarida u o'z aksini topadi.

Qurilish materiallari bilan o'tkaziladigan o'yin va mashg'ulotlar uchun zaruriy sharoitlar. Bolalar qurish texnikasini yaxshi o'zlashtirib olishlari uchun

guruhlarda zarur shart-sharoitlarni yaratish lozim. Buning uchun avvalo guruhda yetarli miqdorda qurilish materiallari bo'lishi, ya'ni hamma bolalar bir vaqtda yoki hech bo'lmaganda yarim guruh bolalar mashg'ul bo'la oladigan darajada material bo'lishi zarur. Namunaga qarab qurish mashg'ulotida ham bolalarni materialdan cheklab qo'ymay, balki har kimga keragini taqsimlab berish lozim. Har doim zarur bo'lgan materialni olib ishlata bilishni o'rgansinlar. Bolalar qurish-yasash malakalarini endigina egallay boshlaganlarida, ya'ni ikkinchi kichik guruhdan boshlab qurish mashg'ulotlarini o'tishga ruxsat beriladi. Mashg'ulotlarda qurish-yasashga o'rgatish uchun stol ustida o'ynaladigan qurilish to'plamidan foydalangan ma'qul, chunki bu qurilish materiallari bir vaqtning o'zida ko'pchilik bolalar foydalanishi mumkin bo'ladi.

Bolalar 1,5-2 yoshdan qurish-yasash mashg'ulotiga jalb qilinadi. Tarbiyachi yirik qurilish ashyolaridan, g'ishtchalardan, g'olachalardan foydalanib yo'l quradilar. Mashg'ulot bu yoshda guruhchalar bilan o'tiladi. 1-guruh bilan tarbiyachi shug'ullanayotgan bo'lsa, 2-guruhga tarbiyachi yordamchisi qarab turadi. Ualr o'yinchoq o'ynab turishlari mumkin. Keyin almashadilar. Bu yoshda bolalarni mashg'ulotlar o'yin tariqaida o'tiladi. Bolalar "G'ishtni olib kel", "Olib borib qo'y", "Yonma-yon qo'y", "Orqasiga qo'y", "Ketma-ket qo'y" kabi iboralarni tushunishga, ayta olishga va bajarishga o'rgatib boriladi. Masalan: Lolaxonga yo'l quramiz. Mashinamizga garaj quramiz.

Bolalar tarbiyachiga g'ishtchalarni olib kelishadi, qo'yishadi, ketma-ket qo'yishgandan keyin g'isht ustidan mashina o'yinchog'ini yurgazamiz, deb o'yin o'ynab bo'lgandan keyin har bir bola o'yinchoqlarni joyiga olib borib qo'yishi kerak. Olib yasashga, keyin joyiga qo'yishga, nima ish qilganini ayta olishga o'rgatiladi.

Yirik qurilish materiallaridan qurib o'ynash uchun maktabgacha ta'lim muassasasining uchastkasida foydalaniladi. Bu materiallar bolalarni ko'pchilik bo'lib qurishga, o'ynashga o'rgatadi. Guruhdagi bolalarning hammasi qurish usullarini yaxshi o'zlashtirib olishlari uchun mashg'ulot vaqtida stollarni har xil joylashtirish mumkin. Qurilishni yakka tartibda bajarayotganda stollarni odatdagi

tartibda yoki P harfi shaklida terib qo'yish mumkin, agar bolalar bir qurilishni guruh bo'lib bajarsalar, 2-3 stolni birlashtirib qator qilib qo'yish kerak.

Mashg'ulot vaqtida bolalarga qurilishning eng zarur usullari ko'rsatiladi, shuning uchun mashg'ulot uzoq cho'zilmasligi, 10-12 daqiqadan oshmasligi kerak. Qurish-yasash mashg'ulotlarini o'quv yilining birinchi yarmida o'tkazish maqsadga muvofiqdir, ikkinchi yarmida esa o'yinlar bilan chegaralansa ham bo'ladi.

Bolalarga qurish-yasashning hamma usullarini ko'rsatish maqsadga muvofiq. Masalan: qurilishni qurishda qurish-yasashning hamma usullarini ko'rsatish va harakat bilan tushuntirish, tayyor qurilgan nus'hani ko'rsatish va unga kirgan elementlarni tahlil qilish. Namuna sifatida qurilish materiallaridan nimalar yasash mumkinligini ko'rsatuvchi tayyor qurilishdan foydalanish. Bolalar bino, inshootni qurishni bilib olishlari uchun (baland poydevorning ustini qanday bekitish, bir detalni qanday qilib boshqasi bilan almashtirish, tekislikni qanday kengaytirish va shu kabilar) qurilishning ayrim detallarini ko'rsatish. Tarbiyachi tomonidan bajarilayotgan qurilishning ayrim qismini davom ettirishni bolalarga taklif qilish. Quriladigan ob'ekt haqida tushuncha berish, masalan, qurilishning hajmini (katta-kichikligini) aniqlash, bunda qurilishning o'yinchoqlarga mos bo'lishini aytish. Bolalarni o'zlari ijod qilib qurishga o'rgatish uchun zarur sharoitlar va ashyolar bilan ta'minlash va boshqalar.

Qurish-yasash va uning bolalar tarbiyasida tutgan o'rni.

Qurish-yasash lotin tilidan olingan bo'lib, turli predmetlarni, qism va elementlarni ma'lum bir holatga keltirish, degan ma'noni bildiradi. Bolalarni qurish-yasashida qurilish materiallaridan, qog'ozdan, karton, daraxt va boshqa materiallardan turli xil o'yinchoqlar yasash o'rgatiladi. O'z harakteriga ko'ra bolalar qurish-yasashi ko'pincha tasviriy faoliyat va o'yin faoliyati bilan o'xshashdir, bu tevarak-atrofdan aks etadi. Bolalarning yasagan narsalari asosan amaliyotda ishlatiladi. Masalan: o'yinlar, archani yasatish uchun, onalarga sovg'a uchun.

Qurish-yasash faoliyati – amaliy faoliyat bo‘lib, oldindan belgilangan, biror maqsadga qaratilgan haqqoniy voqelikdir. Qurish-yasash faoliyatiga o‘rgatish jarayonida bolalarda aqliy, axloqiy, estetik va mehnat tarbiyasi yanada shakllanib boradi, hamda ularda tevarak-atrofdagi predmetlarni tahlil qilish ko‘nikmasi, mustaqil fikrlash, badiiy did, shaxsning irodaviy sifatlaridan (maqsadga intilish, qat‘iylik va hokazo) tarkib topa boshlaydi, bularni barchasi bolalarni maktabda o‘qishga tayyorlaydi.

Qurish-yasash materiallarining turlari. Maktabgacha tarbiya muassasalarida bolalarga qurish-yasash faoliyatini o‘rgatishda qurilish materiali, konstruktor, qog‘ozdan, tabiat, tashlandiq materiallaridan va boshqalardan foydalaniladi. Materialni turi qurish-yasash turini aniqlab beradi.

Qurilish materiali – mayda va yirik geometrik figuralardan (kub, silindr, prizma va hokazo) iborat. Mashg‘ulotlarda qurilish materiallaridan turli xil mayda to‘plamlardan foydalaniladi: M.P.Agapovning № 2, 3, 4, 5, 6, 7. Mazmunli to‘plamlar: «Kosmodrom», «Temir yo‘l vokzali» va boshqalar. Mashg‘ulot paytida materiallar ko‘p bo‘lishi kerak. Tarbiyachi qurilish materiallaridan qurish-yasash faoliyatini tashkil etayotganda odam, hayvon, o‘simlik va transportni ifodalovchi mayda o‘yinchoqlarni tanlashi maqsadga muvofiqdir.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar tevarak-atrofdagi aniq narsalarni, ya‘ni quyon uchun uy, mashinalar va yo‘lovchilar uchun ko‘prik yasaydilar. O‘yinchoqlarni qurish-yasashda ishlatish katta ahamiyatga ega, bu o‘yin faoliyatini rivojlanishiga katta ta‘sir ko‘rsatadi. Qurilish materiallari ma‘lum bir shkaflarda, tartib bilan saqlanadi.

Konstruktorlar. Katta maktabgacha yoshdagi bolalar mashg‘ulotdan tashqari konstruktorlar (taxtali, plastmassa, metall va keramika)dan foydalanadilar. Bu to‘plamlar orqali turli konstruksiyalar yasash mumkin. Tarbiyachi rahbarligida bolalar oddiy birlashtirish usulidan suratlar bo‘yicha turli xil harakatli konstruksiyalar yasaydilar. Asosiy diqqat bolalarni ma‘lum qismlarni birlashtirish malakalarini shakllantirishga qaratiladi. Bunda bolalarning qo‘l muskullari ishtirok etadi, bu yoshda qo‘l muskullari hali yaxshi rivojlanmagan bo‘ladi. Tarbiyachi

avval konstruktor yig'ishni metodik ko'rsatmalarini o'rgatadi. Tarbiyachi rahbarligida qurilish materiali va konstruktorlar bolalarga ketma-ket beriladi.

Katta maktabgacha yoshdagi bolalar mashg'ulotdan tashqari vaqtda turli xil konstruktorlardan: yog'ochli, platmassali va metaldan tayyorlangan konstruktorlardan foydalanadilar. Bu to'plamlar yordamida detallarning joylashtirilishi ancha murakkab bo'lgan qurilmalar yasaydilar. Tarbiyachi rahbarligi ostida bolalar yangi birlashtirish yo'llarini va turli xil harakterdagi konstruksiyalarni rasmga, chizmaga qarab yaratishga o'rganadilar.

Bu ishlarni bolalarga taklif etishdan oldin, tarbiyachining o'zi bu konstruktorlar, ularga berilgan metodik ko'rsatmalar bilan yaxshilab tanishib, o'rganib chiqishi zarur. Bolalarga qurilish materiallari va konstruktorlar to'plamining hammasi birdaniga berilmaydi, balki asta-sekin, ketma-ket bolalarning o'zlashtirishlariga qarab beriladi.

Kichik guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning vazifalari.

Bolalarga qurilish materiali – kubik, g'ishtcha, turli xil shakldagi formalar bilan, ularning qanday holatda joylashganligi (g'ishtcha yotibdi, turibdi) bilan tanishtiriladi. Bundan tashqari kubiklarni gorizontal holda joylashtirish, bir-birini ustiga qo'yish, darvoza, uycha qurish kabilar ham o'rgatiladi. Tarbiyachi qurilmalar va tevarak olamdagi tanish predmetlar o'rtasidagi o'xshashlikni topishni bolalardan so'raydi.

Bolalarga asosiy qurilish materiallarini (kubik, g'ishtcha, plastilin) farqlash bilan birga ularni nomini aytish, katta, kichik, uzun, qisqa, baland, past kabi so'zlarni ma'nosini tushunib aytish, g'ishtchalarni orasini teng masofada joylashtirish kerakligi tushuntiriladi.

Kichik guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning mazmuni.

Bolalarga 8-10 xil qurilmalarni qurishga o'rgatiladi: mebel (stol, stul, divan, krovat), zinapoya, ko'prik, uycha, tramvay. Birinchi mashg'ulotlarda bolalar oldingi guruhlarda yasalgan qurish-yasash ishlarini qaytaradilar, so'ng bolalar mebel quradilar. Avval bolalar alohida predmetlarni turli variantlarda, so'ng 2-3 qurilmalarni birdaniga qurishni o'rganadilar (stol va stul, divan va hokazo).

Keyingi mashg'ulotda bolalar katta uy quradilar, 3-4 kubiklardan, so'ng 6 kubik yoki g'ishtchadan zinapoya quradilar. Ishning keyingi etapi – 2ta kichik prizmadan ko'prik qurish.

Dastlabki mashg'ulotlar ikkinchi kichik guruhda g'ishtchalarni bir tekisda yo'lakcha qilib terib chiqish malakalarini rivojlantirish, mustahkamlashga qaratiladi. Bolalar qisqa yo'lka, keng yo'lkalar quradilar. Keyinchalik tramvay yo'li qurishni bolalardan talab qilish mumkin. Bu mashg'ulotlarning asosiy maqsadi – bolalarga g'ishtchalarni bir tekislikda joylashtirishga va uzun-qisqa, tor-keng kabi tushunchalarini o'rgatish. Keyingi mashg'ulotlarda bolalar g'ishtchalarni vertikal holda joylashtirishni o'rganadilar. Shundan keyin tarbiyachi bolalarga darvozani turli variantda yasashni o'rgatadi (g'ishtchalardan, kubik, plastilindan), bularni bolalar ma'lum ketma-ketlikka asoslangan holda bajaradilar. Tor-keng, baland-past tushunchalari darvoza qurish jarayonida bolalarga tushuntirib boriladi: keng darvoza – yuk mashinasi uchun, tor esa – yengil mashina uchun, baland darvoza – katta qo'g'irchoq uchun, past esa – kichik qo'g'irchoq uchun mo'ljallangan.

Bolalarga bir necha mashg'ulot davomida mavzuli ravishda uychani yangi konstruksiyasi berib boriladi. Tarbiyachi har gal yangi konstruksiyani oldingi konstruksiya bilan solishtiradi, ular o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarini topadi. Bolalarni namunaga qarab uychani qurish malakasi hosil bo'lganligini tekshirish uchun, namunani o'zlari mustaqil tarzda qurib berishlarini tarbiyachi iltimos qiladi. Masalan: tarbiyachi boladan namunada qurilgan uychani, faqat baland qilib qurib berishni so'raydi. Masalaning bu turi bolalarda aqliy faollikni yanada oshiradi.

Birinchi kichik guruhda tarbiyachi dastavval bolalarni qurilish materiallari – kub, g'isht bilan ularning shakli, katta-kichikligi, tekis stol yuzasida turlicha joylanishi (ya'ni, g'isht yotibdi, g'isht turibdi) va uning mustahkamligi, holatiga bog'liq ekanligi bilan tanishtirib boradi. G'ishtlarni ketma-ket gorizontallikda joylashtirib (poezd, yo'lkacha) bir-biri ustiga qo'yish orqali oddiy to'siqlar (darvozalar, uylarni) qurishga o'rgatib boriladi. Tarbiyachi bolalarni o'z

qurilmalari bilan hayotdagi tanish predmetlar o'rtasidagi o'xshashlikni topishga, aniqlashga o'rgatib boradi.

Kichik guruhda bolalarni faqatgina qurilish detallari (kub, g'isht, plastina) ni bilishga farq qilishga ularni to'g'ri atashga o'rgatib boriladi. Masalan: katta-kichik, uzun-qisqa, past-baland g'ishtlarni bir biridan bir xil masofada doira, to'g'ri to'rtburchak bo'ylab (panjara) ularni ensiz tomoni bilan qo'yib chiqishga o'rgatib boriladi.

Kichik guruhda bolalarni 8-10 hildagi oddiy bo'lgan qurilmalarni (stol, stul, divan, krovat, minoracha, ko'prikcha, uycha, tramvay) qurishga o'rgatiladi. Dastlabki mashg'ulotlarda bolalar oldingi guruhda bajarilgan qurilmalarni qaytatdan quradilar, so'ng mebel qurishga o'rganadilar. Oldin bu predmetlar alohida turli xil variantlarda quriladi, so'ng bolalarga birato'lasiga ikkita qurilmalarni qurish taklif etiladi (stol, stullar, stol va divanlar). Bu qurilmalar bilan bolalar o'yin o'ynashlari uchun turli xil qo'g'irchoqlar, idishlar beriladi.

Keyingi mashg'ulotlarda bolalar uycha qurishlar uchun 3-4ta kubikdan bir-birining ustiga qo'yish va 3 yoqli prizma bilan ustini qoplash orqali quradilar. So'ng kubikdan yoki g'ishtdan yuqoriga tahlash orqali narvoncha quradilar. Bolalar bu qurilmalarni qurish yo'llarini o'zlashtirib olishgach, ular tarbiyachining so'zi orqali 2 ta kubikdan plastinalar va ikki kichik uch yoqli prizma yordamida ko'prikni qurishga o'rganadilar. Tarbiyachi bolalarni bog'cha uchastkasida va guruh hovlisida mashg'ulot jarayonida o'rgangan qurilmalarni ko'rib, ular bilan o'yinlar o'ynashga nisbatan qiziqish uyg'otish kerak. Bolalar keng va tor yo'lkachalarni, g'ishtlarni qatorasiga tekislikda joylashtirish orqali quradilar. Keyinchalik tramvay uchun har bir bola kalta yo'lkachani, hammasi bir bo'lib tramvay yo'lini quradilar. Bu mashg'ulotlardan maqsad bolalarni g'ishtchalarni tartibli qilib bir-biriga ulashga yoki birlashtirishga ularning fazoviy belgilarini to'g'ri atashga (uzun-qisqa, keng-tor) o'rganadilar.

Keyingi 2-3 ta mashg'ulotlarda bolalar g'ishtlarni bir-biriga zich yoki ma'lum bir oraliqda vertikal joylashtirishni o'rganadilar. Bunda g'ishtlarni uzunasiga yoki

ensiz qisqa tomoni bilan joylashtirishga o'rganadilar. Masalan: shu maqsadda bolalar o'z hayvonlari o'rdakcha, kuchukcha uchun panjaralar quradilar.

Keyingi mashg'ulotlarda bolalar darvozalarning turli variantlari bilan tanishadilar. Bularni kub va plastinalardan quradilar. Tarbiyachi bolalarni keng va tor haqidagi tushunchalarni egallashlari uchun, yuk mashinasi uchun keng darvoza, yengil mashina uchun tor darvozalar qurishni taklif etadi. Bitta qurilma detalini o'zgartirish orqali uning qurilish yo'llarini o'zgartirish mumkinligini bolalalarga tushuntirish maqsadida tarbiyachi bir nechta mashg'ulotlar uyushtiradi. Har bir mashg'ulot davomida qat'iy mavzu asosida yangi qurish konstruksiyasi bilan tanishtiriladi va uni eski konstruksiya bilan solishtirilib, ular orasidagi farq aniqlashtiriladi.

Bolalar tarbiyachining namunasiga qarab qurishni o'zlashtirib olishgach, tarbiyachi bolalar oldiga namuna qo'yib, xuddi shunday uychani balandroq yoki uzunroq qilib qurishni taklif etishi mumkin. Mashg'ulot avvalida tarbiyachi shu konstruksiyani saqlab qolib, faqatgina uni uzunroq yoki balandroq qilib qurish yo'llarini oldindan tushuntirib beradi. Bu esa bolalarni aqliy faolligini o'sishga olib keladi.

Kichik guruhda bolalarni qurishga o'rgatishda kublar, g'ishtlar, plastina va uch yoqli prizmalar to'plamidan iborat qurilish materialidan foydalanadilar. Yil davomida tarbiyachi kichik guruhda bolalarni to'rtta, oltitaga bo'lib mashg'ulotlarni uyushtiradi. Asta-sekin kichik guruhchalar soni ko'paytiriladi, yilning ikkinchi yarmidan boshlab butun guruh bolalari bilan o'tkaziladi. Kichik guruh bolalarini qurishga o'rgatishda turli metodlardan foydalaniladi. Asosiy o'rinni informatsion retseptiv metod va reprodaktiv metod egallaydi. Bolalarni nimani qurish va qanday qurish kerakligi bilan tanishtiriladi. Shu maqsadda tarbiyachi qurish namunasidan qurish yo'llarini ko'rsatish va to'g'ri tushuntirish jarayoni foydalanadi. Bolalarni u yoki bu qurilmani qurishga o'rgatishdan oldin tarbiyachi bolalarni o'sha predmet, uning qismlari, ularning amaliy belgilari bilan tanishtirib boriladi. Masalan: tarbiyachi sayr vaqtida bolalar bilan sirpanchiqni kuzatadi, u ikki qismdan iborat: birinchi qism zinapoya, ya'ni bolalarning tepasiga

chiqishlari uchun, ikkinchi qismi esa tushishi uchun sirg'aluvchi qismi. Bundan maqsad, ko'rib chiqishlar, uyushtirishlar yordamida bolalar bu narsalarni o'z qurilmalarida ijobiy hal qilishlariga yordam beradi.

Tarbiyachi bolalarni qurishga o'rgatishda o'z namunalarini ko'rib tahlil qilib chiqadi. Oldin namuna yaxshilab ko'rib chiqiladi, butun bir holda, so'ng esa ularni qismma-qism ko'rib chiqiladi. Masalan: uycha devorlari, to'siqlari va tomi. So'ng ularning shakllari va bir-biriga nisbatan joylanishlari ko'rib chiqiladi. So'ng har bir qismning qaysi detallardan qurilganliklari ko'rib chiqiladi. Masalan: uychaning tomi, qatorma-qator qo'yilgan prizmalardan iborat va hokazo.

Namunani bunday tartibda ko'rib chiqish, qurilmani bunyod etishda qanday ketma-ketlikka rioya qilish lozimligini anglatib, bolalarning qurish-yasash jarayonini ancha osonlashtiradi. Tarbiyachi bolalarni qurish-yasashning texnik usullariga o'rgatishda, ularni o'zlari mustaqil ravishda harakat qilishlari uchun qurish-yasashning hilma-xil variantlaridan va uni qurishning turli yo'llaridan foydalanishga o'rgatib boriladi.

Bu vaqtda tarbiyachi reproduktiv va evristik metodlardan birgalikda foydalanadi yoki qo'llaydi. Har bir mashg'ulot ohirida tarbiyachi bolalarni o'zi qurgan ishlarini yoki qurilmalari bilan o'yin o'ynashlari uchun ikki-uch minut ajratib beradi. Bu esa bolalarda o'yin jarayoniga nisbatan qiziqishni uyg'otadi, unda foydalanadigan o'yinchoqlar esa bolalarni qurish-yasashga chalg'itmay, balki qurish-yasashga nisbatan qiziqish, xavas paydo qiladi. Tarbiyachi bolalarni qurilish materiallari detallari nomini faqatgina mashg'ulotlarda emas, balki mashg'ulotdan keyin ularni yig'ib qo'yish jarayonida ham amalga oshiradi. Masalan: qurilmalarni yig'ib terganda, oldin kublar, so'ng plastinalarni. Bolalar qurish-yasash jarayonida she'r, qo'shiqlardan, ertaklardan («Uch ayiq») foydalanadilar. Mazkur ertakdan uy jihozlarini qurishda foydalanish, bolalar qurilish ishlarini yana ham qiziqarli bo'lishiga olib keladi. Shuningdek, qurish-yasash jarayonida ba'zi bolalarga savollarni amaliy harakat orqali berish mumkin. Agarda ko'ngilli bolalar vazifani bajarishga qiynalsalar yoki bilmasa unda tarbiyachi qaytatdan tushuntirib beradi.

Tarbiyachi bolalar ishlarini tahlil qilishda toza va to'g'riligini ko'rsatib o'tilmay, balki barcha jarayon, ya'ni, namunani qanday ko'rib chiqishligi, material qanday tanlanganligi, ayrim harakatlar qanday bajarilganligi haqida gapirib o'tadi. Har bir mashg'ulotdan so'ng tarbiyachi bolalarga qurilmani qanday joy-joyiga tahlashni, qanday ish qo'yishni tizimli ravishda ko'rsatib beradi. Qurish-yasashning oddiy qurilmalarini yasashda bolalar texnik malakalarga ega bo'ladilar. Masalan: Darboza qurish (keng-tor, baland), mebel, o'yinchoqlarni kattaligiga qarab garaj qurish. Tarbiyachi garaj qurib ko'rsatishdan avval bolalarga mashinani katta-kichikligiga e'tibor berishni iltimos qiladi. Yuk mashinasi uchun katta garaj, yengil mashina uchun kichik garaj qurish kerak.

Keyingi mashg'ulotlarda bolalar tarbiyachini ko'rsatmasi va namunasi asosida ko'prik, trolleybus, tramvay, avtobus, yuk mashinasini qura boshlaydilar. Shunda bolalar silindr bilan, undan qurilmada qanday foydalanish kerakligi bilan tanishadilar. Har bir qurilmani o'rganish uchun bir nechta mashg'ulotlar o'tkaziladi. Dastlabki mashg'ulotlarda bolalar namuna bo'yicha, keyingilarida esa mustaqil qurishni o'rganadilar. Masalan: bolalar namuna bo'yicha ko'prik qurishni o'rganib bo'lganlaridan so'ng, ularga mustaqil tarzda baland, keng ko'prik qurish taklif etiladi. Bunda bolalar o'zlari qurilish materiali tanlab, ko'prikni konstruksiyasini o'ylab topadilar. Har bir mavzu, konstruksiya borgan sari murakkablashib boradi. Har bir mashg'ulot tarbiyachi rahbarligida olib boriladi, ba'zi bir variantlarni bolalar o'zlari mustaqil bajaradilar, shu orqali bolalarda mustaqil fikrlash malakasi rivojlanadi.

Yilning ikkinchi yarmida bolalar o'zi o'ylagan, istagan narsalarini yasashlari mumkin. Bundan maqsad hosil bo'lgan malakalarni mustahkamlash, mustaqil fikrlashga o'rgatish va o'ylagan narsalarini ijodlarida qo'llashga o'rgatish.

Kichik guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning metod va usullari.

Kichik guruhlarda kubiklar, g'ishtchalar, plastilin, prizmalardan foydalaniladi. Yil boshida tarbiyachi 4-6ta kichik bolalar guruhi tashkil qiladi. Sekin-asta guruhlar soni ko'payib boradi, yilning 2 yarmida esa mashg'ulotlar butun guruh bilan birgalikda olib boriladi. Kichik guruhda qurish-yasashga o'rgatishda

tarbiyachi turli metodlardan foydalanadi. Asosiy metodlar informatsion-retseptiv va reproduktiv metodlardir. Bolalarga nimani, qanday yasash kerakligini tushuntiriladi, tarbiyachi bolalarga namuna ko'rsatib, to'la tushuncha beradi. O'rgatishdan avval tarbiyachi tasvirlanadigan predmetni yaxlit o'zini, uning qismlarini bolalarga to'laligicha ko'rsatib tushuntiradi.

Bolalar predmetni kuzatishlari asosida o'z qurilmalarini quradilar. Masalan: tarbiyachi sayr vaqtida bolalarga avval zinapoyadan tepalikka ko'tarilib, so'ng sirpanib tushish kerakligini aytadi. Mashg'ulotni boshida namuna yaxlitligicha ko'rsatiladi. So'ng namunani qismlari, uning formasi qanday joylashganligi tushuntiriladi (uyning devori, tomonlari, tomi va hokazo). Tarbiyachining bunday tushuntirishi bolalar ishini ancha osonlashtiradi. Bolalar olgan bilimlari asosida o'z qurilmalarini mustaqil tarzda yasay olishlari kerak. Shuning uchun biror bir qurilmani turli xil variantlarda ko'rib ko'rsatish lozim. Har bir mashg'ulot yakunida tarbiyachi bolalarga bu qurilma bilan qanday o'ynash mumkinligini ko'rsatadi (2-3 daqiqa).

Bu paytda bolalarda o'yin faoliyatiga qiziqish uyg'onadi. Bu o'yin faoliyati bolalarni qurish-yasash jarayonidan chalg'itadi, lekin kichik guruhda bundan tez-tez foydalaniladi. O'yinchoq bolalarni qurishga undaydi. Bolalarga qurilish materiallari qismlari nomini yaxshi o'zlashtirish uchun tarbiyachi mashg'ulotdan keyin materiallarni (guruh) stolga birma bir qo'yib, ularni nomini aytadi.

Didaktik o'yinlar orqali ham bolalarga tushuncha berib boriladi. Qurish-yasash faoliyatini yanada qiziqarli o'tishi uchun tarbiyachi bolalar bilan ishlaganda ertak parchalari, topishmoq va she'rlardan keng foydalanishi lozim. Bu tarbiyachining mahoratiga bog'liq. Tarbiyachi qurish-yasash jarayonida bolalarni ishlarini to'g'ri bajarishlarini, materialdan to'g'ri foydalanishlarini kuzatib boradi. Agar tarbiyachi bolalarni biron bir xatolarini ko'rsa, u paytda qaytadan tushuntirib, ko'rsatib berishi lozim.

Bolalarni ish faoliyatini tahlil qilganda tarbiyachi faqatgina natijalarnigina emas, balki bolalar namunani qanday kuzatganliklari, materialni tanlab, bajara

olishlarini ham hisobga oladi. Mashg'ulot yakunida tarbiyachi bolalarga qurilish materiallarini yig'ib joyiga joylashni ham ko'rsatib beradi.

O'rta guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning vazifalari.

O'rta guruhda bolalarga tanish bo'lgan qismlarni (kubik, g'ishtcha, plastilin) nomlash bilan birga, uni bir-biridan farqlashga ham o'rgatiladi. Bolalar qurilmalarni mustaqil tahlil qilishni o'rganadilar: uning asosiy qismlarini ajratish, uni katta kichikligi, tuzilishini farqlash, narsalarni qanday joylashganligini o'rganadilar. Bolalar kichik guruhda tarbiyachini namunasi asosida ko'rgan bo'lsalar, o'rta guruhda esa mavzuni nomlanishi, o'zlari o'ylaganlari bo'yicha quradilar. Shuning uchun bolalar diqqati qurilmani oldindan rejalashtirib, unga kerakli bo'lgan formalarni tanlashga qaratiladi.

O'rta guruhda qurish-yasash predmetlarini farqlash, ularni xususiyati bilan tanishish, shu xususiyatiga asoslanib predmetlarni guruhlariga ajratishni o'rganadilar. Qurilmalarni qurish ishning ketma-ketligini rejalashtirishga bolalarni oldindan detallarni shakliga, katta-kichikligiga va mustahkamligiga qarab tanlashga o'rgatilib boriladi. Bularni qurish jarayonida bolalar silindr nomini to'g'ri aytishga, uni o'z o'rnida to'g'ri foydalanishga o'rganadilar. Bolalarning har bir konstruksiyasini o'zlashtirib olishlari uchun bir necha mashg'ulot o'tkaziladi. Birinchisida bolalar namunaga qarab qurishga o'rganadilar, keyingi mashg'ulotlarda esa bu namunani o'zlari mustaqil hal qilishga ya'ni konstruktiv masalani hal qilishga o'rganadilar. Masalan: bolalar namuna asosida ko'priq qurishni o'rganib olishgach (ko'prikning tayanch qismini, ko'priq qurilmalarini va mashinalar uchun plastik qismi, ya'ni tushuvchi qismini bilib olishgach, uni qurish uchun qanday detallardan foydalanish kerakligini), bolalarga shu usulda baland yoki keng ko'priq qurish tavsiya etiladi.

Keyinchalik, bolalar o'zlarida bor bo'lgan qurilish materiallaridan keng foydalanib, o'zlari yangi ko'priq konstruksiyasini o'ylab topadilar. Tarbiyachining rahbarligida bolalar bitta konstruksiyani bir necha murakkablashgan ko'rinishlarda qurishga o'rganadilar. Bu esa bolalarda qurishning turli yo'llari haqidagi tasavvurlarini shakllantiradi, fikrlash qobiliyatlarini o'stiradi. Yilning ikkinchi

yarmidan boshlab bolalarga yuqoridagi vazifalardan tashqari, o'z ixtiyorlari bo'yicha qurish-yasashlar beriladi. Bu ixtiyoriy qurish mashg'ulotlari davomida bolalar qurish bo'yicha olgan bilim va malakalari rivojlanadi, mustaqillik va tashabbuskorliklar o'sadi.

Bolalarda o'z maqsadlarini qurish-yasash ishlarida amalga oshirish shakllanadi. Mashg'ulotlarini uyushtirganda turli-tuman mayda o'yinchoqlardan (odamlar, hayvonlar, o'simliklar, transport) foydalanadilar. Bu esa bolalar qurilish o'yinlarini yanada boyitadi, uni maqsad sari yo'naltiradi va o'yin faoliyatlarini yanada rivojlanishiga olib keladi. Qurilish materiallari alohida-alohida bo'lakchalarga yoki bo'limlarga ajratilgan shkaflarda saqlanishi mumkin. Har bir qurilish materiallarining turi bir-biridan tuzilishiga ya'ni shakliga qarab alohida saqlanadi, bolalar o'zlari tezda va osonlikcha kerakli qurilish materiallarini ajratib oladilar va har bir shaklni tezroq o'zlashtirib olishlariga yordam beradi.

Yilning ikkinchi yarmidan "Shaharcha" mazmunli to'plamidan foydalaniladi, bu to'plam prizma, kubik va daraxt siluetlaridan iborat.

O'rta guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning metod va usullari.

O'rta guruhda asosan informatsion-retseptiv metoddan foydalaniladi. Tarbiyachi bolalarga yangi bilim berayotganda, bolalarga illyustratsiyani ko'rsatib, uning asosiy qismlarini ajratib ko'rsatadi. Namunani kuzatish paytida tarbiyachi bolalarga ular o'rtasidagi farq, o'xshashlikni tushuntirib beradi. Bolalarni tahlil qilishga jalb qilish lozim, qurilma nimadan iborat, uning qismlari qaysi detallardan iboratligi so'raladi. Tarbiyachi agar bolalar xato qilsa to'g'rilaydi, qiynalsa yo'llanma beradi. Tarbiyachi bolalarga ko'prik konstruksiyasini o'ylab topish vazifasini berayotganda bolalar bilan qisqa suhbat o'tkazadi: ko'prikni asosiy qismlari nimadan iboratligi eslatib o'tiladi. Mavjud materialdan qurilma uchun kerakli bo'lgan detallarni tanlab olish taklif etiladi.

Qurish-yasash mashg'ulotida bolalarga tanish bo'lgan materiallar stol ustiga qo'yiladi, uni yoniga turli xil mayda o'yinchoqlar: qo'g'irchoq, hayvon, transport terib qo'yiladi. Mashg'ulotni boshida tarbiyachi bolalarni nima yasamoqchi ekanliklarini, kim uchun, qanday materialdan foydalanishlarini bilib oladi. Buning

uchun bolalar kerakli materialni tanlab olib, keyin qurishni boshlashlari lozim. Tarbiyachi bolalar ishini kuzatib, ularga yordam beradi, rag'batlantiradi. Bolalarni o'zlari o'ylab topgan qurilmalarni asosi tahlil qilinadi. Bolalarni qurish-yasashga o'rgatishda tarbiyachi tomonidan har bir bolaga berilgan vazifani mustaqil bajarishga imkoniyat beriladi.

Katta guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning vazifalari.

Katta guruhda predmetni tahlil qilish ularni harakterli belgilarini solishtirishga o'rgatib boriladi. Bu guruhda o'rgatish faoliyatining oddiy elementlari katta ahamiyatga ega; ya'ni vazifani tushunishi, uni mustaqil bajarishi. Bolalarga so'zlab berish orqali qurish-yasashga o'rgatadi. Tarbiyachi bolalarga o'z so'zlari orqali mavzuni rasm, illyustratsiyalar ko'rsatib tushuntirib beradi. Asosiy diqqat bolalarni o'z o'ylaganlari bo'yicha ishlashga qaratiladi. Bolalarda qurilmalarni mustahkam qurish, g'ishtchalardan ustuncha qurish kabi yangi malakalar shakllanadi. Jamoa qurilmalarini qurishda (hayvonot bog'i, ko'cha, Maktabgacha ta'lim muassasasi) bolalar bir birlari bilan birga bajaradi.

Yuqoridagi malakalarni bolalar turli qurilmalarni yasashda egallab boradilar. Ba'zi qismlarni almashtirib yasash uchun turli mavzular tanlanadi: uylar, transport, ko'prik. Bu paytda tarbiyachi mavzuni nomlashni bolalarga aytadi. Shundan so'ng tarbiyachi tayyor qurilmani bolalarga ko'rsatib, huddi shunday bajarishlari kerakligini iltimos qiladi. Bunday mashg'ulotlarda bolalar bor bo'lgan materiallardan mustaqil ravishda konstruktiv vazifalarni bajarishni o'rganadilar. Bolalarda oldindan quriladigan materialni tanlash malakasini shakllantirish qurish-yasash mashg'ulotlarida rivojlanadi.

Dastlabki mashg'ulotlarda bolalarga oddiy vazifa, ya'ni devorni namuna orqali qurish vazifasi beriladi. Tarbiyachi ustunchalarni qurish, so'ng g'ishtchalarni to'g'ri joylashtirishni ko'rsatadi. Keyingi mashg'ulotda esa bolalar 2ta uy quradilar. Bu vazifani namunasiz bajaradi. Vazifani shu tariqa berilishi va uning asta-sekin murakkablashtirib borish bolalarni keyingi bo'ladigan faoliyatga tayyorlab beradi. «Tepalik qurish» mashg'ulotida bolalar avval tarbiyachini namunasini ko'rib, tepalikni balandligini belgilab oladilar. Shundan so'ng bu

tepalikdan kaptokchani dumalatib ko'radilar. Tarbiyachi bolalarga tepalikni baland, pastlikka ko'ra koptokchalarni tez va sekin dumalatishni tushuntirib beradi. Bolalarga topshiriq beriladi, ya'ni baland tepalik va past tepalik qurish. Bu mashg'ulotdan bolalar koptokchani tez yoki sekin dumalatish tepalikni baland yoki pastligiga bog'liqligini aniqlaydilar, ya'ni baland tepalikdan koptok tez dumalaydi, past tepalikdan esa sekin dumalaydi. Bunday mashg'ulotlar bolalarni mustaqil fikrlash qobiliyatini o'stiradi.

Katta guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning metod va usullari.

Katta guruhlarda qurilish materiallaridan foydalanish mumkin. O'rgatishning asosiy metodlari – infarmatsion-retseptiv, tekshirish va evristik metodlar. Bolalar namuna orqali tasvirlaydilar, tarbiyachi tushintiradi, sayr jarayonida maqsadga qaratilgan kuzatishlar olib boriladi. Tarbiyachi bu metodlar yordamida bolalarda mustaqillikni rivojlantiradi. So'zlashuv usuli ham bolalarda faollik, mustaqillikni o'stiradi.

Tarbiyachi mavzu nomini aytib namunani ko'rsatadi (kema). Bolalar modelni kuzatib topshiriqni bajaradilar. Tarbiyachi esa oldindan bir qancha detallarni to'playdi va ularni bolalar oldinga qo'yadi. Topshiriqni bajarayotganda tarbiyachi bolalarga savollar berib, bolalarni mustaqil faoliyatga undaydi. Tarbiyachi bolalarga gapirib berishini o'rgatgandagina ular o'zlari o'ylaganlari bo'yicha qurilmalarni qurishlari mumkin. Qurilmalarni tahlil qilayotganda bir predmetni turlicha qilib qurish mumkinligi ko'rsatib o'tish kerak.

Maktabga tayyorlov guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning vazifalari. Tayyorlov guruhda bolalarga predmetni umumiy va individual xususiyatlarini ajratishga o'rgatiladi. Bolalar narsalarning qismlarini proporsiyasini, simmetriyasini aniq chamalashga, narsalarni chiroyli bezashni o'rganadilar. Bu yoshdagi bolalar oldindan ko'rmokchi bo'lgan narsalarini tassavur qilib, uni qanday tuzilishini gapirib bera olishlari kerak, buning uchun qanday materialni tanlab, ishni qanday bajarilishini bilishlari lozim. Tarbiyachi bolalarga kompleks narsalarni jamoa bo'lib qurishni, guruh bilan qurishni o'rgatib

boradi. Bolalar bundan tashqari mavzuni aniqlab, kerakli materiallar tanlash, birlari bilan maslahatlashib birga fikrlab qurishni o'rganadilar.

Tayyorlov guruh tarbiyalanuvchilari berilgan topshiriq bo'yicha, rasmlar orqali murakkab bo'lgan turli narsalarni yasaydilar. Qurish-yasash jarayonida predmetlar shakli orasida bog'liqlikni o'rganish, ularni qo'llanilishi alohida qismlarni katta-kichikligi, konstruksiyasini bolalar egallab boradilar.

Tayyorlov guruhda bolalarni transportning turlari bilan, binolar bilan tanishishtirish katta ahamiyatga ega. Tarbiyachi bolalarga binokorlar nima ish qilishlari haqida tushuncha beradi. Bolalar olgan bilimlarini o'z ishlarida qo'llaydilar. Tayyorlov guruhida bolalar predmet formasi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadilar. Tarbiyachi mashg'ulot o'tishdan avval bolalarni transportni turi bilan tanishtiradi. Bundan tashqari bolalar kemalarni turlari bilan ham tanishadilar: katta va kichik, yuk, harbiy, passajir kemalari. Tarbiyachi kemalarni turlarini solishtirib bolalarga tushuntiradi; uzun va ingichga asosga ega tez yurar kemalar, keng asosli yuk kemasi, passajir kemasi harbiy kemaga qaraganda keng bo'ladi. Birinchi mashg'ulotda bolalar harbiy kema, keyingisida passajir kemasini yasaydilar. Shu sxema asosida «shahar transporti» mavzusida mashg'ulot o'tkaziladi.

Kuzatish paytida bolalarda shahar transportining turli tumanligi haqida tasavvuri rivojlanadi. Tarbiyachi transportning har bir turini nima uchun qo'llanilishi ta'kidlab o'tadi. Keyinchalik bolalarda predmetning qo'llanishiga ko'ra konstruksiyasini ajratish, konstruksiyani va predmetning alohida qismlarining katta kichikligini aniqlash malakasi shakllanadi. Bu vazifani ko'prik qurish jarayonida hal qilish mumkin. Bolalar bir nechta konstruksiya bilan tanishadilar va quyidagi fikrga keladilar: qurilmalarning o'lchami ularning qo'llanilishi bo'yicha aniqlanadi. Kemalar qatnaydigan keng va chuqur daryoga baland va keng ko'prik quriladi. Ko'prikning tepa qismida transport va yo'lovchilar uchun yo'laklar quriladi. Birinchi mashg'ulotda tarbiyachi bolalarga yo'lovchilar uchun va transport uchun ko'prik qurishni taklif qiladi. Ikkinchi mashg'ulotda bolalar, ham yo'lovchi ham transport uchun umumiy ko'prik

quradilar. Uchinchi mashg'ulotda esa bolalarni o'zlari mustaqil konstruksiya o'ylab, uni nima uchun qo'llanilishini tushuntirib beradilar.

Tayyorlov guruhi bolalarida turli binolar haqida tushuncha bo'ladi: ko'p qavatli bino, teatr, vokzal, ertak-uychalar. Tarbiyachi asosan bolalar diqqatini qurilmalarini fazoviy joylashtirishga qaratadi. «Ko'cha, shahar maydonlarni qurish» mavzusini o'tishdan avval pedagog bolalarni shahar bo'ylab ekskursiyaga olib boradi va bolalar diqqatini shaharni qurilishi va estetik tuzilishiga qaratadi. Mashg'ulotda bolalarni guruhchalarga bo'lib, har bir guruhga biror bir maydon yoki ko'chani qurish topshiriladi. Bolalar turli binolarni qurayotganlarida ularda predmetning asosiy qismlarini va tanish bo'lgan geometrik shakllarni ajratish malakasi shakllanib boradi.

Kinoteatrga borishgandan so'ng bolalar tomoshabinlar zali va foyega kirish qismi kub, prizma, yarimdoira shakliga ega ekanligini ko'radilar va o'zlari kinoteatr qurganlarida shu narsalarga e'tibor beradilar. Tarbiyachi tomoshabinlar zali va foyeni qurilish usulini ko'rsatib beradi. Bolalar jamoa bo'lib birga turli mavzularda narsalar quradilar (ko'chalar, temir yo'llar, vokzal, hayvonot bog'lari, kinoteatrlar va hokazo).

Maktabga tayyorlov guruhlarida qurish-yasashga o'rgatishning metod va usullari. Tayyorlov guruh bolalari asosan qurish-yasashning quyidagi usulidan foydalanadilar, ya'ni tarbiyachining topshirig'i bo'yicha bola o'z tasavvuriga tayangan holda rasm, foto rasmlardan foydalanadi. Ko'pgina qurilma mavzusi beriladi. Katta guruhga qaraganda bu guruhga beriladigan shartlar murakkabdir. Namunalar ko'pincha rasm, foto rasm bo'lib, bu rasmda bolalar ishlamayotgan qurilish materialidan qurilgan qurilmalar aks etgan bo'ladi. Ba'zida tarbiyachini o'zi yasagan narsani namuna sifatida ko'rsatishi mumkin. Lekin bu usul bu yoshdagi bolalarga to'g'ri kelmaydi. Tarbiyachi topshiriqni tushintirayotganda kurish-yasashni yangi usulini qisman ko'rsatib o'tadi.

Tayyorlov guruhida ekskursiya va suhbatlar bolalarni qurish-yasash ob'ektlarini tasavvur qilishlariga yordam beradi. Har bir ekskursiya bolalarni keyingi mashg'ulotga tayyorgarligini oshirishga qaratilgan bo'lishi lozim. Shahar

bo‘ylab ekskursiyada tarbiyachi asosiy diqqatni maydon, ko‘chalarni tuzilishini, binolarni chiroyli qurilganligiga qaratadi. Biror bir maydonni tarbiyachi bolalar bilan fazoviy joylanishini, binolarni tahlil qiladi. Mashg‘ulotda esa topshiriqni tushuntirib, bolalar bilimini faollashtiradi. Mashg‘ulot boshida o‘tkaziladigan suhbatlar – bolalar bilimini faollashtiradi. Tarbiyachi ko‘prik qurayotganida bolalarga ko‘priklar har xil bo‘lishini eslatib o‘tadi, ya’ni, yo‘lovchilar va transport uchun qurilgan ko‘priklar.

Mashg‘ulotni boshida, kinoteatr qurishda tarbiyachi suhbatida binoning asosiy qismi tomoshabinlar zali, foyeni ajratadi, uning asosiy shakli, fazoviy joylanishini aniqlaydi. Agar mashg‘ulot boshqa bo‘lsa – tarbiyachi bolalardan o‘ylagan qurilmalarini, uning nima uchun qo‘llanishini, tanlangan materiallari haqida gapirib berishni iltimos qiladi.

Qog‘oz va tabiat materiallaridan qurish-yasash. Maktabgacha ta’lim muassasasida turli xil o‘yinchoqlarni yasash uchun qog‘ozdan, ya’ni tabiat materialidan keng foydalaniladi. Bolalarga qog‘ozning turli xil turlari beriladi: vatman, karton, yupqa va turli qog‘ozlar.

Tarbiyachi bolalar bilan birga tabiiy materiallarni tayyorlab, bir yil ichida ularni g‘amlaydi. Yozda somon, manzarali daraxt mevalari, yong‘oqlar teradilar. Mevalar urug‘i yaxshilab yuvilib quritiladi, bunday urug‘lar maxsus qutilarda saqlanadi. Bu xildagi qutilarni yasash uchun quyidagi materiallardan ham foydalaniladi: qog‘oz, karton, plastilin, sim, gugurt cho‘pi, yelim, qaychi.

Qog‘oz, tabiat va tashlandiq materiallar. Bu materiallar Maktabgacha ta’lim muassasasida turli-tuman o‘yinchoqlar yasash jarayonida foydalaniladi. Bu jarayon faqatgina foydali bo‘libgina qolmay, balki qiziqarli va bolalar tomonidan sevib bajariladigan jarayondir. Bolalar xilma-xil turlardagi qog‘ozlar bilan ishlaydilar. Xilma-xil tabiat materiallari manzarali daraxt mevalari, shox-shabbalar va boshqalar. Tarbiyachi bolalar bilan birgalikda tabiat materiallarini oldindan tayyorlab boradi. Masalan: urug‘lar, danaklar, yaxshilab yuvilib, quritilib yig‘iladi. Eman daraxti mevasi va kashtanlarni daraxtdan to‘kilishi bilan terib oladilar. Klen va yasen daraxtining urug‘i esa qishda yig‘iladi. Har bir tabiat materialining turi

alohida qutichalarda saqlanadi. Shuningdek, ulardan o‘yinchoqlar yasashda, yordamchi materiallar, qog‘oz, karton, plastilin, simlar, kley va mehnat qurollari, qaychi, bigiz, igna va boshqalar qo‘llaniladi.

O‘rta guruhda tabiiy material va qog‘ozdan qurish-yasashga o‘rgatishning vazifalari. Bolalarni yangi qurilish materialini – qog‘oz bilan, uning xususiyati bilan tanishtiriladi. O‘rta guruh tarbiyalanuvchilari tabiiy materialini bo‘lgan – shox, barg, ildiz, turli yong‘oqlar, ularni po‘stlaridan narsa yasashga o‘rgatib boriladi. Tarbiyachi bolalarga tabiiy materialning borligi va uni turli xil narsalarni yasashda kerakligini yoritib beradi. Bolalarda umumiy ko‘nikma va malakalar shakllanib boradi, ya‘ni predmetlarni tekshirish, ketma-ketlikka asoslanib ishlash, boshlagan ishni oxirigacha bajarish, hamda qo‘llarni aniq harakatlantirish va hokazolar.

Dastlabki mashg‘ulotda tarbiyachi bolalarga bir necha predmetlarni, qog‘ozdan yasalgan o‘yinchoqlarni ko‘rsatib uni buklab, yopishtirish orqali archani yasatish uchun, o‘yin va sovg‘alar uchun turli xil qiziqarli o‘yinchoqlar yasash mumkinligi haqida gapirib beradi. Birinchi mashg‘ulotdayoq bolalar tarbiyachi ko‘rsatmasi va tushuntirishi asosida qog‘ozni teng ikkiga buklashni o‘rganadilar. Keyingi mashg‘ulotlarda archa uchun o‘yinchoq, sovg‘a yasalgan paytlarda bu ko‘nikma mustahkamlanadi. Mashg‘ulotlarda uycha, avtobus, yuk mashinasini yasayotganlarida bolalar tayyor elementlardan o‘yinchoq yasash, asosiy qismga alohida detallarni yopishtirishni ham o‘rganadilar. Masalan: uychaga – eshik, derazani; avtobusga – oyna, g‘ildirak yopishtiradilar. Topshiriqni bunday turini bajarish faqat texnik malakalarni shakllantirib qolmay, balki bolalarni aqliy faoliyatini, mustaqil ishini ham rivojlantiradi. O‘yinchoqni yasashdan avval bolalar qaysi qismni bir biri bilan birlashtirishni, qaysi qismni yopishtirish kerakligini o‘ylaydi. Yoz paytida bolalar tabiiy materiallardan foydalana boshlaydilar. Avvalo tarbiyachi bolalarni shu material asosida oldindan yasalgan sodda qurilmalar bilan tanishtirib, alohida predmetlarni, ular o‘rtasidagi o‘xshashlik, undan qanday foydalanish kerakligini tushuntiradi. Tabiiy material,

qog'ozdan qurish-yasash mashg'uloti, qurilish materiali bilan qurish-yasash mashg'uloti almashinib turadi.

O'rta guruhda tabiiy material va qog'ozdan qurish-yasashga o'rgatishning metod va usullari. O'rgatishning asosiy usuli – namunani ko'rsatish va tushuntirishdir. Tushuntirish qisqa va aniq bo'lishi kerak. Tarbiyachining aniq, tushunarli qilib tushuntirishi – bolalar tomonidan berilgan vazifani to'liq bajarishlariga asos bo'ladi. Qog'ozdan uycha yasash davomida, tarbiyachi bolalarga tayyor uychani ko'rsatadi (qalin qog'oz 2 ga buklangan, ustida esa trubali tom) va u nimadan qilinganini so'raydi (qog'ozdan – uy, rangli qog'ozdan esa tomi, tasmadan truba, deraza, eshiklar va hokazo).

Oldingi tajribalarga tayangan holda, tarbiyachi bolalar bilan birga uychani ketma-ketlik asosida qurishni davom etadi. Qachonki bolalarga murakkab konstruksiya berilsa, ularni tajribalarini hisobga olgan holda tarbiyachi bajarish usulini to'laligicha ko'rsatib, tushuntirib beradi. Agar yasaladigan narsa sodda bo'lsa, bolalar o'zlari mustaqil bajarishlari mumkin, lekin tarbiyachi namunani bolalarga ko'rsatadi. Masalan: yozuv kitobchalari yasash mashg'ulotida tarbiyachi bolalarga bir necha xil applikatsiya bilan bezatilgan yozuv kitobchalarini namoyish qiladi va bolalardan mustaqil bajarib, so'ng uni bezashni iltimos qiladi. Yilni ohirida bolalarda qog'oz bilan ishlash tajribasi ortganligi uchun tarbiyachi bolani xohishlari bo'yicha qurish-yasash mashg'uloti o'tkazadi.

Tarbiyachi bu mashg'ulotdan 1-2 kun oldin bolalarni qog'ozdan yasalgan narsalarni ko'rgazma qilib, bolalarga ularni qanday yasalganligini eslatib qo'yadi. Mashg'ulot davomida tarbiyachi bolalar ishiga rahbarlik qilib tekshirib boradi. Tayyor bo'lgan narsalarni tahlil qilganda tarbiyachi asosiy e'tiborni to'g'ri va ozoda bajarilgan ishlarga qaratadi. Tabiiy materialdan narsa yasashga o'rgatish yilning ohirida boshlanadi. Masalan: yong'oq po'stidan tipratikan yasashga o'rgatishdan oldin tarbiyachi bolalarga tipratikanni o'zini ko'rsatadi. Yoki uning rasmini ko'rsatadi, uni tanasi igna bilan qorejaganligini, oyoqlari kaltaligini tushuntiradi. Keyin mashg'ulotda tayyor o'yinchoq bilan rostakam tirik tipratikanni solishtiradi, so'ng uni qanday yasashni bir bir ko'rsatadi. Uni tanasi

yong‘oq po‘stidan, ignalari, yuzi plastilindan yasaladi. Avval yong‘oq ustiga plastilin surtiladi, yuz tuzilishi va ignalarini yasaydi.

Mashg‘ulot davomida bolalarga maslahat berib yordamlashadi. Bolalarning barcha yasagan narsalari ma’lum bir maqsad uchun ishlatiladi. Albomlar – rasm uchun, uychalar – o‘yinlar uchun. Shunda bolalarda qiziqish uyg‘onadi, shuning uchun narsalarni qiziqib chiroyli toza bajaradilar. Qurish-yasash uchun kerak bo‘lgan materialni tayyorlash tarbiyachidan ko‘p vaqtni talab etadi.

Qurilish materiallari bilan turli xil predmetlarning turlicha timsollarini yaratish kabi ijodiy qobiliyatni bolalarda shakllantirish amalga oshiriladi.

Katta guruhda tabiiy material va qog‘ozdan qurish-yasashga o‘rgatishning vazifalari. Bolalarga chizilgan shtrix kontur bo‘yicha qog‘ozni teng buklash, to‘rt buklash, buklangan joyni tekislash malakalari o‘rgatib boriladi. Qog‘ozni 16 kvadratlarga buklash, burchak va tomonlarini aniq joylashtirish, doirani diametri bo‘ylab buklash va konus hosil qilib yopishtirishni o‘rgatiladi. Masalan: qog‘oz silindirni birlashtirib turli, murakkab bo‘lmagan kompozitsiyalarni yasaydilar. Yana bolalar gugurt qutisini bir-biriga yopishtirib narsalar yasashni ham o‘rganadilar. Tabiiy materiallardan archa shishkasi, gulning urug‘lari, o‘tlar, turli qalinlikdagi novdalar, yong‘oqdan turli narsalar yasab, ularni kley, gugurt bilan birlashtirishni, to‘g‘ri foydalanish kabi malakalarni egallab boradilar. Bolalar o‘z faoliyatlarini rejalashtirish va ishni mustaqil bajarishni ham o‘rganadilar.

Dastlabki mashg‘ulotlarda o‘tgan materiallar takrorlanadi, natijada bolalar qog‘ozni teng buklash, tomonlarini qo‘l bilan tekislash malakasi yanada mustahkamlanadi. Bolalar bu amallarni qanday bajarishni esga oladilar. Birinchi mashg‘ulotda qog‘ozdan savatcha yasaydilar. Tayyor namunani kuzatib bo‘lgach, tarbiyachi kvadrat qog‘ozni qanday buklab qirqish, qanday yopishtirishni ko‘rsatadi. Savatchani bandini qanday yopishtirishni esa bolalar o‘zlari o‘ylab topadilar. Ikkinchi mashg‘ulotda esa kvadratni diogonal bo‘yicha buklashni o‘rganadilar. Bunda kvadrat qog‘ozni 16 kvadratga buklash ko‘rsatilmaydi.

Tarbiyachi tushuntirayotganda ikki tomoni qirqilgan, buklangan tayyor kvadratdan foydalaniladi. Bolalar oldingi mashg'ulotdan olgan bilimlarini uycha qurishda qo'llaydilar, o'zlari qirqib yopishtiradilar. Mashg'ulotni boshida namunani kuzatayotganda tarbiyachi ishni qanday bajarishni bolalarga o'rgatadi va yordam beradi. Qog'ozdan narsa yasashni ma'lum bir vaqtdan so'ng qaytarish mumkin, lekin bolalar o'zlari mustaqil bajaradilar (ochiq korobka).

Tayyor shakllardan biror bir narsani yopishtirish orqali yasashni bolalar asta-sekin o'rganadilar. Birinchi mashg'ulotda tarbiyachi gugurt qutisidan qanday qilib avtobus yasashni ko'rsatadi: qutini qanday qilib bir-biriga yopishtirish, g'ildiraklarni qanday qilib birlashtirishni va hokazo. Bolalar topshiriqni ko'rsatish va tushuntirish asosida bajaradilar. Ikkinchi mashg'ulotda tarbiyachi bolalardan avtobusni qanday yasaganlarini eslatib, so'ng tayyor yasalgan mebelni bir necha namunasini bolalarga namoyin qiladi. Bu qurilmalarni bolalar kuzatib bo'lgach, uni qanday qilib bir-biriga yopishtirilganligini va boshqalarni ko'radilar. Qurishlari kerak bo'lgan predmet uchun kerakli materiallar tanlaydilar.

Bu mashg'ulotlarda hosil bo'lgan malakalarni tarbiyachi bolalarni o'ylaganlari bo'yicha narsa qurish mashg'ulotlarida mustahkamlaydi. Bunda bolalar o'zlari qaysi materialdan nima yasashlarini, qanday qilib yasashlarini mustaqil bajaradilar. Lekin keyingi mashg'ulotlarda mavzu ancha murakkablashadi; ya'ni karobka, karton, qog'ozdan yuk mashina, kema yasash va hokazo. Bu paytda tarbiyachi yana bolalar bilan birgalikda ish olib boradi, ya'ni o'zi ko'rsatib, tushuntirib beradi.

Ish faoliyatini bunday olib borilishi bolalarning keyingi ijodiy faoliyatida katta ahamiyatga ega. Bolalarga doirani diametri bo'ylab buklash, konusni yopishtirish, kontur bo'ylab qirqishdan avval, tarbiyachi parashyut, uzun ko'ylak kiygan matryoshka, o'yinga tushayotgan matryoshkani yasashni o'rgatadi. Shunday qilib topshiriq murakkablashib boradi: bolalar tayyor yarim doirani qirqishni o'rganadilar. Bu jarayonni tarbiyachi tushuntiradi, qolganini esa bolalar bajaradi. Yil oxirida bolalar o'z bilimlarini tekshiradilar. Kvadratni diogonal bo'ylab buklash tomonlari, burchaklarni to'g'ri birlashtirish, qayiq, o'yinchoqlar

yasashni mashg'ulotlar jarayonida o'rganadilar. Mashg'ulotlarda bolalar tayyor murakkab bo'lmagan andoza bo'yicha ishlashni ham o'rganadilar. Shunday qilib bolalar silindrni turli konstruksiyalarga birlashtirishni egallaydilar. Ularda fikrlash, ijodiyot, fantaziya rivojlanib boradi.

Boshqa materiallardan narsa yasashga o'rgatishdan oldin tarbiyachi materialni xususiyati bilan tanishtiradi, bolalarga shu materialni ushlab, uni qanday ekanligini so'raydi, porolon-yumshoq, yengil, uni ezsa yana o'z holatiga qayta oladi. Paralondan bolalar qorbobo, Nayzongul qo'g'irchog'i (Nevalyashka), quyoncha, jo'ja va hokazolar yasaydilar. Narsa yasashni tushuntirayotganda tarbiyachi asosiy diqqatni alohida predmetlarni qanday birlashtirishga qaratadi, mashg'ulot davomida eslatib o'tadi. Yangi yil bayramida bolalar archa o'yinchoqlari yasaydilar: qog'ozni qat-qat qilib (gormoshka) buklab undan turli simmetrik formalar qirqadilar. Bolalar o'z o'ylaganlari bo'yicha qog'oz, karton, boshqa materialdan narsa yasayotganida avval olgan bilimlarini ishlarida qo'llaydilar.

Katta guruhda tabiiy material va qog'ozdan qurish-yasashga o'rgatishning metod va usullari. Bolalarga qog'oz va boshqa materialdan narsa yasashga o'rgatishda tarbiyachi narsalarni ketma-ket ko'rsatishi, tayyor namunani kuzatish, bolalar bilimni tekshirish uchun savollar berish, bajarish usulini ko'rsatishdan keng foydalanadi. Metodni tanlash va uni amalda qo'llash o'rgatishning vazifasiga bog'liq. Silindrdan narsa yasashda tarbiyachi silindrni qanday yasashni tushuntirmaydi, chunki bu shakl bolalarga tanish. Bu o'yinchoq qanday qismlardan qilingan? Chiziqchani qanday qilib silindrga aylantirish mumkin? kabi shunga o'xshash savollar beriladi. Bunday savollar bolalarga ish faoliyatini qanday borishini eslatadi, qismlarni birma-bir birlashtirish kerakligini tushuntiradi.

Boshqa mashg'ulotda tarbiyachi tayyor namunani kursatib bo'lgach, kvadrat qog'ozni ikkiga buklash, doirani teng ikkiga buklashga taklif etadi. Bolalar kema hosil qilish uchun nima qilish kerakligini aytib beradilar. Agar ular javob berishda qiynalsalar yoki noto'g'ri javob bersalar, tarbiyachi to'g'rilab aytib beradi. Bolalar diqqatini yangi yasaladigan narsaga qaratish uchun tarbiyachi mashg'ulotga 1-2

kun qolganda qo'l ishlari burchagida namunalar ko'rgazmasini tashkil qiladi. Masalan: kichik kompozitsiyalar tashkil qiladi, silindrdan 2 xil figura-tulki va quyon, 2 ayikcha, yoki turli o'yinchoqlar namoyish qiladi. Tarbiyachi bu o'yinchoqlarni ko'rsatayotganda bolalar diqqatini ularni bir-biriga qanday birlashtirilganligiga qaratadi.

Mashg'ulotda tarbiyachi ba'zan yangi usulni individual tarzda ko'rsatib beradi. Bolalar paralondan doiracha hosil qilishni o'rganganlaridan so'ng tarbiyachi hamma bolalarga doirachani sim bilan birlashtirishni ko'rsatadi. Bolalar o'z ishlarini bajarayotganlarida tarbiyachi qiynalgan bolalarga yordam beradi. Tarbiyachi mashg'ulot paytida bolalarga avvaldan bu o'yinchoqlar, narsalarni nima uchun yasashlarini, nima uchun kerakligini aytib o'tadi (o'yin uchun, kichkintoylarga sovg'a uchun archani bezatish uchun va hokazo). Qurish-yasash mashg'ulotlarini tarbiyachi turli qurilish materiallardan foydalanilgan holda olib borishi lozim.

Tayyorlov guruhda tabiiy material va qog'ozdan qurish-yasashga o'rgatishning vazifalari. Mashg'ulotda bolalar qog'oz bilan ishlash ko'nikma va malakasini egallab boradilar: qog'ozni turli tomonlarga buklash, diagonal bo'ylab bo'lish, tayyor andozani buklash, shablon bo'yicha detallarni qirqish. Tayyorlov guruhda bolalar turli o'yinchoqlar yasaydilar. Karton yordamida o'yinchoqlar tayyorlanadi (petrushka balalayka bilan, qo'lini qimirlatayotgan quyon va boshqalar). Karobkadan, karton va qog'ozdan avtomashina, yuk krani, traktor, uy qurish mumkin. Qog'oz karton, tabiiy materialdan (ildiz, tayoqcha va boshqalar) suvda o'ynaladigan o'yinchoqlar, (kemacha, barja) qurish mumkin.

Tarbiyachi bu o'yinchoqlarni nima uchun qo'llanilishini bolalarga o'rgatadi. Tabiiy materiallardan narsa yasash mashg'ulotida tarbiyachi bolalarga shox-shabba, shishka, urug'lardan foydalanib, bu figuralarning alohida qismlarini turli usulda birlashtirishni (kley, sim, gugurt cho'pi, plastilin bilan va boshqalar) o'rgatadi. Bolalar odam, hayvonlarni, qush, baliq, kapalak shakllarni archani urug'i, yong'oq postidan, o'z o'ylaganlari bo'yicha, tarbiyachining topshirig'i bo'yicha yasaydilar. Bolalarga yana shoxlar, ildizlarni tanish bo'lgan ertak

qaxramonlariga o'xshaganlarini topishni ham o'rgatib boriladi. Bu faoliyat orqali bolalarni fantaziya, tasavvurlarini rivojlanib boradi.

Qog'ozni chizilgan chiziq bo'ylab buklash, andoza bo'yicha ishlash malakasi mebel yasash mashg'ulotida shakllanib, mustahkamlanadi. Namunani kuzatgach bolalar undan nima yasash mumkinligini aniqlaydilar. Bir stol atrofida o'tirgan bolalar, ishni bo'lib olib (bir bola, divan, boshqasi kreslo va hokazo) qurish-yasash mashg'ulotini olib boradilar. Stol stulning oyoqlarini balandligini aniqlaydilar.

Xuddi shu mavzu bo'yicha yana bir mashg'ulot o'tkaziladi, bunda bolalar o'zlari andoza qilib, uni to'g'ri buklab turli mebellar yasaydilar. Bundan tashqari ular lineyka bilan chiziq chizish, uzunlik, enini o'lchashni ham o'rganadi. Tarbiyachi faqat chizg'ich bilan qanday ishlashni ko'rsatib beradi, qolgan qismini bolalar mustaqil bajaradilar. Mashg'ulot boshlanishidan oldin bolalar bir-birlari bilan nima yasashlarini gaplashib oladilar va kerakli materiallarni o'z stollariga joylaydilar. Bunday mashg'ulotlar bolalarni qo'l muskullarini rivojlantirib qolmay, balki ularni xotira, fikrlash, ijodlarini ishdan oldin rejalashtirish qobiliyatlarini ham o'stiradi.

Aytaylik, yangi yil bayramiga bolalar mashg'ulotda archa o'yinchoqlarini yasaydilar. Bolalar namunani o'zlari tanlab, materiallarni tayyorlab, mustaqil bajaradilar. Bu mashg'ulotda bolalar applikasiya mashg'ulotida olgan bilimlarini qo'llaydilar: qog'ozni ko'p buklab bir xil tipli figuralarni qirqadilar. Tayyorlov guruhida tarbiyachi bolalarni oldingi guruhlarda olgan bilimlarini, malakalarini mustahkamlaydi. Bolalar o'z o'ylaganlari bo'yicha mavzu tanlab, kerakli materiallarni tanlab, ishni nimadan boshlash, uning qismlarini qanday birlashtirishni mustaqil bajara oladilar. Tarbiyachining yordami bilan bolalar avtomashina, kartondan harakatlanuvchi o'yinchoqlar (quyon, matryoshka, ayiq va hokazo)ni asosiy qismga mayda qismlarni ip bilan birlashtiradilar.

Tarbiyachi yangi materialni tushuntirayotganda uning qismlarini birlashtirishga bolalar diqqatini qaratadi, mavzuga ikki mashg'ulot ajratiladi. Birinchisida bolalar quyoncha va ayiqni qirqadilar, boshqa mashg'ulotda hayvonlarni, qo'g'irchoqlarni qirqadilar. Tabiiy materialdan narsa yasash

mashg'uloti ko'pincha yozda va kuzda olib boriladi. Mashg'ulotga bir necha kun qolganda tarbiyachi mavzu nomini aytib, mavzuga oid materiallarni yig'ishni iltimos qiladi. Mashg'ulot davomida bolalar qanday qilib qismlarni bir-biriga birlashtirayotganliklarini kuzatib boriladi. Bir stol atrofida o'tirgan bolalar birga fikrlashib, kompozitsiya tashkil qiladilar. Tarbiyachi bolalarga qarag'ayning ochilmagan shishka-urug'idan kapalak, baliqchalar yasashni o'rgatadi. Bolalar olgan bilim, malakalarini boshqa mashg'ulotlarda qo'llaydilar.

Tayyorlov guruhida tabiiy material va qog'ozdan qurish-yasashga o'rgatishning metod va usullari. Tayyorlov guruhida bolalar katta texnik malakalarni talab qiluvchi ancha murakkab konstruksiyalarni o'zlashtirib boradilar. Shuning uchun tarbiyachi narsalar yasashni, uning bajarilish usullarini aniq tushuntirib, ko'rsatish uslubidan tez-tez foydalanadi. Tarbiyachi balkonli uyni qurish mavzusida avval ko'p qavatli balkonli uy konstruksiyasini tayyor holda ko'rsatadi, so'ng ishni o'zi ko'rsatib, uyni qanday yasalishini, qog'ozni buklab, balkonlarini yasash uchun qirqib, uni tomini qanday joylashishini ko'rsatib beradi. Agar mashg'ulotda bolalar tanish usulini qo'llasalar, tarbiyachi faqat namunani kuzatish va qisman ko'rsatish bilan cheklanadi halos, yoki bolalar bilimini faollashtiruvchi savollar berishi mumkin.

Archa o'yinchog'ini yasash mashg'ulotida tarbiyachi bolalarga namunani ko'rsatgach, uni qanday qirqishni bolalardan so'raydi. Ular bunga javob beradilar, so'ng o'zlari mustaqil bajaradilar. Agar yasalayotgan narsa murakkab bo'lib (masalan: harakatlanuvchi o'yinchoqlar), ko'p vaqtni olsa, bolalar qiynalsalar, tarbiyachi mashg'ulotni ikkiga bo'lishi mumkin. Birinchi mashg'ulotda tarbiyachi kartondan yasalgan o'yinchoqlarni ko'rsatib, bugungi teatr o'yiniga ham xuddi shunday o'yinchoqlar yasashligini aytib o'tadi. Lekin bu o'yinchoqni chizib berishi lozim, so'ng bolalar hayvonchani o'ylab topib chizib bo'yaydilar. Ikkinchi mashg'ulotda bolalar tarbiyachining tushuntirishi va ko'rsatmasi asosida o'yinchoq yasaydilar. O'yinchoq yasash mashg'uloti avvaldan tayyorlikni talab qiladi. Tarbiyachi bu ishga bolalarni jalb qiladi. Ular material tayyorlashga yordamlashadilar: qog'oz qirqadilar, shakli bo'yicha joylashtiradilar, qog'ozni

oldidan (mabelni oyog'i uchun) truba qilib yopishtiradilar. Bolalar o'z o'ylaganlari bo'yicha mashg'ulotning yaxshi o'tishi avvldan tayyorgarlikka bog'liq: bolalar qanchalik yasaydigan predmetlari materialini tez topsalar, nima yasashlarini oldindan bilsalar, shunchalik mashg'ulot qiziqarli bo'ladi.

Tarbiyachi mashg'ulot uchun bolalar bilan turli bichim, turli shakldagi daraxt, gul, butalarning urug'larini, shox, makkajo'xorini doni, beresta, mox va boshqa ko'pgina tabiiy materiallarini yig'adilar. Bolalar oldindan o'ylagan narsalari uchun materiallar yig'adilar: yirik urug' tanasi uchun, mayda urug' boshi uchun, turli shoxlar – qo'l, oyoq, panjalar uchun. Tarbiyachi bolalarga yig'ilgan materialdan narsalar yasashni o'rgatadi, ya'ni bolalar diqqatini shu materiallar hayvonlarni figuralariga o'xshab ketishiga (yugurayotgan kiyik, tuya qush, odamlar va hokazo) qaratadi. Bu narsalarni yasashda tarbiyachi ham ishtirok etishi mumkin. Bolalar tayyor figuralarni taglikka o'rnatayotganlarida tarbiyachi taglikni mix bilan teshib beradi yoki kapalaklarni qanotlarini shishkaga joylashtirib beradi. Yasalgan barcha narsalardan 8-mart bayrami, ota-onalar majlisiga bag'ishlangan ko'rgazma uyushtiriladi. Bu ko'rgazmalar bolalar ishini yanada yaxshi bo'lishiga yordam beradi va bolalarda javobgarlik hissini, estetik didlarini yanada o'stiradilar.

**9. TASVIRIY FAOLIYAT
MASHG'ULOTLARIDA BOLALARNI
MAKTABGA TAYYORLASH**

Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida bolalarni maktabga tayyorlash.

Maktabgacha ta'lim muassasasidagi tasviriy faoliyati dasturi va maktabdagi tasviriy san'at dasturi bolalarda tevarak-atrofga nisbatan, tasviriy san'atga nisbatan estetik munosabatni tarbiyalashga, ijodiy qobiliyat va tasvirlash malakalarini rivojlantirishni ko'zda tutadi. Maktabgacha ta'lim muassasasi mashg'ulotlarida, maktabda muvaffaqiyatli o'qib ketishlari uchun zarur bo'lgan vazifalar hal etiladi. Rasm, applikasiya, loy ishlari protsesida bolalarda fikr yuritishning tahlil, sintez, takrorlash, konkretlashtirish kabi turlari shakllanadi. Shuningdek, bu jarayonlarda bolalar jamoada ishlashga, o'z harakatini o'rtoqlarining harakatiga bo'ysindirishga o'rganadilar.

Maktabgacha ta'lim muassasasida tasviriy faoliyat mashg'ulotlari bolalarda o'quv faoliyatida zarur bo'lgan malaka va ko'nikmalarni shakllantiradi. Bular: topshiriqni tinglash va yodda tutish, ma'lum vaqt orasida bajarish, o'z ishini rejalashtirish va baholash, boshlangan ishni oxiriga yetkazish, xato va kamchiliklarni topish va uni tuzatish, material, ish qurollari va ish joyini tartibli saqlash va boshqalar.

Pedagoglarning olib borgan tekshirishlari shuni ko'rsatadiki Maktabgacha ta'lim muassasasida ta'lim-tarbiyaning bunday tizimi bolalarni maktabga tayyorlashga ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, psixologlar Ye.A.Labunskiy va boshqalarning ta'kidlashicha, maktabda tasviriy san'at darslarini tuzilishi, maktabgacha ta'lim muassasasida olgan bilim, malaka va ko'nikmalar asosida ularni hisobga olgan holda tashkil etiladi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida tasviriy faoliyat mashg'ulotlarda bolalar asosan amaliy ish bajaradilar, san'at asarlarini bilan rasmga qarab hikoya qilish, kitobdagi illyustratsiyalarni ko'rib chiqish jarayonida tanishadilar, maktabda tasviriy san'atning turlari rang tasvir, grafik, haykaltaroshlik va dekorativ san'at asarlar bilan yanada chuquroq tanishadilar.

Maktabgacha ta'lim muassasasida tasviriy faoliyat mashg'ulotlari xilma-xildir, rasm, mazmunli dekorativ va loy applikasiya mashg'ulotlari. Maktabgacha ta'lim muassasasida mashg'ulotlarning hammasiga katta ahamiyat beriladi.

Maktabda esa tasviriy san'at darslarida rasm (naturaga qarab) mavzu asosida va dekorativ turlari o'tkaziladi. Bunda predmetli rasm bo'yicha naturaga qarab rasm chizish o'quv predmeti ahamiyatiga ega bo'ladi. Loy applikasiya, qurish-yasash bo'yicha amaliy ishlar maktabda qo'l mehnatiga kiritiladi. Boshlang'ich sinf tasviriy san'at dasturini tahlili, shuni ko'rsatadiki, predmetli, rasm bo'yicha o'quv vazifalari ancha murakabli kiritilishdan tashqari, Maktabgacha ta'lim muassasa dasturi bo'yicha ayrim takrorlash ishlari kiritildi.

1-sinfda bolalar doira, kvadrat, to'rtburchak, oval kabi tuzilishga ega bo'lgan predmetlarni aniqlashga o'rganadilar, bolalar oldiga rasm chizish texnikasini egallash bo'yicha bog'chada berilgan vazifa qo'yiladi. Bunga sabab, hamma bolalar maktabgacha ta'lim muassasasidan maktabga kelmaydilar va shu sababli bolalar bilan ishni maktabga kelgunga qadar tayyorlov guruhida olgan bilimlaridan boshlash lozim. Mavzu asosida rasm chizish maktabgacha ta'lim muassasasida o'tkaziladigan mazmunli rasm mashg'ulotlarining davomi sifatida o'tkaziladi.

Bolalar tevarak-atrofdagi hodisa va predmetlarni kuzatib, ko'rib chiqadilar, so'ng xotiralariga asoslanib, ularni chizadilar. O'quvchilar ob'ektlar o'rtasidagi mazmunli bog'lanishlarni tasvirlashda uzoqdagi predmetlarni kichiklashtirib tasvirlaydilar. Dekorativ rasm bo'yicha maktabda texnik tartiblar bo'yicha vazifalar qo'yiladi, ya'ni naqsh tuzilishi ketma-ketligida tasvirlash bilan birgalikda yordamchi chiziqlardan foydalanish va o'z ixtiyorlarida halq amaliy dekorativ san'at elementlarida foydalanishga san'at haqida o'tkaziladigan dars suhbat jarayonida o'rganadilar.

Bolalarni tasviriy san'atga o'rgatish metodlarida bolalarni hususiyatlarini hisobga olgan holda foydalanishda katta maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar va kichik o'quvchilarining ish xususiyatlari o'rtasida ko'p yaqinlik bor. Shuning uchun u yoki ularni o'rgatish metodikasi o'rtasida ham ko'p o'xshashlik bor. Maktabda o'qituvchining rasmini ba'zi bir elementini ko'rsatish va shu jarayonda tushuntirish tarbiyachining ish usullarini ko'rsatib berishga yaqin turadi. Maktabda ishning ketma-ketligi tartibli ko'rinishda bo'ladi. Agar tasvirlanayotgan predmetning tuzilishi sodda bo'lsa, tartib tushintirilgandan so'ng, o'chirib

tashlanadi. Agarda murakkab tuzilishga ega bo'lgan predmetni tasvirlanganda esa, o'qituvchining doskada ko'rsatib berishi bilan ketma-ket tasvirlanadilar.

O'qituvchi predmetining umumiy konturini qalamning uchi bilan yengilgina belgilab chiqish, uning kengligi va balandligini ham belgilab ko'rsatadi. So'ng o'quvchi predmetni xomaki rasmi bilan naturani solishtirib uning qismlarini, shaklini aniqlaydi, tuzatadi. Ish jarayonida ko'rsatish va tahlil qilish uchun rasmlar to'plami, bolalar kitobchalaridagi rangli rasmlar, shuningdek, o'quv harakteriga ega bo'lgan alohida rasmlaridan foydalanadi. Rasm bo'yicha o'tkaziladigan har bir dars o'qituvchining suhbatidan va rasmni nimadan boshlash kerakligini tushuntirishdan boshlanadi. Ishni amaliy bajarilishiga o'tishda o'qituvchi bolalarining tartibli ravishda chizishi uchun qoida va yo'llarni eslatib turadi.

Katta maktabgacha yoshdagi bolalar va kichik maktab o'quvchilarining ishiga yoki rasmiga qo'yilgan talablar bir biriga juda yaqin. Bolalar ishini tahlil qilishda diqqatni predmet proporsiyasi, konstruksiyasi, qismlarining bog'liqligi, rang va kompozitsion tuzilishiga tortish lozim. Shunday qilib boshlang'ich sinflarda ta'lim-tarbiya masalalarining muvaffaqiyatli hal etilishi, maktabgacha ta'lim muassasasida olib boriladigan tasviriy faoliyat mashg'ulotlari bilan uzviy ravishda olib boriladi. Bolalarni maktabga tayyorlash maktabgacha ta'lim muassasasida amalga oshiriladi.

Maktabgacha ta'lim muassasasida katta guruhdagi kuzatishlar bo'yicha rasm chizishga katta e'tibor beriladi, chunki bu narsa bolalarni naturaga qarab rasm chizishga tayyorlashda etap hisoblanadi. Bu narsa bolalarda ko'rish xotirasini rivojlantiradi, ba'zida predmet bolalarda natura sifatida to'g'ri tasvirlashga yordam beradi. Bolalar guruhida olib boriladigan tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida, qalamdan, mo'yqalamdan erkin foydalanishda o'z xarakterini va qo'l kuchini idora etishga o'rganadilar.

Bu malakani egallash, bolalarda qo'lini yengil, erkin bir tekisdagi harakat qilish xususiyatlarini rivojlantiradi. Bolalar turli shakldagi, kattalikdagi, turli proporsiyadagi predmetlarni chizish jarayonida predmetning ish xususiyatiga qarab

yoʻnalishni saqlash zarurligiga, harakatini, predmetning uzunligiga mos ravishda harakatlanishga oʻrganadilar.

Maktabgacha taʼlim muassasasida olib boriladigan tasviriy faoliyat mashgʻulotlarida materialdan toza va tartibli foydalanishga oʻrganadilar, ularni toza saqlashga faqat zarur materiallardan foydalanishga, ularni ishlatish yoʻllarini rejalashtirishga oʻrganadilar, katta ahamiyat beradilar. Bu mashgʻulot bolalarda diqqatni, koʻrish xotirasini rivojlantiradi.

Maktabgacha taʼlim muassasasining tayyorlov guruhida naturaga qarab rasm chizish yoki tasvirlashga nisbatan talablar oshadi va bu talablar maktab talabiga yaqinlashadi. Bolalar naturani tahlil qilishda butun umumiy shaklni xomaki qogʻozga tushirib olishga, rasmni naturaga solishtirishga, xato va kamchiliklarini toʻgʻrilashga, naturaga oʻxshatishga urinadilar. Naturaga qarab tasvirlashda ishning ketma-ketligini koʻrsatib, maktabgacha taʼlim muassasasining tayyorlov va katta guruhida oʻrganishning boshlangʻich bosqichidagina amalga oshiriladi. Koʻrsatishda doimo foydalanish, bolalarni rasmni mexanik ravishda ishlashga odatlantirib qoʻyadi.

Bolalarni tasviriy faoliyat mashgʻulotlari geometrik shakllarni topa yoki koʻra olishga, ularni terminlar bilan atashga, kengligi-kattaligi, uzunligi, balandligini, qismlarning bir-biriga nisbatan fazoviy joylashishi bilan tanishishlari bolalarni maktabning 1-sinfida elementar matematik tushunchalarni puxta egallashlariga yordam beradi. Maktabgacha taʼlim muassasasida kerakli materiallardan qurish, yasash bolalarda koʻz bilan chamalashni shakllantiradi va bolalarni maktabdagi texnik darslarni egallashga yoki oʻzlashtirishga yordam beradi.

Maktabgacha taʼlim muassasasining katta guruhidagi naturaga qarab rasm chizish mashgʻulotlarida mantiqiy fikr yuritishga, kuzatishga, asosiy ajratib koʻrishga, predmetni fazoviy xususiyatlarini tahlil qilishga, oʻzlari mustaqil ravishda tasvirlash vositalarini tanlashga oʻrganadilar. Bularning hammasi esa maktabda oʻqish jarayonida zarurdir. Shunday qilib, tasviriy faoliyat

mashg'ulotlari bolalarni maktabda o'qishga tayyorlashda ahloqiy, estetik tarbiyalab, ularda badiiy did va ijodiy qobiliyatlarini o'stiradi.

Oilada bolalarni tasviriy faoliyat asosida maktabga tayyorlash.

Tasviriy faoliyat (rasmda, loy ishi, applikatsiya) bolalarda nafaqat qiziqish uyg'otadi, balki ularni o'rab turgan olamni o'z ishida aks ettirishda, olamni ko'z oldida yaxlit xolda namoyon etishida va umuman xar tomonlama shakllanishiga (estetik, aqliy, axloqiy) turtki bo'ladi.

1-sinfning o'quv dasturiga tasviriy faoliyat darslari kiritilgan, Ushbu faoliyatda bolalar rasm chizishga o'rganishadi.

Qog'oz va loy bilan ishlash qo'l mexnati dasturiga kiritilgan. Shuning uchun uyida xamkorlikda rasm chizgan, loy bilan ishlash, qirqib yasashga o'rgangan bolaning o'z kuchiga bo'lgan ishonchi, qo'lda bajarish ko'nikmalari yanada mustaxkamlanadi.

Tasviriy faoliyat bolani maktabga psixologik-aqliy tayyorgarligini oshiradi. Buni bolaning o'zini tutishi va barcha xarakatlarni anglagan xolda bajarishida ko'rishimiz mumkin.

Rasm chizish, loy bilan ishlash, applikatsiya mashg'ulotlari, bolani o'z vaqtini rejali tamkillashtirishga, boshlagan ishini oxiriga yetkazishga o'z ishini yanada yaxshi va to'g'ri bajarishga, yangilik yaratishga, ma'lum ko'nikma va malakalarni egallashga, diqqat bilan tinglashga va kattalar aytgan vazifalarni bajarishga o'rgatadi.

Tasviriy faoliyat mashg'ulotini o'tkazish uchun zarur bo'ladigan materiallar quyidagilar: qog'oz, qalam, mo'yqalam, bo'yoq, yelim, qaychi, plastilin va xokazo.

Bolalar asosan yorqin ranglarni yoqtirishadi, ularni bo'yoq va qalamlar to'plami o'ziga jalb etadi. Bo'yoqlarni xar xil rangdaligi bolalarning dunyoni yorqin tasvirlashga imkon yaratadi va mazmunli rasm solishga turtki bo'ladi. Shuning uchun rasmga yaxshi bo'yoq materiallarini tanlash muxim.

Rasm chizish uchun xar xil materiallardan foydalanish mumkin, lekin bu xamma material xam muxim degani emas.

12 xil rangdagi qalamlar to'plami, oddiy qalam (2m 3m) mo'yqalam, akvarel bo'yoqlari va rasm uchun qog'oz kabi materiallarsiz bola mashg'ulotini tashkillashtirib bo'lmaydi. Albatta turli materiallar rangli mel, bola ishini yanada boyitib ko'rsatadi va bu rasm chizish jarayoniga katta e'tibor talab qiladi, bola syujetga xos rang tanlashga o'rganib qoladi, rasm va materiallar o'rtasidagi aloqa kabi masalalar bolani fikrlashga da'vat etadi. Har gal yangi-yangi rasm syujeti bilan bog'liq materialni tanlash xam kerak emas. Bola bir material ustida ishlab uni to'liq anglab olishi kerak.

Kattalar tasviriy faoliyatni uyda tashkillashtirishi, bola ishlashi uchun va material, uskunalar uchun aloxida joy, mashg'ulot uchun kerak bo'ladigan materiallarni tayyorlashi zarur. Bu bola mustaqil tarzda ishlashi uchun, kerakli narsalarni, chin dildan tayyorlashi va ish oxirida o'z joyini yig'ishtirib qo'yishi uchun zarur.

Bolalarni mashg'ulot uchun materiallarni oldindan tayyorlashga o'rgatish kerak: qalamlarni o'tkirlash, akvarel bo'yoqlarini namlash ya'ni yumshab mo'yqalamga oson yig'ilishi uchun.

Bo'yoq bilan ishlash uchun, bankada toza suv, yumshoq latta, mo'yqalam suvini shimishi uchun kerak bo'ladi. Bundan tashqari rangni aralashtirib, zurur rangni tanlash uchun palitradan foydalanish kerak bo'ladi. Qog'ozni rasm albomi va rasm daftaridan olishi kerak. Yupqa yozma varoq va oddiy daftar varoqlaridan foydalanish tavsiya etilmaydi.

Loy o'rnida eng qulayi bu plastilin. Uni kaftlar orasida xarakatlantirib, qizdirib, yumshatib olish lozim. Buni bolani o'zi bajarsa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

Applikatsiya uchun rangli qog'ozdan foydalangan ma'qul. Daftar muqovasidan foydalanish xam mumkin. Eng muximi bola ishiga xurmat bilan qarash kerak. Bola rasm chizayotgan vaqtda unga xalaqit qilishi, xatosini to'g'rilash, e'tiborini boshqa narsalarga qaratish kerak emas. Bola diqqatini tez-tez boshqa narsalarga qaratish undagi psixik jarayonlarni buzadi.

Rasm va loy ishida: Qalamni to'g'ri ushla, qattiq bosma, rasmni extiyotlik bilan bo'yagin, shoshilma kabi gaplar bilan tanbex berishning o'zi yetarli. Buni bola jig'iga tegmasdan sekin murojaat qilgan xolda bajarish kerak.

Mashg'ulot paytida stolga tushadigan yorug'lik muxim va bolani o'tirishiga e'tibor qilish lozim. Agar bola biror narsani o'xshatib chizgisi kelsayu lekin o'xshatishga qiynalsa, odatda kattalarga yordam so'rab boradi. Bunday xolatda qalam ushlab, rasm chizishga shoshilmaslik kerak, chunki bu xar doim xam yaxshi camara bermaydi. Rasmni xar safar kattalar chizib ko'rsataversa, bunday bolalar yengillikka o'rganib qolishadi va qiyinchilikni yengib o'ta olmaydilar. Qiyinchilikni yuzaga kelish sababi, bu bolada ko'rgazmali narsa xaqida aniq tasavvurning yo'qligidadir. Shuning uchun bola shu narsa xaqida to'liq ma'lumotga ega bo'lishi kerak. Agar shu narsani kitob va o'yinchoqlar orqali ko'rish imkoniyati bo'lsa, albatta undan foydalanish kerak. Bola kerakli narsani rasmlar orqali o'zi topsin. Kattalar esa bola rasmni topishi uchun ketgan vaqtni xisobga olishi kerak. Qidiruv uchun ko'p vaqt sarf qilinishi kerak emas, chunki bola diqqati va xayoli boshqa faoliyatga ko'chib, boshlagan ishni oxiriga yetkaza olmay qoladi. Bolaga yordam berish, rasmni qidirib topib, diqqat bilan kuzatish kerak. Bola rasm detallarini tushirib qoldiradimi yoki qo'shadimi bu o'ziga xavola. Eng asosiysi bola o'z xolicha rasm chizsin.

Biz bolada asosan maqsad sari intilish xissini shakllantirish va doimo o'z ishini oxiriga yetkazish kabi xislatlarni tarbiyalab borishimiz darkor. Har doim xam bola bir masho'zida boshlagan rasimni oxiriga yetkaza olmaydi, sababi, vaqt yetmaydi yoki charchab qoladi. Bunday xolda bolaga rasmni keyin davom ettirishini maslaxat beriladi.

Ba'zida esa bola boshlagan ishini oxiriga yetkazmay turib, «Chizishni xoxlamayman» deb turib oladi. Sababi, ko'pincha bola rasmni biron bir detalini chiza olmay qolsa, shunday qila boshlaydi. Aynan nima bolaga qiyinchilik tug'dirayapti, shuni aniqlab, eng ma'qul bo'lgan maslaxatni berish kerak. Agar gap bunda emas, balki bola xamma boshlagan ishini xam oxiriga yetkazmasligini

aniqlansa, unday xolda bolaga yumshoq muomalada turib, ishni oxiriga yetkazish zarur ekanligi tushuntiriladi.

Tasviriy faoliyat natijasi bola tomonidan bajarilgan materiallarda (rasm, applikatsiya, yasalgan figuralar) namoyon bo'ladi.

Iloji boricha ota-onalar bolaning qiziqishi, bajarayotgan ishi xaqida suxbatlashishi kerak. Eng avvalo boladan o'z ishida nimani aks ettira olishi, aynan qaysi detal ustida qiynalayotgani va bajargan ishidan qoniqqanligi xaqida gaplashish zarur.

Eslatib o'tish joizki, xaddan tashqari qattiqqo'llik bolani ijodiy faoliyatini va o'ziga bo'lgan ishonchini so'ndiradi. Shuning uchun tanbexni maslaxat tarzida berish maqsadga muvofiqdir. Ko'p maqtov esa bolada o'zboshimchalikni yuzaga keltiradi.

Hamkorlikda bajarilayotgan ish xaqidagi muxokama bolada o'z ustida qayta-qayta ishlash o'ziga to'g'ri baxo berish va kamchiliklarni to'g'rilash kabi xislatlarni tarbiyalaydi. Bu nafakat maktabda balki xayot davomida xam askotadi.

Rasm mashg'ulotini xaftasiga 1-2 marta o'tkazish kerak. Loy ishi xam xuddi shunday fakat applikatsiyani xaftasiga bir marta o'tkazgan ma'qul. Agar bolada mashg'ulotdan tashkari rasm chizish, kirkish, yasash istagi tug'ilsa, unga imkoniyat yaratib berish lozim.

Mashg'ulot vakti 25-30 dakikadan oshmasligi lozim. Shunday paytlar bo'ladiki, bola o'z ishini oxirigacha yetkaza olmaydi. Agar bunga vaqt sabab bo'lsa, albatta bolaga o'z ishini tugatishi uchun vaqt ajratish kerak. Bola bajarayotgan ish uchun ancha vaqt sarf bo'lsa, unday xolda bolaga ishni boshqa payt tugatish kerakligini sekin va mayin oxangda tushuntirish lozim.

Tasviriy faoliyat mashg'ulotiga nisbatan bola qiziqishini oshirib borish uchun ularni o'rab turgan olam, tabiat, odamlar, jamiyat xayotidagi xodisalar xaqidagi ko'pgina ma'lumotlarni berib borish kerak. Bola bilan suxbat qilish, sayr va ekskursiya uyushtirish, tabiat xodisalari, xayvon va qushlarni kuzatish, rasmlari ko'rgazmalar va qiziqarli kitoblar o'qish bola tasavvurini boyitadi. Kattalar bolani atrofga nisbatan qiziqishini va mexr-muxabbatini oshirishlari kerak.

Ota-onalarning bolani o‘rab turgan olam, nimalarga e‘tiborini qaratish, bo‘layotgan xodisalarga berayotgan baxosi ko‘p xolda bolani olamga nisbatan bo‘lgan munosabatiga bog‘liq.

Bolani olam xaqidagi tasavvurini kengayishida bolalar kitobi va kinofilm, diafilmlarni o‘rni katta. Rasm mashg‘ulotini o‘tkazish yo‘llari turli xil bo‘lishi zarur.

Birinchi xolda bola aniq bir predmetni chizsa:(masalan o‘simlik) ikkinchi xolda o‘qilsa kitobga illyustratsiya qilinadi, unda o‘rab turgan olamni tasvirlaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy mavzusi – insonlarni o‘rab turgan olamga oid bo‘lishi kerak. Bolalarga xamma narsa qiziq ko‘rinadi, shuning uchun ular o‘zi uchun xar kuni yangilik yaratishadi. Bolalar o‘z tasavvuridagi olamni qog‘ozga tushirib, bundan katta zavq olishadi.

Ota-onalar esa bolaning texnik qobiliyati, tasavvuri va olam to‘g‘risidagi tushunchasini xisobga olib qiziqarli mavzu tanlashida yordam berishlari kerak.

Tayyor ko‘rgazmani qog‘ozga to‘g‘ri tushira olish xam bir maxorat. Bola bilan esa kompozitsiyani rasm qog‘oziga to‘g‘ri tushira olish xaqida qog‘ozga to‘g‘ri tushira olish xaqida gaplashish juda muxim. Bolalar kitobidan ilyustratsiyali rasmlar va rassomlar ishini bolalarga ko‘rsatib o‘tish zarur. Bolaga shunday materialdan foydalanishni maslaxat berish kerakki, rasmda u yoki bu mavzular aniq ko‘rinishga ega bo‘lsin. Masalan qish tasvirini bolalar bo‘yoq yoki guash orqali aniq tasvirlab bera oladi. Baxor peyzajini akvarelda yoritib bergan ma‘qul.

Bola xayotidagi biror bir voqea yoki umumiy bir ko‘rinishdagi bola qalam yoki bo‘yoqlar yordamida qog‘ozga tushirishi kerak.

Shuni esda tutishi kerakki, qalam bilan chizish o‘zoq vaqtni oladi va qalamni kuch bilan bosib bo‘yash, uni qattiqligini xisobga olganda bolaga biroz qiyinchilik tug‘diradi. Shuni xisobga olib, bolaga katta xajmdagi qog‘oz berish tavsiya etilmaydi va bo‘yash uchun qalamdan foydalanmagan ma‘qul. Agar bola rasmni shoshilib, e‘tiborsizlik bilan chizayotgani yoki charchaganini sezsak, unga rasmni keyin davom ettirish xam mumkinligini tushuntirish lozim.

Agar syujet ko'rsatmasi yorqin ranglardan foydalanishni talab qilsa, bunday xolda guash va temperdan foydalanish kerak.

Bola kitobda tasvirlangan illyustratsiyaga xos rasm chizayotganda, ma'lum personajlar xarakteriga kirishib ketadi. Ular bilan birga xam xayajonlanadi xam xavotirga tushadi.

Syujetdagi ko'pgina personajlarni xarakterdagi xolatini tasvirlash bolaga qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Ota-ona bola imkoniyatini xisobga olib qo'lidan kelgan personajni tasvirlab chizishni tavsiya etishi zarur. Bolalar uchun ertakning syujetli-ko'rgazmali tomonini yoritib berish oson kechadi. Masalan: quyvon va bo'g'irsoq uchrashuvi, Zumrad va Qimmat uchrashuvi va xokazo. Lekin bolaga xar safar ertakni faqat syujetli tomonini yoritib chizdirsak noto'g'ri bo'lar edi.

Bolalarda fantastik obrazlarni tasvirlash kuchli bo'ladi va ular fantaziyasini o'stirish o'ta muximdir. Shuning uchun bolaga sexrli daraxt. Afsonaviy bog', sexrli qush rasmini chizish tavsiya etiladi. Bu rasmlarda bola ijodiy yondoshishi kerak. Bola bilan oldin suxbat o'tkaziladi: «Ishni nimadan boshlash kerak? Tasavvuringdagi obrazni qog'ozga qanday tushirasan?» kabi savollar beriladi. Bunday savollar bolaga ko'rgazmaniko'z oldiga keltirib ko'rishiga va anglab yetishiga yordam beradi. Rassomchilik san'atining foydali bir ko'rinishi – naturadir.

Natura bolani qabul qilish doirasini atrofga nisbatan diqqat va tasavvurini boyitib, ko'zatuvchanligini oshiradi. Buning uchun oddiy bir predmet tanlanadi. Masalan barglari aniq bo'lgan aloxida-aloxida joylashgan uy gullari yoki guldastadagi gul. Tanlangan predmet xammaga yaqqol ko'rinarli qilib qo'yiladi.

Bolaga ob'ektni diqqat bilan Kuzatish taklif qilinib, ayniqsa gul va barglarning joylashishi ketma-ketligiga, gul, guldon formasiga nisbatan qiziqish uyg'otiladi. Iloji boricha guldon shaklini qo'l bilan silab ko'rsin.

Bolalar o'yinchoq rasmlarini chizishni yaxshi ko'rishadi. Agar bola mavzuga xos rasm chizishga qiynalsa, bunday xolda o'yinchoq rasmini chizishga maslaxat bering. Buning uchun bolaga chizish oson bo'lgan va bola o'zi tanlangan

o'yinchoqni beriladi. Avvalo o'yinchoqni tuzilishiga, shakliga, ranggiga e'tibor berish, o'yinchoq qismlariga diqqatini qaratish kerak.

Eng qadimgi san'at asarlaridan biri bu dekorativ san'atdir. Odamlar uy, idish va kiyimlarini ushbu san'at ko'rinishi asosida yasatishga urinishgan.

Bolalarni ushbu san'at turi bilan tanishtirish o'ta muxim. Ko'pgina shaxar va tumanlarda maxsus san'at muzeylari mavjud. Bola ijodkorligi va estetikasini oshirish uchun albatta mo'zeyga olib borib, san'at turlari bilan tanishtirish zarur.

Naqsh va dekorativ kompozitsiyalar yaratishni ko'proq qizlar xush ko'rishadi. O'g'il bolalarni xam bu qiziqarli rasm turi bilan tanishtirish maqsadga muvofiq. Bolani ushbu san'at turi orqali tasavvurini yanada kengaytirish uchun dekorativ mato, ma'lum dekoratsiya asosida yasalgan idishlar, dastro'mol va boshqa turli xil narsalarni ko'rsatib baxo berish tavsiya etiladi. Bola diqqatini naqsh elementlariga (geometrik forma, gul, barg, qush) qaratish va ularni naqshda ritmik joylashtirishga ko'maklashish zarur. Bola rasmlarni qalam va bo'yoqlar bilan bezatishi kerak va ko'ngliga yoqqan dekorativ bezakni tanlashi mumkin. Bola uchun qiyin bo'lmagan naqshni tanlab, xudi shunga o'xshatib, naqsh chizishni taklif qilish lozim. Chizilayotgan naqsh elementlari, chiziqlari uzunligi 15-20 sm, eni 5-6 sm ni ko'zdan kechirib chiqiladi. Agar bu bolaga qiyinchilik tug'dirsa, bolaga naqsh elementlarini ma'lum shaklga keltirishni taklif qilinadi. Masalan: to'rtburchak (dastro'molcha, salfetka) misolida keltirilib, ushbu shakl chet qismi va o'rtasini naqshlar bilan bezatiladi. Doira (likopcha) shaklida esa naqshni o'rta yoki o'rta va chetga joylashtirish mumkin.

Dekorativ kompozitsiyani yaratishda bolalar ma'lum shakl va shakllarni bir necha marta takrorlab chizishi mumkin, lekin undagi naqshlar turli xil bo'lishi shart.

Bola tanlagan rasm mavzulari turlicha bo'lishi kerakligi xaqida gapirildi. Bolalar odatda bilgan rasmlarini qayta-qayta takrorlab chizishadi. Bunday xolatda bolaning chizish malakasi boyimay, tasavvuri o'smaydi. Shuning uchun xar xil mavzu va turli mazmundagi rasmlarni chizdirish foydadan xoli emas.

Tasviriy faoliyat estetik tarbiyani shakllantirish bilan birga bolani chizish malakasini oshirib, xamda maktabga tayyorlaydi va shu asosda qo'l muskullarini shakllantirib yozishga o'rgatadi.

Nafaqat rasmchilik balki tasviriy faoliyatning barcha turlari: applikasiya, loy, to'qish, qurish-yasash bolani qo'l musqo'llarini shakllantiradi. Lekin rasm chizish faoliyati boshqa tasviriy faoliyatdan farqli o'laroq, bolani yozishga nisbatan tayyorgarligini oshiradi, sababi ruchkaga yaqin qurollardan (qalam, mo'yqalam) qurollardan foydalanish xisoblanadi.

Psixologlar fikricha, yozishni o'rganish uchun grafik va texnik malakalarni ko'zatib, bajarish muxim, bunda xarf elementini to'g'ri o'xshatib chizish yoki ma'lum xarf formasini bir-biri bilan to'g'ri birlashtirish xisobga olinadi. Mashg'ulot paytida ruchkani to'g'ri ushlab, qo'lni oxista xarakatlantirish muxim.

Sanab o'tilgan ko'pgina malakalar rasm chizishda qo'llaniladi. Agar bola diqqat e'tiborini to'g'ri o'tirgan xolda rasm chizishga o'rgatsak, ya'ni qog'ozni buklamay, suyanmasdan, qalam va mo'yqalamni to'g'ri ushlab, boshlagan ishini oxiriga yetkazish kabi faoliyatlarni namoyon qilsak, bola maktabga chiqqach, ma'lum talab va qoidalarga tez ko'nikib ketadi va yozishga qiynalmaydi. Agar kattalar bolalar kattalarga o'tirish va yozish texnikasini o'rgatishmasa, bola maktabda xam noto'g'ri o'tirish va ruchka, qalamni noto'g'ri ushlab oqibatida o'z ishini bilmagan xolda barmoqlari bilan yopib qo'yadi. Yozuvga o'rgatish uchun bola qo'l xarakatlarini tekis yo'naltirishga o'rgatish kerak. Rasm chizishda bu xarakatlarni naqsh elementlarini namoyon etishida ko'rish mumkin. Masalan: rasmni bo'yayotganda qalamni bir tomonga yo'naltirish. Bolaga rasmni shoshilmasdan, ozoda bajarishga o'rgatish kerak. Bola o'z ishi va xarakatini boshqara olishi kerak. Masalan: katta gurux tarbiyalanuvchilari rasmni bo'yayotganda belgilangan chiziqdan chiqarmasdan bo'yashlari kerak. Harflarini bir tekisda yozish uchun bolalar barmoq xarakatlarni mashq qilish kerak. Bu xarakatlar xar mashg'ulotda takrorlab va mustaxkamlanib boriladi.

Mashg'ulotdan tashqari kattalar bolaga oq qog'oz berib, dekorativ san'at turiga xos turli chiziq burma shakllarni chizish taklif qilishlari mumkin.

Bolani qo'li qancha ko'p xarakat qilsa, uning mustaqil, tekis va chiroyli yozishi xam shuncha oson bo'ladi.

Yozuv – o'z qonun-qoidalari va afzalliklariga ega spesifik faoliyat.

Bolalarni yozishga urgatish uchun, ma'lum mashklar yordamida xar mashg'ulotda yozdirishimiz kerak. Buning uchu nota-onalarga yordam tarikasida yozuv daftarini olishimiz mumkin. Bola bu mashklarni tez-tez takrorlab yozish malakasiga ega bulishadi. Yozuv daftaridagi nuktalarni birlashtirish asosida xarflar yigindisini yoki kiska so'zni xosil kilishadi.

So'zni yozib bulgach, bola yozishdan tuxtaydi. Qo'l va ko'zlar dam oladi. Bu esa o'z navbatida yozgan mashklarini kurib, taxlil kilishga va tugirlashga imkon yaratiladi.

Bola kilgan xatolikni ota-onalar tugirlab borishi kerak. Bola yozayotgan paytda uning qo'l xarakatiga, kalam, ruchkalarni to'g'ri ushlab yozishga e'tibor berish kerak.

Bola yozuv xakidagi ma'lum ko'nikma va malakalarga ega bo'lgandagina bolani yozishga urgatgan ma'qo'l. Yozishni yanvar va fevral oyidan boshlagan ma'qul. Mashg'ulotni xaftada 1-2 marta o'tkazish kerak. Tasviriy faoliyatni barcha turlarini ota-onalar o'zi oilada olib borishlari mumkin. Bu bolani estetik tarbiyalaydi va maktabga tayyorlaydi.

**10. MAKTABGACHA TA'LIM
MUASSASALARIDA TASVIRIY
FAOLIYAT MASHG'ULOTLARI
JIHOZLARIGA QO'YILGAN
TALABLAR**

Tasviriy faoliyat mashg‘ulotlari – bu rasm chizish, loy, applikatsiya, qurish-yasash mashg‘ulotlaridir. Bu mashg‘ulotlar maktabgacha ta’lim muassasasining barcha guruhlarida aniq bir vaqtda, rejim asosida uyushtiriladi.

Kichik guruhda yilning boshida uncha katta bo‘lmagan guruhlar bilan, yilning ikkinchi yarmidan boshlab butun bir guruh bilan uyushtiriladi.

Kichik guruhda mashg‘ulotlar yilning birinchi yarmida 5-7 minutdan asta-sekin 15-20 minutgacha, o‘rta guruhda 20-25 minutgacha. Katta tayyorlov guruhda 30-35 minut o‘tkaziladi. Tasviriy faoliyat mashg‘ulotlarini muvaffaqiyatli uyushtirish, unga zarur bo‘lgan materiallarni o‘z vaqtida tayyorlashga ham bog‘liqdir. Bu tayyorgarlik ishlari quyidagilardan iboratdir:

a) Tarbiyachi rasm va applikatsiya mashg‘uloti uchun kerakli kattalikdagi va rangdagi qog‘oz varaqlarini tayyorlaydi (tasvirlanadigan predmetning tuzilishiga ko‘ra). Qog‘oz varag‘iga oldindan orqa tomoniga bolalarni ismi, familiyasi, mashg‘ulot o‘tkaziladigan sana yozib qo‘yiladi.

Tarbiyachi oldindan qalam uchlarini ochib qo‘yadi (albatta 4-5 qalam ortiqcha qilib tayyorlab qo‘yiladi).

v) Katta tayyorlov guruhlarida bolalar qo‘proq akvarel bo‘yog‘ini ishlatadilar. Oldindan bo‘yoqlar ho‘llangan bo‘lishi lozim. Mo‘yqalamlar yaxshilab yuviladi.

g) Mashg‘ulot uchun lattalar, bankachalarni tayyorlash zarur. Suv bankalarga mashg‘ulot boshlanish arafasida quyiladi.

d) Applikatsiya uchun rangli qog‘oz yig‘masi tayyorlanadi (ortiqcha miqdorda).

ye) Kleyster (undan tayyorlanadi).

j) Loy haftada bir marotaba tayyorlanadi, polietilen plenkalarda saqlanadi. Tarbiyachi har bir bola uchun loy parchasini qo‘yish uchun taxtachalar, katta tayyorlov guruhlarida uchun ko‘rgazmalar, harakatlanuvchi taxtachalar tayyorlaydi, ho‘l yoki nam lattalar berilishi kerak.

z) Platin ham rangi bo‘yicha tayyorlanib, rangdor mayda detallarni yasash jarayonida beriladi. Ko‘proq katta guruhlarda beriladi, oldindan issiqda yumshatib qo‘yiladi.

i) Maktabgacha ta'lim muassasasida ko'rgazmali materiallar bo'lishi lozim. Masalan: predmetlar, o'yinchoqlar, illyustratsiyalar, xalq amaliy dekorativ san'at namunalari.

k) Har bir guruhda bolalar ishining tahlili uchun ko'rgazmalar bo'lishi kerak. Mashg'ulot uchun zarur bo'lgan materiallarning har biri aniq, bir joyda, faoliyat turlariga qarab saqlanishi kerak, navbatchilar bunda ularni mashg'ulot uchun tayyorlay olishlari lozim.

l) O'rta guruhdan boshlab bolalar ham tarbiyachi bilan birgalikda mashg'ulotga tayyorlanish jarayoniga ya'ni navbatchilikka jalb qilinadi. Har bir guruhda, har bir bola yoki navbatchilar vazifalarni tarbiyachi tomonidan rejalashtiriladi.

Kichik guruhda: Tarbiyachi guruhda bolalarni mashg'ulotdan keyin o'z joyini tartibga solishga, ya'ni qolgan loyni, mo'yqalamni, salftkani, qalamni tarbiyachiga berishga o'rganadilar. Yilning boshida tarbiyachining o'zi materiallarni tayyorlaydi, so'ng alohida bolalarni materiallar tayyorlashga jalb etadi. Bu navbatchilik emas, balki ba'zi bolalar uchun topshiriqlar berish hisoblanadi (yil davomida tarbiyachi hamma bolalarni mehnat topshiriqlarini bajarishga jalb etishi lozim). Mashg'ulotdan so'ng bolalar, har bir o'z stollaridagi narsalarni oldin umumiy stolga olib kelishga o'rganadilar, so'ng tarbiyachi o'z yordamchilari bilan mo'yqalamlarini yuvadi, salftkalarini yig'ib oladi.

O'rta guruhda. O'rta guruhda ham yilning boshida huddi kichik guruh kabi topshiriqlar beriladi. Yilning ikkinchi yarmida tarbiyachi bolalarni navbatchilikka jalb etadi. Ular bankalarga suv quyadilar, bo'yoqlarni qo'yib chiqadilar va boshqalar. Mashg'ulotdan so'ng bo'yoqlarni joyiga olib borib, suv va mo'yqalamlarni yuvib, joyiga qo'yadilar.

Katta guruhda. Katta guruhdagi navbatchilar stol va stullarning qay tarzda turishini nazorat qilib, mashg'ulotdan so'ng stollar ustini artib chiqadilar, ular loy, bo'yoqni, mo'yqalamlarni stol ustiga qo'yib chiqadilar. Yelim ham qo'yib chiqadilar. Taxtachalarni yig'ib, bankachalarni yuvib joyiga qo'yadilar, qaychilarni tarqatib, mashg'ulotdan so'ng yig'ib chiqadilar.

Tayyorlov guruhida. Bu guruhda navbatchilikka katta mustaqillik beriladi. Tarbiyachi bolalarga, navbatchilarga mashg‘ulot uchun nimalar kerak bo‘lishini aytadi, navbatchilar ularni tayyorlaydi. Tarbiyachi kuzatadi.

Mashg‘ulotga tarbiyachining tayyorlanishi

Mashg‘ulotni boshlashdan avval, tarbiyachi albatta o‘zi tanlagan natura, o‘yinchoq, illyustratsiya va o‘zi bolalarga nisbatan qaerda turishi kerakligini aniqlab oladi. Mashg‘ulotdan oldin tarbiyachi albatta chizishni, loydan yasashni, qirqishni mashq qilishi lozim. Bu esa tarbiyachiga uni tasvir etishning yo‘l va vositalarini aniqlab olish va qay bir murakkab qismi ustida kuproq ishlashni va bolalarning diqqatini ham shu yerga ko‘proq tortish imkonini beradi. Mashg‘ulotga tayyorlanish jarayonida tarbiyachi metodik adabiyotlarga murojaat etadi, qay bir metod va usullarni qo‘llash mumkinligi ustida ishlaydi. Tarbiyachi mashg‘ulotni tashkil etishga tayyor bo‘lgach, bolalarni o‘yin faoliyatidan asta ta’limiy faoliyatga ko‘chirib o‘tadi. Mashg‘ulotni tashkil etish momenti bir ikki minutni tashkil etadi. Bu qism mashg‘ulotga qarab turlicha uyushtirilishi mumkin. Masalan: bolalarni tasvirlashlari kerak bo‘ladigan predmet yoki illyustratsiyalarni ko‘rishni, kichikintoylarga esa o‘sha narsa bilan o‘ynashi, qo‘li bilan tegishi mumkin bo‘ladi. Kichik guruhdan boshlab bolalarni sekin asta, shovqinsiz, stol atrofiga o‘tirishga o‘rgatamiz. Mashg‘ulotning turiga va mazmuniga qarab, bolalar turlicha o‘tqazilishi mumkin. Masalan: kichik guruhda yarim oysimon shaklda o‘tkazish mumkin. Bunda tarbiyachi har bir bolani ko‘radi va yordam ko‘rsatish maqsadida har birining oldiga borishi mumkin.

Hamma mashg‘ulotlar uch qismga bo‘linadi:

• Mashg‘ulotning boshlanishi – topshiriqni tushuntirish;

• Mashg‘ulotning borishi – topshiriqni bolalar tomonidan bajarilishi;

• Mashg‘ulotning yakuni – bolalar bilan bajarilgan topshiriqni tahlil qilish.

I va II qismlar bolalar yoshi va topshiriqqa qarab 2-5 minutgacha davom etishi mumkin, 1 chi qismda tarbiyachi bolalarga ular bajaradigan topshiriqni e'lon qiladi. Tarbiyachining tushuntirishi emotsional, ijodiy kayfiyat tug'dirishi lozim. 2 chi qismda tarbiyachi bolalarni berilgan topshiriqni bajarishga kirishishlarini tekshiradi. Bola ishi o'rtasida pauza bo'lmasligi, bola bir topshiriqni bajarib bo'lishi bilan keyingisiga darxol o'tishlari, bajarishlarini kuzatish lozim. Mashg'ulot davomida bolalar tinch ishlashga, o'z o'rinlaridan so'roqsiz turmaslikka o'rganadilar. Katta guruhdagi bolalar dastavval tarbiyachi ruxsati bilan, keyin o'zlari suvni, mo'yqalamni o'z joyiga qo'yadilar. Kichik guruhda bolalar mustaqil bo'lmaganlari uchun ko'proq tarbiyachining o'zi bolalar oldiga kelib turadi. O'rta guruhdan boshlab bolalar tarbiyachiga qo'llarini ko'tarib, murojaat etishga o'rganadilar. Bolalarni asta sekin mustaqil ishlashga o'rgatib boriladi. Bor bo'lgan qiyinchiliklarni o'zlari hal etish yo'llarini o'rganib boradilar.

Mashg'ulotni yakuniga 5 daqiqa qolganda bolalar ogohlantiriladi. Bu narsa kichik guruh bolalari uchun ortiqcha hisoblanadi, chunki ular hali bu tushunchani egallamagan bo'ladilar. Kichik guruhdan boshlab bolalarga agarda ishini oldinroq tugatgan bo'lsa, o'zi yana rasmni element bilan boyitishni taklif etiladi. Tarbiyachi ishni o'z vaqtida tugatilishini nazoratga oladi, bolalar ishni tugata olmasalar tarbiyachi kunning ikkinchi yarmida bolalarga o'z ishlarini tugatib olishga imkon yaratishi lozim.

Bolalar ishini tahlil qilish muhim metodlardan biri bo'lib hisoblanadi. Bolalar ishlarini tahlili ta'limiy-tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bolalar ishlari devoriy r'o'znoma qilib osiladi. Bolalar devoriy ro'znomadagi ishlarini yaxshilab ko'rib chiqadilar. Tarbiyachi bolalarning fikrlarini so'raydi va bolalar ishlariga umumiy baho beradi. Mashg'ulotdan so'ng bolalarga o'z ishlarini ko'rib chiqish uchun yana bir bor imkoniyat yaratib beradi. Agar mashg'ulot cho'zilib, vaqt qolmasa, sayrdan keyin yoki kunning ikkinchi yarmida amalga oshirish mumkin.

Tarbiyachi ota-onalar uchun bolalar ishlaridan burchak tashkil etadi va bolalar ishlari u yerda keyingi mashg'ulotgacha qoldiradi. Albatta ular dastavval yaxshilab bezatiladi. Ularni turlicha bezatish mumkin. Masalan: pasport sifatida. Pasport

bolalar ishidan katta bo‘lib bolalar ismi, familiyasi yoziladi va ancha vaqtgacha saqlashga imkoniyat beradi. Agar burchak tashkil etishni iloji bo‘lmasa, bolalar ishidan albom qilinadi. Bittadan varaq bir kishiga ajratiladi va varaq ustiga konvert yopishtiriladi. Bolaning ismi yozib qo‘yilib, shu konvertga bolaning har bir bajargan ishi qo‘yiladi.

Aralash yosh guruhlarda mashg‘ulotni tashkil etish o‘ziga hos xususiyatga egadir. Bu guruhni 2-3 yuqori guruhga bo‘lib, har biri uchun o‘zining dastur mazmuni aniqlanadi (bolalarning hammasi, birgalikda, bir vaqtda, bir faoliyat bilan shug‘ullansa ham).

Bolalarni mashg‘ulotlarda o‘qitish

O‘qitish – maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni elementar bilimlar tizimi bilan tanishtirishda, “Ilk qadam” dasturida nazarda tutilgan ko‘nikma va malakalarni shakllantirishda yetakchi rolni o‘ynaydi. O‘qitish jarayonida bolalarga yangi bilimlarni muntazam berib borish, ular jamg‘argan tasavvurlarni aniqlash va tizimlashtirish, bolalarning bilish jarayonlari hamda tafakkur faolliklarini rivojlantirish amalga oshiriladi.

O‘qitish – ikki tomonlama jarayon: mashg‘ulotlar kuzatilar ekan, tarbiyachining ta‘lim berish faoliyatini, uning bolalarga ta‘sir etish imkoniyatlarini hamda bolalarning javob berish faolliklarini, o‘quv harakatlari sifatini ham baholash muhimdir.

Ta‘lim jarayon bolalarning jismoniy, ma‘naviy, mehnat va estetik rivojlanishlariga har tomonlama ta‘sir ko‘rsatadi. Shuning uchun ta‘lim jarayonini kuzatishning muhim vazifasi uning bolalarga tarbiyaviy, umumta‘lim ta‘siri (kuzatuvchanlik, zehnlilik, aqliy, nutqiy va harakat faolligi, mustaqillik, ijodiy tashabbusning rivojlanishi)ni aniqlashdir.

Tarbiyachi har bir mashg‘ulotda ta‘lim va tarbiyaning o‘zaro bog‘langan vazifalarini amalga oshirishni esda saqlashi muhimdir. Masalan, bolalarga rasm solish usullarini tushuntirar ekan, u bolalarga predmetni izchil tahlil qilishni, ko‘rganlarini tasvirlashni, xarakter usullari haqida gapirishni, bo‘yoqdan tartibli foydalanishni, o‘rtog‘iga halaqit bermaslikni oxirida hamma narsani o‘zi joy-

joyiga olib qo'yishni o'rgatadi. Shuning uchun tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida bolalarning tashqi dunyo haqidagi tasavvurlari qandayligini, ular o'z fikrlarini erkin bayon qila olishlarini, ularning lug'at boyliklari qandayligini aniqlash mumkin. Bolalardagi ma'naviy tasavvur darajasini bajarilgan ishlarni baholashi va shu kabilardagi fikrlari hamda luqmalaridan bilib olish mumkin. Demak, ko'rilgan har bir mashg'ulotlarda dasturning barcha bo'limlari bo'yicha bolalar bilan olib borilgan ishning darajasi xuddi ko'zgudagidek aks etadi. Tarbiyachi o'tkazadigan mashg'ulotlarning muvaffaqiyati uch shartga: dasturni yaxshi bilishga, ta'lim metodikasini egallaganlikka, o'z guruhidagi bolalarning yosh va individual xususiyatlari hamda imkoniyatlarini bilishga bog'liq bo'ladi.

Tarbiyachini nazorat qilish va unga yordam ko'rsatish uchun maktabgacha ta'lim muassasasi mudirasi barcha yosh guruhlarining dasturini hamda ta'lim metodikasini bilishi, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning psixo-fiziologik xususiyatlarini tushunishi, yangi ilmiy tadqiqotlar va ilg'or pedagogik tajribadan xabardor bo'lishi kerak.

Mashg'ulotlarni kuzatish bo'yicha umumiy ko'rsatmalar

Ijobiy natijalarga erishish ta'lim jarayonining to'g'ri tashkil etilishiga bog'liqdir. Mashg'ulotlarga kirishda, eng avvalo, gigienik sharoitlarga rioya qilinishiga e'tibor berish kerak: mashg'ulot o'tkaziladigan xona yaxshi shamollatilgan bo'lishi lozim; me'yoriy yoritilgan va yorug'lik chap tomondan tushib turgan bo'lishi kerak; jihozlar, asbob-uskuna va materiallar hamda ularni joylashtirish pedagogik, gigienik va estetik talablarga javob berishi kerak. Mashg'ulotlarning davomiyligi belgilangan me'yorlarga muvofiq kelishi kerak, vaqtdan esa to'liq foydalanish lozim. Mashg'ulotning boshlanishi, bolalar e'tiborini uyushtirilishi, bolalar oldiga ta'lim yoki ijodiy vazifalarning qo'yilishi, uni bajarish usullarining tushuntirilishi katta ahamiyatga egadir.

Tarbiyachining ishi kuzatilar ekan, bolalar bilan aloqasi mavjudligini, ularning muvaffaqiyatlariga qiziqish bildirilayotganligini, ularga hayrixohlik va mohirlik bilan munosabatda bo'linayotganligini, bolalar oldiga o'quv ijodiy topshiriqning qo'yilishini e'tiborga olish muhimdir. Ayniqsa, tarbiyachining

nutqiga (savodli, tushunarli, emotsional ta'sirli qilib gapira oladimi) alohida e'tibor berish kerak.

Tarbiyachi harakat usullarini tushuntirishi, ko'rsatishlar vaqtida bolalarni faollashtirishi, ularni aytayotgan gaplarni anglashga, eslab qolishga undashi muhimdir. Bolalarga u yoki bu holatni takrorlashlariga, aytishlariga (masalan, masalani hal qilish, o'yinchoqni qanday yasash) imkon berish kerak. Tushuntirishlar 3-5 daqiqadan ortiq vaqtni olmasligi kerak.

Pedagog mashg'ulot davomida bolalarning individual xususiyatlarini nazarda tutib, bolalarni ishda faol qatnashishga jalb qiladi, ularda o'quv faoliyati malakalarini tarkib toptiradi, o'z harakatlarini baholash va nazorat qilish qobiliyatlarini o'stiradi. O'quv vaziyatidan bolalarda o'rtoqlariga nisbatan xayrixohlik bilan munosabatdan bo'lish, chidam, maqsadga intilganlikni rivojlantirishdan foydalaniladi.

Mudira e'tibor beradigan asosiy ob'ekt, bu bolalar hamda ularning mashg'ulot davomidagi xatti-harakatlari, mashg'ulotning boshlanishi va davomiyligidir. U bolalar mashg'ulotlarda xatti-harakat qoidalarini bajarayotgan yoki bajarmayotganliklarini kuzatadi. Mashg'ulotlarda bolalar to'g'ri o'tirishlari, chalg'iyvermasliklari, tarbiyachi va o'rtoqlarining gaplariga diqqat bilan eshitishlari, faqat tarbiyachi so'ragandagina javob berishlari kerak: javob berayotganda o'rinlaridan turishlari, agar kerak bo'lsa, stol yoniga kelishlari lozim; rasm bo'yicha gapirganda ko'rsatkichdan foydalanishlari lozim. Kattaroq bolalar o'z ish joylarini darhol tayyorlay olishlari, kerakli materialni (bo'yoq, suv, plastilin va shu kabilarni) olib kelishlari, zarur mavzuda ishlay olishlari kerak.

Mashg'ulot davomida asosiy e'tibor dastur materialining bolalar tomonidan o'zlashtirilishiga, bolalar bilimni sifatiga, nutq, qo'l va harakat ko'nikmasi hamda malakalarining rivojlanganlik darajasiga qaratilishi lozim. Mashg'ulot kuzatilar ekan, ayrim bolalar qanday ishlayotganligini qayd etish, ayrim topshirig'larni bajarish vaqtida yuzaga kelgan qiyinchiliklarni aniqlash muhimdir. Mudira dalillarni qayd etadi, keyin shular asosida bolalar tomonidan bilimlarning egallanishi, ko'nikma va malakalarning shakllanganligi haqida xulosalar chiqaradi.

Shuningdek, maktabgacha ta'lim muassasasining mudiralari (bir guruhda turli yoshdagi bolalar tarbiyalanadigan) yoshga qarab guruhchalarga bo'lish qanday tashkil etilganligi (kichik va katta guruhchalar qaerda va qanday joylashtirilganligi, guruhchalar ishini qanday boshlaganliklari – bir vaqtda boshlagan yoki boshlamaganligi, qaysi guruhcha oldinroq shug'ullana boshlaganligi) va har qaysi yoshga ko'ra bo'lingan guruhchalar uchun mashg'ulotning davomiyligi, mashg'ulot yakunida kichik bolalar nima bilan mashg'ul bo'lishgan hamda katta bolalar ishda davom etib turishganda ular o'zlarini qanday tutishgani, tarbiyachi barcha bolalarning faol faoliyatlarini qanday usullar bilan ta'minlagani, u o'z diqqatini bolalarning ikki-uch guruhchasiga taqsimlay olgan yoki olmaganligi, har bir bola faoliyatini nazaridan qochirgan-qochirmaganligi, bolalarda mustaqillikning tarbiyalangan-tarbiyalanmaganligi haqida qo'shimcha tarzda tushuntirishi kerak.

Mudira qanchalik ko'p narsani ko'ra olsa va eslab qola olsa, u mashg'ulotning ijobiy tomonlari va nuqsonlarini shunchalik chuqur tahlil qila oladi, u chiqaradigan xulosalar shunchalik ishonchli bo'ladi.

Kuzatishlar vaqtida yozib borish kerakmi va u qaysi tartibda bo'lishi kerak? Yozuvlar ko'rilganlarni, kuzatilayotgan narsalar haqida o'z fikrini, ijobiy yoki salbiy dalillarni qayd etish uchun zarurdir. Mashg'ulotlarni tahlil qilishda xulosalarni isbotlashga, asoslashga yordam beradi.

Qanday yozish kerakligi haqidagi masala muhim emas: har kim o'ziga qanday qulay bo'lsa, shunday yozaverishi mumkin.

Kuzatish va dalillarni to'plash ishning birinchi yarmi bo'lsa, ikkinchisi dalillarni tahlil qilish va pedagogik jarayonning yutuqlari va kamchiliklari haqida asosli xulosalar chiqarishdan iborat. Amalda esa quyidagi kabi holatlar uchraydi: mudira tarbiyachining ishini tahlil qiladi va xulosalar chiqaradi, ammo ularni konkret dalillar, ishonarli misollar bilan tasdiqlamaydi. Bunday hollarda xulosalar tasodifiy, sub'ektiv tuyulishi mumkin. Boshqacha ham bo'ladi: mudira mashg'ulotni diqqat bilan kuzatgan, ko'pgina dalillarni yozgan va eslab qolgan, ammo bu dalillarni tahlil qilmagan, ularni umumlashtirmagan, shuning uchun

chiqarilgan xulosa va tarbiyachiga berilgan tavsiyalar bunday vaqtda retseptiv harakterda bo‘lib qoladi.

Demak, mudira o‘zida kuzatish, dalillarni ko‘rish, shuningdek, ularni tahlil qilish, umumlashtirish ko‘nikmasini tarkib toptirish kerak. Mashg‘ulotlarni tahlil qilish uchun: 1) mashg‘ulotning tashkil etilishini; 2) dastur mazmunini; 3) mashg‘ulotni o‘tkazish metodikasini va; 4) uning natijalarini (ya’ni tekshirish vaqtida bolalardagi bilim, ko‘nikma, malaka hamda ularning hatti-harakatlarini) ko‘rib chiqish kerak bo‘ladi.

Tasviriy faoliyat mashg‘ulotlarining ko‘rigi.

Har bir mashg‘ulotning tarbiyaviy-ta’limiy ahamiyati dastur mazmunining to‘g‘ri tanlanishi, yaxshi tashkil etilishi, tarbiyachining tayyorgarligi, tegishli asbob-uskunalar va tasviriy materiallarining mavjudligi, bolalar faoliyatiga aniq rahbarlik bilan aniqlanadi.

Bolalarning mashg‘ulotlardagi to‘laqonli o‘quv yoki ijodiy faoliyatlari oldingi barcha ishlarning sifatiga, shuningdek ularni mana shu konkret mashg‘ulotga tayyorlashga bog‘liq bo‘ladi. Tayyorlov ishlari bo‘lajak mashg‘ulot mazmuniga mos bo‘lishi kerak: mazmunli rasm chizishdan oldin tevarak-atrof bilan tanishtirish maqsadida ekskursiyalar o‘tkazish, badiiy asarlar o‘qish, bolalarga mashg‘ulot mavzusi bilan bog‘liq bo‘lgan illyustratsiyalar, reproduksiyalarni ko‘rsatish, suhbat o‘tkazish, diafilm va bolalarning namunali ishlarini ko‘rsatish mumkin va hokazolar; katta guruhlarda dekorativ rasm chizishlaridan oldin bolalarga xalq amaliy san’ati namunalarini, illyustratsiyalar, bolalar rasmlarini ko‘rsatish, suhbat o‘tkazish, “Tasvirdan bilib ol” kabi ta’limiy o‘yinlar o‘tkazish; loy va plastilindan narsalar yasash mashg‘ulotidan oldin kichik shakldagi haykaltaroshlik ishlari bilan tanishtirish, bolalarga o‘zlari yasaydigan jonivorlar tasvirlangan rasmlarni tanlashni topshirish mumkin. Qog‘ozga rang tusini mustaqil bera olish, applikatsiya va konstruktorlik ishlari uchun tayyorgarlik qilish ham mashg‘ulotga tayyorlanish jarayoniga kiradi.

Oldindan qilingan barcha ishlarning mazmunini mudira tarbiyachi bilan qilingan qisqa suhbatdan bilib oladi. Mudira tarbiyachining dastur vazifalarini

to'g'ri tushunishi va tushunmasligini aniqlaydi, mashg'ulot rejasi bilan tanishadi, konspektni ko'rib chiqadi, tasviriy materialning mavjudligi va uni stollarga joylashtirishning to'g'riligini qayd etadi.

Mashg'ulotlarni ko'rish vaqtida mudira quyidagi holatlarga e'tibor beradi. Mashg'ulotning boshlanishi (3-5 daqiqa). Tarbiyachi bolalarni o'yindan mashg'ulotlarga o'tkazishda foydalangan usullar.

Shundan keyin mashg'ulotning birinchi qismi – bolalar oldiga tasviriy vazifalarning qo'yilishi va ish usullarini tushuntirishning mazmuni hamda metodikasi baholanadi.

Bolalarning aqliy va nutq faolliklari, ularning mashg'ulotga qiziqishlari qanday usullar vositasida yuzaga keltirilganligi (kichik guruhlarda – o'yin usullari, ovutmacholardan, katta guruhlarda – bolalardagi mavjud tajribaga tayanish, qo'shiq, she'r, ertaklardan parchalar o'qish va shu kabilar)ni qayd etish lozim.

Bolalarga berilayotgan savollardagi maqsadga yo'llangan tushuntirishlarning aniq va konkretligi muhim hisoblanadi. Ishni bajarish bosqichlari ajratiladi. Bolalarning tushuntirishlarni qanchalik egallayotganliklarini nazorat savollar yordamida (masalan, bolalar predmetni qanday izchillikda tasvirlaydilar, qanday harakatlarni bajaradilar) tekshiriladi. Tushuntirishlarda ko'rgazmali material – natura, namunaga tayaniladi. Predmetni tasvirlash usullarini tarbiyachi tomonidan ko'rsatilishi sifati (agar mashg'ulotda shunday qilingan bo'lsa); bo'lajak ish uchun tushuntirishlar yoki ko'rsatmalarning davomiyligi; shuni unutmaslik kerakki, tayyorlov ishlarining barchasini tarbiyachi mashg'ulotdan oldin amalga oshirgan bo'lishi lozim.

Bolalar ishni bajarishga qanday kirishdilar: qanchasi tarbiyachining tushuntirishi tugashi bilanoq rasm chizishga (yasashga) kirishdi, qanchasi tushuntirishdan keyin ham o'ylanib, qiynalib turdi. Bolalar tarbiyachiga savollar berishdimi, ular nima haqida so'rashdi.

Tarbiyachi mashg'ulot jarayonida qo'yilgan vazifalarning bajarilishiga erishdimi, individual yondashuvdan foydalandimi. Tarbiyachi ayrim bolalarga qanday ko'rsatma va maslahatlar berdi. Topshiriqning eng qiyin elementlari haqida

o'z vaqtida eslatma berish yo'li bilan xatolarning oldi olindimi. Tarbiyachi qanday usullar vositasida shug'ullanuvchilarni o'zini-o'zi baholash va o'zini-o'zi nazorat qilishga undadi; berilayotgan ko'rsatmalarning maqsadga muvofiqligi va ularni bajarishning sifatini tekshirish; tarbiyachining e'tiboridan chetda qolgan bolalar bo'ldimi; tarbiyachi bolalarni egallangan bilim, ko'nikma va malakalardan mustaqil foydalanishga, ijodiy ishlashga undadimi; tarbiyachi bolalarning noto'g'ri o'tirishi, noto'g'ri holatlarini sezdimi va ularni to'g'riladimi; bolalar qalam (mo'yqalam, qaychi va shu kabilar)ni qanday ushlayapti va ulardan to'g'ri foydalanayaptimi; ular qanday texnik malaka va ko'nikmalarga ega bo'lganlar (dasturning tegishli talablariga qarang); ayrim bolalarning ko'nikma va malakalarini oshirish uchun tarbiyachi nimalar qildi; shug'ullanayotganlarning qanchasi ishni o'z vaqtida, qanchasi erta tugatdi va qanchasi tugata olmay qoldi; bolalar ishni bajarishga qancha vaqt sarflashdi; tarbiyachi mashg'ulot oxirida bolalar ishlarining ko'ruvini nazarda tutdimi va u qanday tashkil etilgan (jamoatahlili, o'zaro tahlil, o'zini-o'zi baholash); bajarilgan ishlarning tahliliga bolalar jalb qilinganmidi, naturadan, namunadan, tasavvur bo'yicha bajarilgan ishlarni baholashda ular qanday mezondan foydalanishardi; bu baho dastur talablarini va mazkur mashg'ulotning vazifalarini umuman aks ettiradimi; bolalar predmetlarning xususiyatlari, rang-tuslari, tasviriy va texnik usullarni belgilovchi so'zlardan to'g'ri foydalanishadimi; bolalar ishlarini ko'rish qancha vaqtni oladi.

Mashg'ulot tahlili.

- Mashg'ulot mazmuni mazkur yosh guruhi dasturiga, yil fasliga, bolalarning tasviriy imkoniyatlariga muvofiq keladimi;
- Yangi narsalar va bolalarga tanish narsalar o'rtasidagi muvofiqlikning oldingi o'tgan mashg'ulotlar bilan aloqasi;
- Emotsional-ijodiy o'quv yuklamasi, mashg'ulot mazmunining tarbiyaviy va bilish ahamiyati;
- Mashg'ulotning tashkil etilishini, materiallar va ko'rgazmali qurollarning sifatini, bolalar hamda tarbiyachilarning tayyorgarliklari (ish usullarini ko'rsata bilish)ni baholash;

- Navbatchilarning mashg‘ulotga tayyorlanishdagi roli, navbatchilar ishining o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish bilan biriktirilishi;
- Tarbiyachi tushuntirishlarining to‘g‘riligi va tushunarililigi;

O‘qitishning mashg‘ulot turlarida foydalanilgan usullarining muvofiqligi (masalan, dekorativ rasm solishda, grafik tasvir ko‘rinishidagi namunadan, predmetlida-naturani tahlili qilish, uni tasviriy usullarini ko‘rsatish va boshqalardan foydalaniladi) dastur vazifalarining harakteriga (yangi yoki takrorlanayotgan mazmun), bolalarning yoshiga (masalan, kichik guruh bolalarini o‘qitishda yetakchi usul bu ko‘rsatish, katta guruhlarda esa o‘qitishning ko‘rgazmali usullari bilan birga aniq og‘zaki instruksiyalar, ishni qaysi usulda va qanday izchillikda bajarish lozimligini mustaqil aniqlash topshiriqlari katta ahamiyat kasb etadi) bog‘liq.

Mashg‘ulotning bosqichlar bo‘yicha umumiy davomiyligi, agar shunday bo‘lgan bo‘lsa, kechikishning sabablari. Bolalarning mashg‘ulotda o‘zini tutishi: uyushganlik, intizomiylik, qiziqish, ularda vaqt, ish tezligi, hissiyotning mavjudligi. Bolalarning ishlarini ko‘rib chiqish: olingan ko‘rsatmalarga muvofiq ishlay bilish, texnik va tasviriy ko‘nikma hamda malakalar, qo‘yilgan vazifani xal etishga ijodiy yondoshish, ishning puxta yoki naridan beri bajarilganligi.

Mudira tarbiyachi bilan birga har bir bolaning mazkur mashg‘ulotda bajargan ishini ko‘rib chiqadi va tahlil qiladi. Ayrim xollarda (ishning sifati ko‘pchilik bolalarnikidan past bo‘lsa) bolaning oldingi mashg‘ulotlarda bajargan ishlari ko‘rib chiqiladi. Bu o‘rinda quyidagilar qayd etiladi:

1. Ishning taklif etilgan mavzu va ko‘rsatmalarga muvofiq kelish kelmasligi, bola o‘z ishini tugatgan-tugatmaganligi;
2. Tasvirlangan va asl predmet (natura, namuna) o‘rtasida o‘xshashlikning bor yo‘qligi;
3. Predmetning qaysi belgilari: harakterli yo kam ahamiyatli yoki har ikkalasi ham tasvirlanganligi;
4. Predmetning tuzilishi (qismlarining joylanishi) to‘g‘ri berilgan berilmaganligi;

5. Predmet qismlarining lozim joylaridagi farqlar berilgan-berilmaganligi. Bola predmetning rangini tug'ri (o'xshash) bera olgan yoki bera olmaganligi. Bolaning kuzatuvchanligi, tasavvurining mahsuli haqida nimalar dalolat berayotganligi. Bolaning o'zi tasvirlayotgan narsaga munosabati nimalarda namoyon bo'lganligi (rasmga rangli qilib bo'yoq berishda, bichimdan foydalanishda, obrazlar dinamikasida);

6. Bolaning qog'oz sahifalarini qanday to'ldirganligi, bolada predmetlarning haqqoniy va ma'naviy aloqalarga muvofiq keluvchi fazoviy joylashuv haqida tasavvurning bor-yo'qligi (yonida, oraliqda, oldinda, orqasida, yuqorida, pastda va shu kabilar);

7. Bola tavsiya etilgan mavzuning mazmunini mustaqil bera olgan-olmaganligi (bu savolga javob berish uchun guruhdagi barcha bolalarning rasmlarini qiyoslash lozim bo'ladi).

8. Texnik malaka va ko'nikmalarning sifati (predmet kontur to'g'ri tasvirlanganmi, rasm tartibli qilib bo'yalganmi, bola mayda detallarni tasvirda mo'yqalamning ingichka uchidan foydalana oladimi yoki yo'qmi, loy va plastilindan narsalar yasashda predmetning formasini to'g'ri belgilanganmi, yuza qismi tekislanganmi, qismlar oralig'i mustahkam qilib birlashtirilganmi, g'adir-budur elementlari yo'qmi, predmetning konturi to'g'ri qirqilganmi, predmetning qismlari to'g'ri yelimganmi).

9. Mashg'ulotning umumiy bahosi, ijobiy tamonlari va nuqsonlari, mazkur mashg'ulotning metodikasiga qanday o'zgarishlar kiritish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Tasviriy faoliyat mashg'ulotlari uchun materiallar va uskunalar

Tasviriy faoliyat mashg'ulotlari pedagogik o'ylangan moddiy jihozlanishni: maxsus uskunalar, asboblari va tasviriy materiallari talab qilinadi. Mashg'ulot o'tkazish uchun sharoit yaratuvchi barcha

predmetlar taxtalar, molbertlar, tagliklar va hakoza; asboblari: tasviriy jarayonida kerak boʻladigan qalamlar, moʻyqalamlar, qaychilar va boshqa narsalar: tasvir yaratishda ishlatiladigan tasviriy materiallari – jihozlash uskunalariga kiradi. Mudira tarbiyachi-metodist bilan birgalikda tasviriy faoliyat mashgʻulotlarini muvaffaqiyatli oʻtkazish va bolalar ijodiyotini oʻstirish uchun olingan barcha kerakli narsalarini koʻrib chiqadi, material hamda uskunalardan qanday foydalanilayotganligini, bolalarda ularga nisbatan ehtiyotkorona munosabat tarbiyalanayotganligini tekshirib chiqadi. Tasviriy faoliyatning har xil turlari turlicha jihozlanadi.

Rasm – predmetli, mazmunli, dekorativ, oʻylangan fikr boʻyicha solish mashgʻulotlari uchun doskalar; bolalar chizgan rasmlarni namoyish qilish uchun uchta reykali doskalar; natura uchun taglik; stolga qoʻyiladigan doskalar-yigʻma molbertlar (katta guruhlar uchun) va boshqalar kerak boʻladi.

Bolalarning koʻrish faoliyatini saqlash maqsadida katta guruhlarda sathi qiya turadigan individual taxtalardan foydalanish maqbuldir, chunki bunday taxtalar nurning koʻzga burchak ostida emas, balki perpendikulyar yoʻnalishda tushishni taʼminlaydi.

Qalamlar. Rasm solish uchun bolalarga rangli qalamlar toʻplami kerak: kichik guruhda beshta qalamdan (qizil, koʻk, yashil, sariq, va qora); oʻrta guruhda-oltita qalamdan (qizil, koʻk, yashil, sariq, qora va jigari rang)

foydalaniladi; katta guruhlarda yuqorida aytilganlardan tashqari-qizgʻish, binafsha rang, toʻq qizil, pushti zangori, och yashil ranglar qoʻshiladi. Kichik guruhlarda qalamlar dumaloq boʻlishi kerak. Katta guruhlarning bolalariga yumshoq grafitli qalamlar tavsiya qilinadi. Qalamni ishlatishga tayyorlashda yogʻoch qatlami 25-30 mm olinib, grafiti 8-10 mm ochiladi (rangli qalamlarning yogʻochi kamroq olinishi kerak, chunki ularning oʻzaklari yoʻgʻonroq, qattiqroq bosganda uvalanib, sinib ketadi).

Mo'yqalamlar. Bo'yoq bilan rasm chizish uchun tuki yumshoq va elastik, olmaxon va shu kabilarning qilidan qilingan dumaloq mo'yqalamlar kerak. Mo'yqalamlar nomerlariga ko'ra farqlanadi: 1-8 ingichka, 8-16 yo'g'on. Kichik guruh bolalariga 12-14 nomerli mo'yqalamlarni berish tavsiya qilinadi. Bunday mo'yqalam qog'ozga bosilganda yorqin, yaxshi seziladigan iz qoldiradi, predmetning shaklini berishni osonlashtiradi. O'rta va katta guruhlar bolalariga ham ingichka, ham yo'g'on mo'yqalamlarni berish mumkin.

Bolalarning mo'yqalamlardan foydalanishlarini kuzatilar ekan, eng avvalo, ular uni to'g'ri ushlashni bilishlariga, tarbiyachi buni eslatishi va ko'rsatishiga: mashg'ulot vaqtida va tugagandan so'ng bolalar mo'yqalamni taglikka qo'yishlariga (tarbiyachi tagliklarni qalin kartondan yoki uzunasiga ikkiga qirqilgan g'altakdan tayyorlashi mumkin) e'tibor berish kerak. Bolalarga mo'yqalamni suvli bankada qoldirishga ruxsat bermaslik kerak, bundan qilinganda uning tuki egiladi, har tomonga tarqab, shaklini yo'qotadi. Agar tukli mo'yqalamlarga tejamkorlik bilan munosabatda bo'linsa, ular uzoq muddat xizmat qiladi. Mashg'ulot uchun bo'yoq tayyorlashda uni mo'yqalam bilan aralashtirmaslik kerak, buni cho'p bilan qilish ancha qulay. Akvarel bo'yog'i bilan rasm solishda mo'yqalamning tuklari yelpig'ich singari tarqab ketmasligi uchun uni bosmasdan, bo'yoq yengil yarim aylana harakat bilan olinadi. Ish tugagandan keyin, bo'yoq qurib qolmasdanoq, mo'yqalam yaxshilab yuviladi. Mo'yqalamlarni stakanda mo'yini yuqoriga qilib saqlash tavsiya qilindi. Mudira mashg'ulot boshlanishidan oldin, qog'oz qanday tayyorlanganligini ko'radi. Rasm solish uchun anchagina qalin, bir oz g'adir budur qog'oz (yaxshisi yarim vatman) kerak. Qalin yozuv qog'ozi uning o'rnini bosishi mumkin. Rasm solish uchun ustiga qalam deyarli iz qoldirmay sirpanadigan yaltiroq va qalam kuchliroq bosilganda yirtilib ketadigan yupqa qog'ozlar yaramaydi. Ish vaqtida qog'oz qimirlamay, bir

tekis turishi kerak (bolalar qog'oz holatini o'zgartirishlari mumkin bo'lgan manzarali rasmlar solish bundan mustasno).

Kichik guruh bolalariga rasm solish uchun yozuv qog'ozni kattaligidagi qog'ozni berish tavsiya qilinadi u bolakay qo'lini yozgandagi kenglikka muvofiq keladi. O'rta va katta guruh bolalariga alohida predmetlarni tasvirlashlari uchun yozuv qog'ozining yarmini (butun qog'ozdan ham foydalanish mumkin) berish tavsiya qilinadi: mazmunli rasmlar uchun kattaroq formatdagi qog'ozni berish kerak. Rasm solish uchun qog'oz tayyorlar ekan, tarbiyachi tasvirlanadigan predmetning tuzilishini va bichimini hisobga olishi kerak.

Guash bo'yoqlar bilan rasm solishda to'yingan va yumshoq tondagi rangli qog'ozlardan foydalaniladi. Katta guruh bolalari kerakli rangdagi qog'ozlarni mustaqil tayyorlay oladilar (qog'ozga tus berishda guash va akvarel bo'yoqlardan hamda yo'g'on, yumshoq mo'yqalamlardan foydalanadilar: bichimi unchalik katta bo'lmagan yassi bo'yoq mo'yqalamlari – fleyslar qulaydir. Bo'yoq oldin gorizontaliga, so'ngra uning ustidan vertikaliga beriladi).

Bo'yoqlar. Rasm solishda suvli bo'yoqning ikki turi – guash va akvareldan foydalaniladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar uchun pastasimon, shaffof bo'lmagan bo'yoqlar – guash qulaydir.

Bo'yoqni mo'yqalamda turadigan, undan tomib tushmaydigan, suyuqroq qaymoq quyugligiday qilib aralashtirilishi kerak. Bo'yoqlarni bolalar rangni ko'rib turishlari uchun qirralari past shaffof bankachalarga quygan ma'qul.

Yopiq qopqoqchali polietilen bankachalardagi guash bo'yoqlaridan foydalanish qulay: tarbiyachilar bo'yoqni ularning o'zida tayyorlaydilar va mashg'ulotdan so'ng ularni boshqa narsaga qo'ymay qoldiraveradilar. Bunda bo'yoq tejam bilan sarflanadi va uni tayyorlashga ko'p vaqt ketmaydi. Tarbiyachi bo'yoqning kerakli rangini chiqarishni bilishi kerak. Akvarel bo'yoqlar katta va maktabga tayyorlov guruhlariga bolalariga tavsiya qilinadi. Akvarel bo'yoqlarining

farqlovchi xususiyati, bularning kukun qilib maydalangan pigment va ko'p miqdordagi yopishtiruvchi moddalardan (bog'lovchi sifatida) iboratligidir. Kukun qilib foydalanganligi tufayli akvarel bo'yoqlar o'zlarining asosiy fazilatlari – shaffoflik kasb etadilar. Hozirga kunda akvarel har xil ko'rinishlarda ishlab chiqarilmoqda.

Maktabgacha ta'lim muassasasi sharoitlarida yarim yumshoq akvareldan foydalanish ma'qulroq. Bolalarning akvarel bo'yoqlaridan xuddi guash bo'yoqlari bilan rasm solganidek foydalanishlariga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Bolalar akvarel bo'yoqlari bilan rasm solar ekanlar, predmetlar konturini oldin qog'ozga oddiy qalam bilan tushiradilar.

Mashg'ulotlar va bolalarning mustaqil badiiy va ijodiy faoliyatlari uchun pastel – turli rangdagi yo'g'on sterjenchalar tavsiya etiladi. Pastel yig'masida har biri bir nechta tusga ega bo'lgan beshta rang bo'ladi, buning o'zi ish uchun tayyor palitradir. Pastel qattiq, yumshoq va o'rtacha turlarga bo'linadi. Bolalar uchun yumshoq pastel tavsiya etiladi. Bu bo'yoq ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni talab etadi, chunki u oson uvalanadi, sinadi. Shuning uchun pastel sterjenining har birini zar qog'ozga o'rash kerak bo'ladi. Rangli mum bo'rlar sterjen ko'rinishida 12 dan 36 tagacha rangda bo'ladi. Uning bilan ham huddi pastel singari rasm chiziladi. Rangli mum bo'rlarning afzalligi shundaki, ular bilan qalam chizig'i qalinligidagi chiziqni chizish mumkin. Shuning uchun mum bo'rlar bilan rasm chizishda oddiy qalamdan foydalanilmaydi. Rangli bo'rlardan mashg'ulotlardan bo'sh vaqtlarda rasm chizishda foydalaniladi. O'chirish uchun ikkita – quruq va ozgina namlangan latta kerak: qurug'i bilan xatolar yo'qotiladi, rasmga bo'r changi (kukuni) tushurilib, ayrim joylari xiralashtiriladi: xo'li bilan eng to'q joylari oqartiriladi, oxirida esa rasm doskadan o'chiriladi.

Rasm chizishga mo'ljallangan ko'mir uzunligi 10-12 sm va diametri 5-8 mm bo'lgan yirik sterjendan iborat bo'ladi. U yumshoq, sinuvchan, uqalanuvchan material bo'lganligi uchun zar qog'ozga o'ralishi kerak. Ko'mir to'q xira-qora iz qoldiradi. Ko'mir bilan ishlashda uning changini saqlab qoladigan tukli qog'ozlar – gulqog'oz, o'rash uchun ishlatiladigan va rasm chizish qog'ozlari ishlatiladi.

Agar ko‘mir bilan ishlangan rasm ustidan paxta tamponi ozgina ho‘llab, rasm solingan qog‘oz sathidan vertikaliga yengil surib chiqilsa, bo‘yoq yanada mustahkamlanadi.

Loy va plastilindan narsalar yasash uchun maxsus uskunalar: aylanadigan doirali dastgoh (katta guruhlar uchun), suv solinadigan idishlar, latta; bolalar yasagan narsalarni bo‘yash uchun – grunтовka; bundan tashqari, bo‘yashda ishlatiladigan maxsus bo‘yoqlar – angoblar kerak bo‘ladi. Natura yoki namunani namoyish qilish uchun natura uchun mo‘ljallangan tagliklardan foydalansa bo‘ladi. Karkaslar – turli uzunlik va kenglikdagi oddiy taxtalar ham uskunalariga kiritiladi. Karkaslardan foydalanish bolalarga jonivorlarning oyoqlarini mukammalroq tasvirlashda va ularning figuralarini barqaror qilishga imkon beradi.

Narsalar yasash mashg‘ulotlari uchun plastik materiallar – loy, plastilin kerak bo‘ladi, bunda asosiy yasash uchun eng maqbul material, bu loydir. Kichik guruhlarda faqat loydan foydalaniladi, chunki bu yoshdagi bolalar plastilindan narsa yasashda qiynaladilar. O‘rta guruhda ham bolalar asosan loydan narsalar yasaydilar. Rangli plastilindan katta guruhlarda mazmunli narsalar yasashda foydalaniladi.

Narsalar yasash uchun loy qanday tayyorlanadi?

Turli joylardan olingan loy rangi bilan farqlanadi; u sarg‘ish, jigar rang, qizg‘ish, kul rang, oq, yashil-ko‘kish, qo‘ng‘ir rang bo‘lishi mumkin. Loy, uning tarkibida qum kam bo‘lsa, kuchli bo‘ladi, qum aralishmasi uni sochiluvchan qiladi. Loyni bevosita yerning o‘zidan tanlash mumkin.

Plastilin – loy, mum, yog‘, bo‘yoq va boshqa qo‘shilmalardan tayyorlangan sun‘iy plastik massa. U yumshoq va qayishqoq, u uzoq qotmaydi, ammo temperatura oshganda yumshaydi va eriydi. Narsalar yasashda plastilinni qo‘lda uzoq muddat ezish tavsiya qilinadi. Plastilin bilan ishlashdan oldin uni qutisi bilan issiqroq joyga yaqin qo‘yib, bir oz

isitiladi. Katta guruhlar tarbiyalanuvchilarida plastilinning yakka tayyor to'plamlari bo'lishi kerak. Ular plastilinning holatini o'zlari nazorat qilib, qolgan plastilinni rangiga ko'ra joylab qo'yadilar.

Applikatsiya mashg'ulotlari uchun qog'oz, mo'yqalamlar uchun taglik; to'mtoq uchli qaychilar kerak bo'ladi. Applikatsiya ishlarida oq va rangli qog'ozlardan foydalaniladi. Asos uchun oq qalin qog'oz: rasm albomlarning varaqlari yoki rangli qog'oz, yupqa karton ishlatiladi. Maktabgacha katta yoshdagilar har xil rang va tUSDagi jilosiz rangli qog'ozlardan ham foydalanadilar. Katta guruhlarda har bir bola uchun turli rang va tUSDagi qog'ozlar yig'masiga ega bo'lish maqsadga muvofiqdir. Tasviriy faoliyatga mo'ljallangan barcha ashyolar turlarga ajratilgan va ma'lum tartib bilan har qaysisi joy-joyiga qo'yilgan bo'lishi kerak. Qaychilar qutichada saqlanadi. Tartibli joylashtirilgan ashyo kam joyni egallaydi, yaxshi saqlanadi, ulardan foydalanish ham qulay bo'ladi.

**TASVIRIY FAOLIYATGA O'RGATISH FANIDAN
NAZORAT SAVOLLAR**

1. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni har tomonlama tarbiyalashda tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasining ahamiyati.
2. Tasviriy faoliyat bolalarga estetik tarbiya berishning asosiy vositasi.
3. Tasviriy faoliyatning boshqa faoliyatlar bilan o'zaro bog'liqligi.
4. Bolalarning tasviriy faoliyatlarining rivojlantirish vazifalari.
5. Bolalarning mustaqil tasviriy faoliyatlari burchagining jihozlari va materiallari.
6. Maktabgacha ta'lim muassasasida tasviriy faoliyatga o'rgatish metod va usullari.
 7. Ko'rgazmali metod va o'rgatish usullari.
 8. Namunadan foydalanish.
 9. Rasmlardan foydalanish.
 10. Tarbiyachi tomonidan ishlash usulini ko'rsatib berish.
 11. Bolalar ishlarini tahlil qilish.
 12. Og'zaki metod va o'rgatish usullari.
 13. Badiiy adabiyotning obrazlaridan foydalanish.
 14. Mashg'ulot davomida tarbiyachining ko'rsatmalari va tushunchalari.
 15. Maktabgacha ta'lim muassasasida rasm solishga o'rgatish.
 16. Maktabgacha ta'lim muassasasida bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatishda rasm turlari.
 17. Maktabgacha ta'lim muassasasida alohida predmetlarning rasmini chizishga o'rgatishning vazifalari.
 18. Maktabgacha ta'lim muassasasida mazmunli rasm solishga o'rgatishning vazifalari.
 19. Maktabgacha ta'lim muassasasida dekorativ rasm solishga o'rgatishning vazifalari.
 20. Maktabgacha ta'lim muassasasining turli yosh guruhlarida bolalarni tasviriy san'at asarlari bilan tanishtirish.
 21. Maktabgacha ta'lim muassasasida loydan buyum yasashga o'rgatish.
 22. MTMda loydan buyum yasashga o'rgatishning ahamiyati.

23. Kichik guruhda loydan buyum yasashga o'rgatish.
24. O'rta guruhda loydan buyum yasashga o'rgatish.
25. Katta guruhda loydan buyum yasashga o'rgatish
26. Maktabga tayyorlov guruhda loydan buyum yasashga o'rgatish.
27. Maktabgacha ta'lim muassasasida bolalarni applikasiya qilishga o'rgatish
28. Applikasiyada qirqishni har xil usullarini bajarish
29. Applikasiya uchun materiallar.
30. Applikasiya turlari
31. Maktabgacha ta'lim muassasasining turli yosh guruhlarida bolalarni buyumlarni bosqichma-bosqich rasmini chiza olishga o'rgatish.
32. Maktabgacha ta'lim muassasasida bolalarni qurish-yasashga o'rgatish
33. Qurish-yasash va uning bolalar tarbiyasida tutgan o'rni.
34. Qurish-yasash materiallarining turlari.
35. Kichik guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning vazifalari.
36. O'rta guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning vazifalari.
37. Katta guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning vazifalari.
38. Maktabga tayyorlov guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning vazifalari.
39. Qog'oz va tabiat materiallaridan qurish –yasash
40. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida bolalarni maktabga tayyorlash.
41. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini tashkil etish
42. Maktabgacha ta'lim muassasasida tasviriy faoliyati bo'yicha ishlarni rejalashtirish
43. Tasviriy faoliyati bo'yicha ishni rejalashtirishda tarbiyachi bolalar bilan ishlashda foydalanadigan metod va usullar
44. Maktabgacha ta'lim muassasasining turli yosh guruhlarida bolalarni plastilin va loydan turli oyinchoqlarni yasay olishga o'rgatish.
45. Maktabgacha ta'lim muassasasining turli yosh guruhlarida bolalarni qirqish usullaridan foydalanib applikasiya qilishga o'rgatish.
46. Maktabgacha ta'lim muassasasining turli yosh guruhlarida bolalarni buyumlarni tabiat ashyosidan, tashlandiq ashyodan, qog'ozdan yasashga o'rgatish.

47. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini tashkil etish
48. Turli guruhlarda tasviriy faoliyat mashgulotlarini tashkil qilish.
49. Mashg'ulotga tarbiyachining tayyorlanishi.
50. Bolalarga mashg'ulotlarda ta'lim berish
51. MTM dasturi va maktabda tasviriy san'at dasturi o'rtasidagi uzviylik
52. Tasviriy faoliyat mashg'ulotida oyin metodidan foydalanish
53. Tasviriy faoliyat mashg'ulotida og'zaki metodlardan foydalanish.
54. Oilada bolalarni tasviriy faoliyat asosida maktabga tayyorlash usullari

IZOHLI LUG‘AT

Applikatsiya - Lotincha soʻzdan olingan boʻlib «joylashtirish» degan maʼnoni anglatadi.

Didaktik oʻyin – oʻrganilayotgan obʻekt, hodisa va jarayonlarni modellashtirish asosida bolaning bilishga boʻlgan qiziqishi va faollik darajasini ragʻbatlantiruvchi oʻquv faoliyati turi.

Jamoa – (lotincha «jamoaus» soʻzining tarjimasi boʻlib, yigʻilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh kabi maʼnolarni anglatadi) – bir necha aʼzo (kishi)lardan iborat boʻlib, ijtimoiy ahamiyatga ega umumiy maqsad asosida tashkil topgan guruh.

Jamoa anʼanalari – jamoa aʼzolari tomonidan birdek qoʻllab-quvvatlanuvchi barqarorlashgan odat.

Idrok – aniq maqsadga yoʻnaltirilgan anglash jarayoni.

Izohlash – tarbiyalanuvchiga hissiy-ogʻzaki taʼsir etish usuli.

Ishlab chiqarish – kadrlarga boʻlgan ehtiyojni, shuningdek, ularning tayyorgarlik sifati va saviyasiga nisbatan qoʻyiladigan talablarni belgilaydigan asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moliyaviy va moddiy-texnikaviy jihatdan taʼminlash jarayonining faol ishtirokchisi.

Kadrlar tayyorlash milliy modeli – shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz taʼlim, fan va ishlab chiqarish kabi tarkibiy qismlarning oʻzaro hamkorligi, ular oʻrtasidagi oʻzaro aloqadorlik asosida «yuksak maʼnaviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tayyorlash Milliy tizimi» mohiyatini aks ettiruvchi andoza, loyiha. Uning tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

Kompozitsiya - Tevarak-atrofdan predmetlarni joylashishi.

Koʻnikma – olingan bilimlarga asoslanib qoʻyilgan vazifalar va shartlarga binoan bajariladigan harakatlar yigʻindisi.

Koʻrgazmali metodlar – predmet, hodisa yoki jarayonlar mohiyatini tabiiy holatda namoyish qilish, ularning maketlarini koʻrsatishda qoʻllaniluvchi usullar.

Qiziqish – shaxs harakatiga sabab boʻladigan faoliyat yoʻnalishining ongli shakli, insonning u yoki bu narsaga, ishga diqqat-eʼtibor qaratishi, ixlos qoʻyishi, agar u bajaradigan ish boʻlsa bajarishga astoydil kirishishi.

Loyihalashtirish (rejalashtirish) – bolalarning o‘quv faoliyatini boshqarish dasturini yaratish.

Madaniyat («kultura» so‘zidan olingan bo‘lib, parvarish qilish, ishlov berish ma’nosini bildiradi) – ijtimoiy taraqqiyot davomida insonlarning faoliyati tufayli qo‘lga kiritilib, ularning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiluvchi moddiy va ma’naviy boyliklar tizimi.

Mazmun (ta’lim (bilim olish) mazmuni) – ta’lim jarayonida bola tomonidan o‘zlashtirilishi zarur bo‘lgan ilmiy bilim, amaliy ko‘nikma, malaka, fikrlash hamda faoliyat usullari tizimi.

Maktabgacha ta’lim – bolaning sog‘lom, har tomonlama kamol topib shakllanishini ta’minlovchi, unda o‘qishga intilish hissini uyg‘otuvchi, uni muntazam ta’lim olishga tayyorlovchi hamda bola olti-yetti yoshga yetguncha davlat va nodavlat maktabgacha ta’lim muassasalari va oilalarda amalga oshiriluvchi ta’lim bosqichi.

Maqsad – faoliyat natijasini oldindan fikran belgilash.

Maqtov – foydali ish qilgan shaxsni, jamoani og‘zaki taqdirlash.

Malaka – ongli xatti-harakatning avtomatlashtirilgan tarkibiy qismi.

Mahorat – shaxsning tajriba orqali orttirgan xususiyati. Biror sohadagi moslashuvchan ko‘nikma va ijodkorlik asosida hosil bo‘lgan kasbiy ko‘nikmalarning yuqori darajasi, kasbiy mohirlik. Biror faoliyat sohasidagi yuqori darajada egallangan bilim, ko‘nikma, malakalarni amaliyotda yuqori sifat va samaradorlik bilan qo‘llash.

Mashg‘ulot - yangi bilim beruvchi mustaqil mashqlar.

Ma’lumot – ta’lim-tarbiya natijasida o‘zlashtirilgan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko‘nikma va malakalar hamda tarkib topgan dunyoqarash majmui.

Metod – yunoncha tarjimasi «tadqiqot, usul, maqsadga erishish yo‘li» kabi ma’nolarni anglatadi.

Metodika (fan sifatida) – xususiy fanlarni o‘qitishning o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganadi.

Mehnat tarbiyasi – shaxsga mehnatning mohiyatini chuqur anglatish, ularda mehnatga ongli munosabat, shuningdek, muayyan ijtimoiy-foydali harakat yoki kasbiy ko‘nikma va malakalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyat jarayoni; ijtimoiy tarbiyaning tarkibiy qismi.

Munozara – tarbiyalanuvchilarga hissiy-og‘zaki ta’sir ko‘rsatish asosida ularda ma’naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishga yo‘naltirilgan bahs-munozara usuli.

Odat – kishining ma’lum e’tiqodlar, qadriyatlar yoki axloqiy me’yorlardan kelib chiqib, amalga oshiradigan ongli faoliyati.

Pedagogik talab – turli xatti-harakatlarni bajarish hamda faoliyatda ishtirok etish jarayonida bola tomonidan amal qilinishi zarur bo‘lgan ijtimoiy xulq-atvor me’yorlari.

Pedagogik faoliyat – ta’lim maqsadlarini amalga oshirishga qaratilgan ijtimoiy faoliyatning alohida turi.

Rag‘batlantirish – tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, ko‘ngilini ko‘tarish va uni qo‘llab-quvvatlash usuli.

Rivojlanish – shaxsning fiziologik va intellektual o‘shida namoyon bo‘ladigan miqdor va sifat o‘zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayon.

Simmetriya - rasmda ifodalilikni ko‘rsatuvchi omil(applikatsiya).

Stek - loy bilan ishlashda ishlatiladigan asbob.

Suhbat – savol va javob shaklidagi dialogik ta’lim metodi.

Tarbiya – muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o‘stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.

Tasavvur - tasviriy qobiliyatni joylashuv fondi.

Tasvir - borliqni badiiy real ifodalanishning asosiy turi.

Tafakkur – ijtimoiy voqea-hodisalarning ongda to‘laqonli aks etishi, inson aqliy faoliyatining yuksak shakli.

Ta'lim – bolalarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan jarayon.

Ta'lim va tarbiya mazmuni – shaxsning aqliy va jismoniy qobiliyatini har tomonlama rivojlantirish, dunyoqarashi, odobi, xulqi, ijtimoiy hayot va mehnatga tayyorlik darajasini shakllantirish jarayonining mohiyati.

Ta'lim vositalari – ta'lim samaradorligini ta'minlovchi ob'ektiv (darslik, o'quv qo'llanmalari, o'quv qurollari, xarita, diagramma, plakat, rasm, chizma, dioproektor, videomagnitafon, uskuna, televizor, radio, kompyuter va boshqalar) va sub'ektiv (o'qituvchining nutqi, namunasi, muayyan shaxs hayoti va faoliyatiga oid misollar va hokazolar) omillar.

Ta'lim jarayoni – o'qituvchi va bolalar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.

Ta'lim tizimi – yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish yo'lida davlat tamoyillari asosida faoliyat yuritayotgan barcha turdagi o'quv-tarbiya muassasalari majmui.

Topshiriq - bolalarda mehnat, ijtimoiy xulq va hayotiy tajriba ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida qo'llaniladigan usul.

Tushuntirish - o'quv materialini mazmunini isbot, tahlil, umumlashma, taqqoslash asosida bayon qilish.

Tushuncha – atrof-muhitdagi hodisalar, predmetlarning muhim xususiyatlarini, ular orasidagi aloqa va munosabatlarni bilish.

O'zlashtirish – tushunish, o'rganish orqali axborotning ma'no-mazmuni, undan foydalanish yoki harakatlarni bajarish tartibi to'g'risida bilim va ko'nikmalar hosil bo'lishi.

Uzluksiz ta'lim – malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo'lib, ta'limning barcha turlarini, davlat ta'lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimining tuzilmasi va uning faoliyat ko'rsatish muhitini o'z ichiga oladi;

O'rganish – axborotdan foydalanish va turli harakatlarni ko'rsatilgan tartibda mustaqil bajarish ko'nikmalarini egallash.

O'rgatish – axborotdan foydalanish va turli harakatlarni bajarish ko'nikmalarining o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishini turli vosita va usullarni qo'llab tushuntirish, ko'rsatish va mashqlar orqali amalga oshirish jarayoni.

Faoliyat – 1) ongli maqsadga ko'ra boshqariladigan kishining ichki (ruhiy), tashqi (jismoniy) faolligi; 2) atrof-muhitni kishilar tomonidan maqsadga muvofiq qayta bunyod etish.

Faoliyat - shaxs tomonidan tabiiy va ijtimoiy maqsadga muvofiq tashkil etiluvchi kundalik, ijtimoiy yoki kasbiy harakatlarning muayyan shakli, ko'rinishi.

Shaxs - psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyat a'zosi.

Estetik tarbiya - bolalarni tabiat, ijtimoiy va mehnat munosabatlari, turmush go'zalligini idrok etish, to'g'ri tushunishga o'rgatish, ularning badiiy didini o'stirish, ularda go'zallikka muhabbat uyg'otish va hayotiga go'zallik olib kirish qobiliyatini tarbiyalash jarayoni; ijtimoiy tarbiyaning tarkibiy qismi.

TESTLAR

1. Mashg‘ulot nima?

*Yangi bilim beruvchi mustaqil mashqlar

Aql charxi

Jismoniy mashqlar

Rasm chizish

2. Bolaning bilish qobiliyatining rivojlanganligi?

*Yozish malakalarini shakllanganligi

O‘qishni bilishi

Diqqatli, idrok, tafakkuri, xotirasining rivojlanganlik darajasi

Mexanik xotira

3. Qo‘l motorikasini rivojlantirishda qaysi faoliyat muhim

Mehnat faoliyati

Xarf tanish

Jismoniy tarbiya

*Tasviriy faoliyat

4. Bolaning tasavvuri va ijodiy fikrlashi rivojlanganligini tekshirish uchun qaysi psixolog olimlarning metodikasidan foydalaniladi.

*Ror shax

Kern-Irasek

L.A Venger

J.Saidnazarova

5. Bolalarni rivojlantirish va maktabga tayyorlash davrini va bosqichlarini ayting

Kichik o‘rta katta tayyorlov davr

Maktabga yetuklik davr

Katta va maktabga tayyorlov davr

*Chaqaloqlik, ilk yosh kichik yosh o‘rta yosh, katta yosh va maktabga tayyorlov davr

6. “Bolajon” tayanch dasturida maktabgacha ta’lim muassasalarida olib boriladigan nechta ta’lim yo‘nalishlari yoritilgan?

*4

3

2

1

7. Bolalarning estetik idrok etishning rivojlantirish uchun nima ishlash kerak?

*Tabiatni tasvirlash

Go‘zallikni tushuntirish

Badiiy san’at asarlari bilan tanishtirish

Chiroyli narsalarni ko‘rsatish

8. Estetik tarbiya bolalarda ko‘pincha qaysi sifatlarni rivojlantiradi?

*Sezish, tuyg‘u

Idrok, tafakkur

Aql, tafakkur, ko‘rish

Sezim, xayol, fantazsiya

9. Bolalarga ta’lim berishda tarbiyachi har xil metod va usullarni qo‘llanadi. Ular qaysilar.... ?

*Ko‘rgazmali, hikoya, mashg‘ulot, o‘yin

Aytib berish, ko‘rgazma vositalardan foydalanish

Hikoya, harakat, o‘yin, aytib berish

Hikoya, mashg‘ulot, tushuntirish

10. Tasviriy san’at turlariga nima kiradi?

*Rang-tasvir, xaykaltaroshlik, grafika

Arxitektura

Grafika

Xaykaltaroshlik

11. Tasviriy faoliyatning turlari qaysi javobda ko‘rsatilgan?

*Rasm, loy, applikatsiya, qurish-yasash

Rasm, applikatsiya

Rasm, qo‘g‘irchoqlar yasash, loy

Qurish-yasash, loy

12. Ijod darajalarini aniqlash uchun qanday tushunchalar qo‘llaniladi?

*Iqtidor, iste’dod, qobiliyat

Iqtidor, iste’dod, qobiliyat, layoqat

Qobiliyat, iste'dod.

Xotira, xayol

13. Tasviriy faoliyatga o'rgatish bolalarda tevarak-atrofdagi olam, san'at go'zalliklarini ko'ra bilish hayotda aql-idrok, his-tuyg'ularnigina tarbiyalab qolmay, balki...

*Ijodi, xotirasini qobiliyatini rivojlantiradi.

Rivojlanadi.

Xayol va fantaziyasini

Dunyoqarashini.

14. Ikki yoshli bolada tasviriy faoliyatni rivojlantiruvchi, qo'zg'atuvchi ashyo?

*Qalam

Mo'yqalam

Qog'oz

Rang

15. Ko'nikmalarni egallashda eng muhim omil nima?

*Mashg'ulot

Mujassam mashg'ulot

O'yin faoliyati

Maishiy faoliyat

16. Kichik guruhda o'rganishning (rasm chizish faoliyatiga) vazifasini toping.

*Bo'yoq, rangli qalam va boshqa materiallar bilan chizishda texnik ko'nikmalarni rivojlantirish.

Rangni bilish sezgisini

Qiziqishni o'rgatish.

Asosiy ranglarni ajratish va aytishini bilishni rivojlantirish.

17. Tasvirlashda foydalaniladigan eng zarur buyum nima?

*Qalam

Moybo'yoq

Qog‘oz.

Mo‘yqalam

18. Ikki yoshli bolada tasviriy faoliyatda qanday ko‘nikmani shakllantirish muhim?

*Predmet rasmini chizish ashyolardan to‘g‘ri foydalanish

Rang ajrata olish

Mo‘yqalamni to‘g‘ri ushlash

Predmetlarning rasmini chizish.

19. Katta yoshli odam chizgan rasmni, predmetning tasviri deb tushunishni o‘rganish. Bu vazifa qaysi guruhga mansub?

*O‘rta guruh

Kichik guruh

Ilk yosh guruh.

Katta gurush

20. Uning tajribalari kam, bajara olish va bilish qobiliyatlari yo‘q, qo‘l harakatlari yetarlicha rivojlanmagan. Bu xislatlari qaysi yoshga mansub?

*Ikki yoshli bola

3 yoshli

6 yoshli bola

4 yoshli.

21. Rasm chizishning 1- mashg‘uloti nimadan iborat?

*Qog‘oz va qalam bilan tanishish

Rasm solish

Mo‘yqalamdan foydalanish

Bo‘yoq bilan tanishish

22. Loy ishlari MTMLarida birinchi qaysi guruhdan boshlanadi.

*Kichik guruhdan

O‘rta guruhdan.

Katta guruhdan

Kichik va katta guruhlardan

23. Borliqni badiy real ifodalanishning asosiy turi nima?

*Tasvir

Ko‘rish

Shartli belgi

Tasvirlash

24. Tasviriy san‘at qaysi turida tasvirlash va ko‘paytirishning oddiy texnikasi qo‘llaniladi?

*Rang tasvir

Grafika

Xaykaltaroshlik

O‘ymakorlik

25. Rasmda ifodalilikni ko‘rsatuvchi omil(applikatsiya)

*Simmetriya

Buyoq

Fon

Xayoliy fantaziya

26. Tevarak-atrofdagi predmetlarni joylashishi nima?

*Kompozitsiya

Shartli

Xomaki ish

Simmetriya

27. Qalam ustidagi «T» yozuvini nimani anglatadi?

*Qattqlik

Yumshoqlik

O‘rtacha

Fon

28. Guash bu?

*Yorqin rang

Yorqishmas

Moy qo‘shish

Buyoq

29. Loy bilan ishlashda ishlatiladigan asboblari nima?

*Stek

Qaychi

Mo‘yqalam

Fon

30. Bir necha qism iborat, shaklni yasashda qulay usul?

*Konstruktivlash

Eshish

Yamoqlash

Buyoq

31. Plastilin qaysi loy ishida foydalaniladi?

- *Mazmunli Dekrativ
- Predmetli Simmetriya
- 32. Loy o‘yinchog‘i nima bilan bo‘yaladi?**
- *Angob Akvarel
- Guash Moy
- 33. Ertak asosida loy ishi bu?**
- *Mazmunli loy ishi
- Predmetli loy ishi
- Ixtiyoriy mavzudagi loy ishi
- Plastilin bilan
- 34. Qurish-yasash – (lotincha bo‘lib) bu?**
- *Qurish-yasash Applikatsiya
- Loy Ixtiyoriy mavzuda
- 35. Qobiliyat o‘shida tayanch vosita nima?**
- *Tasavvur qilish Ko‘rish sezgisi
- Xayol Ijod
- 36. Qurish-yasashda qismlarni sodda birlashtirish?**
- *Plastilin Tikish
- Ip bilan Loy
- 37. Tabiat ashyosi bilan yasashda qismlarni biriktirish uslubi?**
- *Tayoqcha qo‘yish Yelimlash
- Plastilin bilan Ixtiyoriy
- 38. Qobiliyatni o‘shidagi boshlovchi omil bu?**
- *Tasavvur Xotira Ijod Qobiliyat
- Ong, ijod, bilish, tuyg‘u
- Tasavvur, qobiliyat, ong, hissiyot
- Xotira, tuyg‘u, hissiyot, bilish
- 39. Tasviriy qobiliyatni joylashuv fondi bu?**
- *Tasavvur Xotira
- Hissiy yig‘inma Ijodiy

40. Tasvirlashgacha bo‘lgan davrda qanday vazifa qo‘yiladi?

*Texnik O‘quv
Tasviriy Ijodiy

41. Qaysi yoshdagi bolalarni analitik-sentetik fikrlashi o‘sadi?

*Katta Kichik maktab yoshida
O‘rta maktabgacha yoshidagi davrda Ilk yoshda

42. Kichik guruhda bolalarni loy ishlariga o‘rgatishdagi vazifalari.

*Estetik sezgilarni o‘stirish, qo‘l musqo‘llarini rivojlantirish ishchanlik qobiliyatini oshirish. Fiziologik jihatdan rivojlanishiga yordamlashish

Bolalarda loydan narsalar yasash xohishini uyg‘otish, estetik sezgilarini o‘stirish.

Loy bilan ishlashda diqqatlarini predmetning shakli va katta kichikligiga qaratishga o‘rgatish

43. Kichik guruh bolalarini qanday predmetlarni yasashga o‘rgatiladi?

*Oddiy bo‘lgan predmetlarni (tayoqcha qalamchalar) yasashga
Murakkab bo‘lgan predmetlarni yasashga (piyola. kosa)
Oddiy va murakkab bo‘lgan predmetlar (ot. bo‘ri. xo‘roz) yasashga
Oddiy predmetlar

44. Dastlabki mashg‘ulotda tarbiyachi bolalarga nimani ko‘rsatib tushuntirib beradi.

*Predmetlarni loydan yasab berishni ko‘rsatib tushuntirib beradi.

Predmetlarni harakatlanishini ko‘rsatib beradi.

Predmetlarni rangini ko‘rsatib tushuntirib beradi.

Predmetlarni yasab ko‘rsatib beradi.

45. Kichik guruhda bolalar yasaydigan predmetlari necha qismdan oshmasligi kerak.

*2 yoki 3 tadan 1 tadan

3 va undan ortiq. 5 ta

46. Bolalarni applikatsiyaga o‘rgatishda nechta qirqish usullari o‘rgatiladi.

*8ta 4ta

5ta 6ta

47. Applikatsiya ishida siluet qirqish usuli qaysi guruhda o'rgatiladi.

*Katta guruh Kichik guruh

Tayyorlov guruh O'rta guruh

48. Qurish-yasashga o'rgatishda tashlandiq ashyolardan buyum yasashga o'rgatish qaysi guruhda o'rgatiladi.

*Katta guruh O'rta guruh

Kichik guruh Hamma guruhlarda

49. Tasviriy faoliyatni idrok etishni o'rgatishda nechta etap mavjud?

*5ta 3ta

6ta 4 ta.

50. Katta guruhda tarbiyachi quyidagi ishlarni olib borishi lozim.

*Faolligini hamda harakatchanligini o'stirish ustida ish olib borishi lozim

Detallarni to'g'ri tasvirlash, predmetlar shakli to'g'risidagi tasavvurlarni yanada chuqurlashtirish. Bola predmetlarni to'g'ri tasvirlab tushuntirib bera olishga o'rgatish ustida

Qo'l harakatlarining koordinatsiyasini shar bilan hamda qiziqish uyg'otib faolligini oshirish.

51. Tarbiyachi kuzatish va predmetni ko'rib chiqish vaqtida bolalar diqqatini nimaga nisbatan qaratadi.

*Predmetlarning tuzilishiga, boshqa predmetlarga bo'lgan farqiga

Predmetning rangiga uning shakliga va xususiyatiga

Bir-biriga nisbatan bo'lgan proporsiyaga predmetning asosiy shakliga uning qismlariga, tuzulishiga jalb etadi.

Predmetning asosiy shakliga uning qismlariga, tuzulishiga jalb etadi.

52. Mashg'ulotlar davomida bolalar nimalarni o'rganadilar.

*O'zi mustaqil ravishda yangi predmetlarni yasashga, ularni tasvirlab berishga

Mustaqil ishlashga, mashg'ulot davomida boshlagan ishlarini oxiriga yetkazishga

O'z ishlarini yangi detallar bilan boyitib borishga

O'zi yasagan predmetlarni izoxlab berishga

53. Kichik gruppada mashg'ulotlar mavzusi qanday xarakterda

*O'yin Guruhlararo

Kichik guruharo Yakka xolatda

54. Qaysi guruhda paralonning xususiyatlari bilan tanishtiriladi?

*Tayyorlov Kichik

Katta Kichik, o'rta

55. Loy ishining texnik usullari: barmoq uchlari bilan ishlashga, mayda qismlarni chimdib chiqishga qaysi guruhdan boshlab o'rganiladi?

*Kichik Katta

O'rta Tayyorlov

56. Kichik va o'rta guruhlarda loydan o'yinchoqlar yasashda qaysi usullardan foydalanishadi?

*Dumalatish, yumalatish, yassilash

Chimdim, yumaloqlash, ezg'ilash

Uzib olish, bosib iz qoldirish

Plastilin bilan

57. Loy va plastilindan o'yinchoqlar yasash mashg'ulotlarida tarbiyachi oldiga qanday vazifalar qo'yadi?

*Bolalar ijodkorligini rivojlantirish, ularda tasviriy

Bolalarni loydan narsa yasashga o'rgatish

Hamda texnik ko'nikmalar hosil qilish, mazkur faoliyat turiga nisbatan qiziqish uyg'otish

Bolalarda tasviriy san'atga nisbatan qiziqish uyg'otish

58. Natura bilan ishlash necha etapga bo'linadi?

*4 etapga 2 etapga

5 etapga 3 etapga

59. Kichik guruhda rasm mashg'uloti necha minut davom etadi?

*8-10 minut

4-6 minut

20-25 minut

10- minut

60. Tarbiyachi tasviriy faoliyat metodikasi bo'yicha ixtiyoriy mashg'ulotlarni rejalashtirishda nimalarga e'tibor berishi kerak?

*Bolalarning ijodiy qobiliyatiga, qiziqishiga

Bolalarning qiziqishiga

Bolalarning bilimiga

Bolalarning xotirasiga

61. Kichik yoshdagi bolalarga beriladigan loyning xususiyatlarini ahamiyatlari qanday.

*Bolani loyning xususiyatlari bilan tanishtirish kerak

Ahamiyatga ega

Loy yumshoq bulishi kerak

Ahamiyatga ega emas

62. Kichik guruhda loy bilan tanishtirishda foydalaniladigan metodlar qatorini ko'rsating?

*Informatsion retseptiv reproduktiv

Informatsion retseptiv

Real va retseptiv

Aniq va noaniq

63. Kichik guruhda tarbiyachi dastavval diqqatni e'tiborni nimaga ko'proq qaratish lozim.

*Predmetning yirik qismlariga

Loyning xususiyatiga

Loy bilan toza ishlash

Bolalar jamoasiga

64. Kichik guruhda loy mashg'ulotlari haftada necha marta o'tkaziladi

*1 marta

4 marta

2 marta

3 marta

65. Dastlabki mashg'ulotlarda tarbiyachi bolalarga loydan qaysi texnik usulni yasashni ko'rsatib tushuntirib boradi.

*Yapaloqlash

Eshish

Bo'lak uzib olish

Dumaloqlash

66. Loy bilan ishlashda kichik guruhdan o'rta guruh bolalarni nimasi bilan farqlanadi.

*Rivojlanish jihati

Predmetlarni yasashi

Qismlar asosida predmet yasashi

Loy bilan yasash qoidalari

67. Bolalarni loy bilan ishlashda qaysi usullardan foydalanishga talab ortib boradi

*Texnik

Ixtiyoriy

Ko'rsatmali

Mustaqil

68. O'rta guruhda loy bilan ishlash dasturini bolalar o'zlashtirishlari uchun tarbiyachi nimalardan foydalanadi.

*Turli xil metod va usullardan

Turli xil ko'rgazmadan

Predmet va usullardan

Suhbat va ko'rgazmadan

69. Loy bilan ishlashda tarbiyachi qaysi usuldan ko'proq foydalanadi.

*Ko'rsatib tushuntirish

O'yin

Tushuntirish

Namoiy qilish

70. Katta guruhda bolalar loy bilan buyum yasashda predmetning ko'proq qanday tasvirlashga harakat qiladilar

*Predmetni xarakterini ko'rsatish

Ko'rinishini

Shaklini

Harakatda

71. O‘rta guruhda bolalarni loy ishlariga o‘rgatishda quyidagi vazifalar turadi ularni aniqlang.

*Predmet shakli proporsiyasi uning tuzilishi xarakterli detallari harakatini

Proporsiyasi uning tuzilishi

Tasvirlash

Shakllarni ajratish

72. Katta guruhda loy bilan ishlashning ikki usuli mavjud ular qaysilar.

*Konstruktorlik va xaykaltoroshlik

Xaykaltoroshlik va proporsiyali

O‘yinchoqlardan

Tasviriy

73. Katta guruhda bolalar nima asosida ixtiyoriy loy ishlarini bajaradilar.

*Natura

Texnik

Dekorativ

Repraduktiv

74. Tayyorlov guruhda loy ishlarini o‘rgatish dasturi xilma-xilmi yoki bir xilmi?

*Xilma- xil va murakkab

Bir xil buladi.

Sodda va murakkab buladi

Turlicha buladi.

75. Kuzatish va kurib chikish jarayonida tarbiyachi bolalar diqqatini predmetning qaysi xolatiga tortadi.

*Shakliga va xarakterli xususiyatiga

Shakliga

Umumiy jihatlariga

Xususiy jihatlar.

76. Tayyorlov guruhda bolalar tasavvurlari asosida nimalar yasaydilar.

*Hayvonlar

O‘simliklar

O‘yinchoqlar

Predmetlar

77. Applikatsiya so‘zining ma’nosi nima?

*Lotincha suzdan olingan bo‘lib «joylashtirish»

Lotincha suzdan olingan bo‘lib «yasash»

«Chizish»

«Yelimlash»

78. Bolalar applikatsiya mashg‘ulotlarida qaysi asbob bilan ishlashga o‘rganadilar.

*Qaychi Pichoq

Igna, ip Qog‘oz

79. Mashg‘ulot jarayonida bolalar qiyinchilikni yengadilar bu esa qaysi xususiyatini tarbiyalaydi.

*Irodaviy chidam sabr

Sabr tokkat

Matonat

Irodaviy sabr toqat

80. MTM da applikatsiya mashg‘ulotlari qaysi guruhdan boshlab o‘rgatiladi.

*Kichik guruh O‘rta guruh

Katta guruh Tayyorlov guruh

81. Kichik guruhda applikatsiya ishida asosiy vazifa bolalarni qaysi usullarga o‘rgatish kerak

*Elimlash Simlash

Suvash Yopishtirish

82. Applikatsiya bolalarda qanday uquvni bilishga shart-sharoit yaratadi.

*Qog‘ozda kompozitsion uquvini

Qaychidan to‘g‘ri foydalanish

Kompozitsion o‘rganish

Mustaqil bajarishga o‘rgatadi

83. Kichik guruhda bolalar yilning oxiriga borib necha xil ranglarni to'g'ri aytib berish kerak.

*6-7 2-3

4-5 8-9

84. Tayyorlov guruhda ishning dastur materialiga qanday qirqish usuli kiritiladi.

*Siluet qirqish Simmetirik qirqish

Oddiy qirqish Murakkab qirqish

85. Tayyorlov guruhda bolalarni turli xil shakllardan qanday va necha qismdan iborat predmedlar tuzishga, joylashtirishga o'rganadilar.

*Dekorativ naqsh tuzish Xilma xil

Murakkablashgan Qog'ozning uchini tekislash

86. Tayyorlov guruhda bola o'ziga tanish bo'lgan predmedni bir necha detallari bilan tasvirlayotgan bo'lsa uni qanday usul bilan almashtirish mumkin.

*Natura Almashtirish

Dekorativ Murakkablashgan

87. Katta va tayyorlov guruhlarida bir necha namunalardan foydalanib ko'rsatish tavsiya etiladi. U bolaning qaysi jihatini tarbiyalaydi.

*Ijodiy Ruxiy

Jismoniy Psixologik

88. «Egri va to'g'ri» ertagidan ma'lum bir ko'rinishni bajarishda bolalar nechtadan bo'lib bajarib bera oladilar.

*4-tadan 2-3 ta

6-7 ta 8-9ta

89. Tayyorlov guruhda naturani tahlil qilishda tarbiyachi uning diqqatini predmetning nimasiga e'tiborini qaratadi.

*Konturiga Asosiy qismiga

Hamma qismiga Mayda detaliga

90. Katta guruhlarda mashg‘ulotning 1-qismi nechta bola bilan birga ishlaydigan jamoa sifatida tashkil etilishi lozim?

*2 va undan ortiq 3-4

1-2 5-6

91. Katta guruhda bolalarda qanday malaka mavjud bo‘ladi.

*Tasviriy o‘quv va texnik Tasviriy

San‘at Qurish-yasash

92. Bolalarning qurilish, buyum yasash o‘yinlari qanday o‘ynaladigan o‘yinlarning tarkibiy qismi hisoblanadi?

*Rollarga bo‘linib o‘ynaladigan

Ijodiy yondashib o‘ynaladigan

Didaktik qoidalarga amal qilib o‘ynaladigan

Sahnalashtirilib o‘ynaladigan

93. Tarbiyachi katta guruhda xilma xil metod va usullardan foydalanadi.

*Informatsion- repseptiv Amaliy

Kuzatish Suhbat

94. Katta guruhda bolalari 2-3 qismli emas balki necha qismdan iborat predmetlarni tuzishga o‘rganadilar

*4-5 5-6

6-4 3-5

95. Tarbiyachi katta guruhda qaychi bilan dastlabki mashg‘ulotlarni nechta bola bilan o‘tkazgan ma’qul.

*8-10 6-7

5-6 7-8

96. Katta guruhda bolalar bilan kichik guruhdagi bolalarga nisbatan ular o‘rtasida farq nimada.

Yopishtirish Tasvirlash

Chizish *Qirqish

97. Mashg‘ulotning asosiy maqsadi nima?

*Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga har tomonlama bilim berish

Bolalarni bilim, ko‘nikma, malakalar bilan qurolantirish

Bolalarga bilim berish

Bolalarni maktab ta‘limga tayyorlash

98. Tayyorlov guruhda eng avvalo tarbiyachi bolalarda qaysi kuzatish qobiliyatlarini o‘stirishi lozim?

*Predmedni hodisalarni kuzatish

Hayvonlarni kuzatish

O‘simliklarni kuzatishni

Atrof muhitni kuzatish

99. Maktabgacha ta‘lim muassasasida keng qo‘llaniladigan o‘qitish metodlariga nimalar kiradi?

*O‘yin

Og‘zaki

Amaliy

Ko‘rgazmali

100. Ta‘limning tashkil etishning individual shakli kunning qaysi qismida amalga oshiriladi?

*Kunning ikkinchi qismida

Kunning birinchi qismida

Nonushtadan so‘ng

Tushlikdan so‘ng

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha Harakatlar strategiyasi. – T.: O'zbekiston, 2017.
2. Bolangiz maktabga tayyormi? Metodik qo'llanma. – T., 2001.
3. Dubrovskaya Ye.A., Kazakova T.G., Yurina N.N. i dr. Eticheskoe vospitanie i razvitie detey doshkolnogo vozrasta. – M., 2002.
4. Komarova T.S. Metodika obucheniya izobrazitelnoy deyatel'nosti i konstruirovaniyu. – M.: Prosvetshenie, 1991.
5. Kosminskaya V.B. i dr. Teoriya i metodika izobrazitelnoy deyatel'nosti v detskom sadu. – M.: Prosvetshenie, 1977.
6. Qodirova F., Toshpo'latova Sh., A'zamova M. Maktabgacha pedagogika. – T.: Ma'naviyat, 2013.
7. Lyublinskaya A.A. Detskaya psixologiya. – M.: Prosvetshenie, 1971.
8. Montessori M. Pomogi mne sdelat eto samomu. – M.: Karapuz, 2000.
9. Nurmatova M.Sh., Xasanova Sh.T. D.Azimova. Ustaxonada amaliy mashg'ulot. – T.: Musiqqa, 2010.
10. Nurmatova M.Sh., Xasanova Sh.T. Rasm buyum yasash va bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasi. – T.: Cho'lpon, 2010.
11. Pchelinseva Ye.V., Teoriya i metodika razvitiya detskogo izobrazitel'nogo tvorchestva. – Velikiy Novgorod, 2006.
12. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. – T.: Tafakkur bo'stoni, 2013.
13. Flerina Ye. A. Esteticheskoe vospitanie doshkolnikov. – M., 1970.
14. Xasanboeva O. va boshq. Oila pedagogikasi. – T.: Aloqachi, 2007.
15. Xasanboeva O.U. va boshq. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. – T.: Ilm ziyo, 2006.
16. Xasanboeva O.U. va boshq. Oilada barkamol avlod tarbiyasi. – T.: Fan va texnologiya, 2010.
17. Shodmonova Sh. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. – T.: Fan va texnologiya, 2008.
18. Yusupova P. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. – T.: O'qituvchi, 1993.

